

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Şaban KARADENİZ

FENNÎ DİVANI ŞERHİ
(GAZELLER DIŞINDAKİ ŞİİRLER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN

YOZGAT – 2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Şaban KARADENİZ

FENNÎ DİVANI ŞERHİ
(GAZELLER DIŞINDAKİ ŞİİRLER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN

YOZGAT - 2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

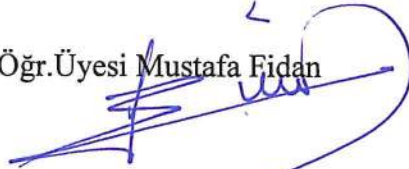
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 80110510003 numaralı öğrencisi Şaban KARADENİZ'in hazırladığı **“Fennî Dîvânı'nın Şerhi (Gazeller Dışındaki Şiirler)”** başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 29/08/2019 Perşembe günü saat 14:00'da yapılmış, tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Doç.Dr. Orhan KURTOĞLU

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Mustafa Fidan

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Erdem SARIKAYA

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...26./...09./2019.. tarih ve 34-01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2019
Prof.Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdığı yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Şaban KARADENİZ
16 Ağustos 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
MEHMED SA'İD FENNÎ'NİN HAYATI.....	2
1.1. YOZGATLI MEHMED SAİD FENNÎ'NİN HAYATI	2
1.2. ŞAIRLİĞİ.....	2
1.3. HATTATLIĞI.....	3
1.4. FENNÎ DİVANI	3
İKİNCİ BÖLÜM	5
YOZGATLI MEHMED SA'İD FENNÎ DÎVÂNINDAKİ GAZELLERİN DIŞINDAKİ ŞİİRLERİN ŞERHİ.....	5
2.1. MÜŞTEREK GAZELLERİN ŞERHİ	5
CCCXVII	5
CCCXVII	9
CCCXIX.....	13
2.2. MÜSTEZADLARIN ŞERHİ	21
CCCXXI.....	21
CCCXXII	26
CCCXXIII	31
2.3. MERSİYELERİN ŞERHİ	37
CCCXXIV	37
CCCXXV	40
CCCXXVI.....	43
2.4. TARİHLERİN ŞERHİ	46
CCCXXII	46
A) YOZGAT'TA YAPILAN CEPHÂNELİK İÇİN TÂRİHDİR.....	46
B) DİĞER BİR TÂRÎH.....	46
C) YOZGATLI ZEYNÎ-ZÂDE HAKKİ EFENDİ'NİN TÂRÎH-İ VEFÂTIDIR	47
D) TARÎH-İ VEFÂT	48
E) TÂRÎH-İ VEFÂT KAYSERİLİ ŞA'BÂN EFENDİ İÇİN	49
F) SER-KURENÂ-Yİ ŞEHİRİYÂRÎ HACI ALÎ BEYEFENDİ'NİN MAHDÛMLARININ TEEHHÛLÜNE TÂRİHDİR	51
G) TÂRÎH-İ VELÂDET	53
H) MERHÛM SIRRI PAŞA İÇİN YAZILAN KÂSİDE-İ TÂRÎHİYYEDİR ..	55

D) MEMDÛH PAŞA HAZRETLERİNİN ANKARA VÂLİLİĞİNE TÂRİHDİR	61
İ) KAYSERİ'DE DEF'İN-İ HÂK-İ ITİR-NÂK OLAN BURHÂNÜDDİN-İ VELÎ (KS.) HAZRETLERİ'NİN TÛRBE-İ ŞERİFLERİNİN TA'MİRİNE TÂRİHDİR.....	63
J) YOZGAT ULEMÂ-YI BENÂMINDAN KARAHACI-ZÂDE HACI ABDULLAH EFENDİ'NİN TÂRİHİ VEFÂTIDIR	65
K) DİĞER	67
L) DİĞER.....	69
M) YOZGATLI BEKİR EFENDİ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ'NİN MAHDÛMU HACI NÂCİ EFENDİ'NİN TARİH-İ VEFÂTI.....	72
N) YOZGAT'TA ŞEKER PINARI DENMEKLE MA'RÛF ÇEŞMENİN TÂRİH-İ TA'MİRİDİR	74
O) ŞİMENDİFERE YAZILAN TÂRİHDİR	76
Ö) KAYSERİ MUHÂSEBE BAŞKÂTİBİ MUSTAFA EFENDİ'NİN TÂRİH-İ VEFÂTIDIR.....	81
P) KAYSERİ MUSTANTIKI RİFAT EFENDİ'NİN PEDERİ SULEHÂ-YI ..	85
BÛLEHÂDAN HACI HİLMİ EFENDİ'NİN TÂRİH-İ VEFÂDİR.....	85
R) ÜDEBÂDAN HÂZİM BEYFENDİ'NİN ANKARA VALİSİ OLDUĞUNDA YAZILAN TARİHDİR	86
S) MÛNİF BEY'İN ANKARA VÂLİLİĞİNE TÂRİHDİR.....	91
Ş) ANKARA DÛYÛN-I ÛMÛMİYE NÂZİRİ ENVER BEY'İN RÛTBE TÂRİHİDİR	93
T) İKİ BUÇUK YAŞLARINDA İKEN İRTİHÂL EDEN MAHDÛMUM MEHMED ÂKİF İÇİN MERSİYE.....	95
2.5. ŞARKILARIN ŞERHİ	98
CCCXXVIII	98
CCCXXIX.....	101
CCCXXX.....	104
CCCXXXI.....	108
CCCXXXII	110
CCCXXXIII	113
CCCXXXIV	116
CCCXXXV	119
CCCXXXVI.....	122
2.6. MU'AMMA ŞERHİ	126
CCCXXXVII	126
2.7. KİT'ALAR'IN ŞERHİ	132
CCCXXXVIII	132
SULTAN ABDÛLHAMÎD'İN TAHTA CÛLÛSÛNÛN 25. YILI KUTLAMALARI VESİLEYSİYLE 18 AĞUSTOS 1901 TARİHİNDE SÖYLEDİĞİ BİR KİT'ADIR	132
PEYGAMBERİMİZ (SAV) HAKKINDA ARAPÇA BİR KİT'ANIN TERCÜMESİDİR.	133
BÂLÂ KAZASI TAHRİR KİTABETİ TEKLİF OLUNDUĞUNDA MEKTUPÇUYA YAZMIŞTIR	146
İNCESU CÂMİ'-İ ŞERİFİNDEKİ LİHYE-İ SA'ÂDET İÇİN YAZILAN DÖRTLÜKTÜR.....	149
2.8. MÛFREDÂTLARIN ŞERHİ.....	151
CCCXXXIX.....	151

TARAK ÜZERİNE YAZILMIŞTIR	152
KILIÇ ÜZERİNE HÂK EDİLMİŞTİR.....	152
TARAK ÜZERİNE YAZILMIŞTIR	156
BU DAHİ	156
BU DAHİ	157
KAYSERİDE TRAŞ OLUP AYNAYA BAKARKEN SAÇIMDA BİRKAÇ BEYAZ KIL GÖRÜNMEKTE BEDÂHATEN SÖYLENİMİŞTİR	161
2.9. HECE VEZNİ İLE YAZILAN ŞİİRLERİN ŞERHİ	168
CCCXL	168
(İLÂHÎ)	168
CCCXLI	173
(6+5).....	173
CCCXLII.....	177
(4+4).....	177
CCCXLII.....	180
(6+5).....	180
CCCXLIV	183
(4+4).....	183
SONUÇ.....	193
KAYNAKÇA	195
ÖZGEÇMİŞ.....	196

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
FENNÎ DİVANİ ŞERHİ
(GAZELLER DIŞINDAKİ ŞİİRLER)

Şaban KARADENİZ
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN
2019-Sayfa: 207+XI

Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısında Yozgat'ta yaşayan Yozgatlı Mehmed Said Fennî'nin Divanında bulunan müşterek gazeller, müstezadlar, mersiyeler, tarihler, şarkılar, muammâlar, kıt'alar, beyitler ve hece vezniyle yazılan şiirler şerh edilmiştir. Atasözlerine, deyimlere, ayet ve hadislerle işaret edilmiştir.

Bu çalışma 2 bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında şâir Fennî'nin hayatı verilmiş ve dönemin edebiyat anlayışı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Fennî'nin Divanında bulunan müşterek gazeller, müstezadlar, mersiyeler, tarihler, şarkılar muammâlar, kıt'alar, beyitler ve hece vezniyle yazılan şiirlerin şerhi yapılmıştır.

Bu çalışmada Dr. Ali Şakir ERGİN'in çevirisi esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fennî Divanı, Şerh, Müşterek Gazeller, Müstezadlar

ABSTRACT

Master Thesis

FENNÎ DİVAN'ŖS PRAPHRASE (POEMS OTHER THAN GHAZALS)

By

Şaban KARADENİZ

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mustafa FİDAN

2019-Pages: 207+XI

In this study, the common ghazals, fortresses, mersiyes, dates, songs, enigmas, kıt's, couplets and poems written in Mehmed Said Fennî 's Divan living in Yozgat in the second half of the 19th century were commented. Proverbs, idioms, verses and hadiths are pointed out.

This study consists of two parts. In the introduction part, the life of the poet Fennî is given and the literary understanding of the period is emphasized. In the second part, the poems written in common ghazals, fortresses, mersiyes, dates, songs, enigmas, continents, couplets and syllable meter in the Divan of Fennî were made.

In this study Translation of Ali Şakir ERGİN was taken as a basis.

Key words: Fenni, Ottoman Turkish Literature, explain every aspect

KISALTMALAR LİSTESİ

AS.	: Aleyhisselâm
ASM.	: Aleyhissalatüvesselam
C.	: Cilt
CC.	: Celle Celaluhu
RA.	: Radiyallahu Anh
s.	: Sayfa
SAV.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
H.	: Hazreti

ÖNSÖZ

Köklü bir kültürel geçmişe sahip olan Türkler edebiyat alanında pek çok edebî eser vermiştir. Klasik Türk Edebiyatı kapsamında meydana getirilen divanlar bu eserlerdendir. Divanlar, şairlerin sanat gücünü gösterdikleri gibi toplum hayatının derin izlerini de yansıtır. Şairlerin zengin dil, üslup ve anlatımlarını belli bir düzen içinde oluşturdukları bu eserler kültür tarihinin en önemli belgelerindendir.

Klasik Türk Edebiyatı, Türk Milletinin İslâm kültürüyle tanışıp kaynaşması sonucu ortaya koyduğu bir edebiyattır. Birçoğu medrese eğitimi almış olan şairler Türk Milletinin ortak kaynaklarından yararlanarak bizlere birçok eseri miras olarak bırakmışlardır.

İslam Medeniyetinin etkisi altında 16. ve 17. yüzyıllarda zirveye ulaşan Klasik Türk Edebiyatı, 19. yüzyılda artık Batı etkisinde yeni bir anlayışa yerini bırakmaya başlamıştır.

Ancak Yozgatlı Mehmet Sa’id Fenni Divanı son demlerini yaşayan Klasik Türk Edebiyatı kapsamında bir eserdir.

Fenni Divanı Şerhi (Gazeller Dışındaki Şiirler) isimli çalışmada, 19. yüzyılda yaşamış olmasına rağmen Klasik Türk Edebiyatı geleneğini devam ettiren Yozgatlı Mehmet Sa’id Fenni’nin Divanı şerh edilmeye çalışılmıştır.

Şiirler şerh edilirken Dr. Ali Şakir ERGİN’in Yozgatlı Mehmed Said Fennî Divanı esas alınmış, bütün şerh ve sıralama bu kitap doğrultusunda yapılmıştır. Ancak divanın ilk kısımlarında yer alan gazeller başka bir çalışmaya konu olduğu için çalışılmamış, “Müşterek Gazeller” kısmından itibaren çalışma yapılmıştır.

Bu vesileyle yüksek lisans eğitimim boyunca bize Klasik Türk Edebiyatı konusundaki derin bilgi birikimini aktaran, Klasik Türk Edebiyatına farklı bir bakış açısıyla bakmamızı sağlayan, Fennî gibi bir şairi tanıyıp şiirlerini şerh etmemize vesile olan değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Mustafa FİDAN’a şükranlarımı sunarım.

Şaban KARADENİZ

Yozgat, Haziran 2019

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatı, Türklerin 13. ve 19. yüzyıllar arasında oluşturdıkları İslâm kültürünün ortak özelliklerini yansıtan, geniş ölçüde Arap ve Fars etkisini taşıyan bir edebi dönemdir.

Bu tezin amacı; 19. yüzyılın ikinci yarısında Klasik Türk Edebiyatının görkemini Batı etkisinde bir edebiyata bıraktığı dönemde, Klasik Türk Edebiyatı çerçevesinde şiirler yazmış olan şairimizin şiirlerini günümüz Türkçesine aktarmak ve şiirleri Klasik Türk Edebiyatının temayülleri doğrultusunda açıklamaktır.

Divanda bulunan müşterek gazeller, müstezadlar, mersiyeler, tarihler, şarkılar, muammâlar, kıt'alar, beyitler ve hece vezniyle yazılan şiirler şerh edilmiştir. Özellikle "Tarihler" kısmında şairin kullandığı yöresel ifadelerle dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Dr. Ali Şakir ERGİN'in Yozgatlı Mehmet Sa'id Fenni Divanı isimli eseri esas alınarak, şiirin günümüz Türkçesine çevirisi yapılmış ve daha sonra açıklaması yapılmıştır. Farklı olarak şiirlerin aruz kalıpları tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMED SA'İD FENNÎ'NİN HAYATI

1.1. Yozgatlı Mehmed Said Fennî'nin Hayatı¹

Asıl adı Said olan Fennî, 1850 tarihinde Yozgat'ta doğdu. Tahsilini Yozgat'ta bulunan Demirli Medresede tamamladı. Babası Hacı Sadık Efendi'den ve meşhur hattat Ömer Ragıp Efendi'den özel olarak Arapça, Farsça ve hat dersleri aldı.

1873'te Yozgat İdare Meclisi kâtipliğinde memuriyete başladı ve bu görevde uzun müddet kaldı. Bir süre Kayseri'de, daha sonra sırasıyla Boğazlıyan, İncesu, Kalecik, Yabanabad (Kızılcahamam) ve Sivrihisar'da çeşitli memuriyetlerde bulundu. Ardından Ankara'da vergi başkâtipliğiyle tahrirat kâtipliği yaptı. Bu sırada Ankara Vâlisi Âbidin Paşa'ya gönderdiği bir şiir dolayısıyla paşanın dikkatini çekince terfi ettirilip Ankara Vâililiği İdare Meclisi başkâtipliğine getirildi. Bu görevde iken Ankara İdâdîsi'nde hat ve edebiyat, 1911'de de Ankara Erkek Öğretmen Okulu'nda hat dersleri verdi. Emekli olduktan bir süre sonra 27 Ramazan 1336 (6 Temmuz 1918) tarihinde Ankara'da vefat etti, kabri Cebeci'deki Asrî Mezarlık'ta ise de yeri belli değildir.

Fennî Efendi'yi ilim ve edebiyat âlemine tanıtan Cephaneioğlu Râşid'dir. Râşid'in bir defterde toplamış olduğu Fennî'ye ait 170 kadar şiirin bir kısmını M. Vehbi Ulusoy 1938 yılında Yozgat Halkevi tarafından çıkarılan Bozok dergisinin değişik sayılarında yayımlamıştır. Fennî'nin kendi el yazısıyla ve güzel bir ta'likle kaleme aldığı, son zamanlara kadar kayıp olduğu sanılan divanı şairin damadı tarafından daha sonra ortaya çıkarılmış olup Dr. Ali Şakir ERGİN'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.2.Şairliği

19. asrın ikinci yarısında doğan ve 20. asrın ilk çeyreğinde vefat eden şâir Yozgat'ta yetişen şairlerin en önemlilerinden biri olarak bilinmektedir. İlk şiirlerinde babasının etkisinde kalmış ve şiirlerinde tasavvufu oldukça sık kullanmıştır.

¹ Bu bölüm hazırlanırken Dr. Ali Şakir ERGİN'in Yozgat Mehmed Said Fenni isimli çalışması esas alınmıştır. ERGİN, Ali Şakir, (1996), Yozgatlı Mehmed Said Fenni, Yozgat. s. 1-15

Kendine has bir üslubu yakalayan şâir Klasik Türk Edebiyatının önemli şairleri Fuzulî, Bakî, Nabî ne Nedîm’e tahmisler ve nazireler yazmıştır.

Edebiyatın ve sanatın merkezi olarak kabul edilen İstanbul’a gitmeyi çok isteyen şâir, yazmış olduğu kasideleri devrin padişahına ve devlet adamlarına ulaştırmayı arzulamış, ama maddi imkânsızlıklar nedeniyle bu yolculuğa çıkamamıştır.

1.3.Hattatlığı²

Aynı zamanda iyi bir hakkâk ve hattat olduğu kabul edilen Fennî’nin tanınmış kişiler için kazıdığı mühürlerden sadece birkaçı günümüze intikal edebilmiştir. Ancak şâir kazıdığı mühürlerden kâğıt üzerine bir örnek basarak bunları sakladığından resmî daire, muhtar, idare heyeti âzası, imam ve tanınmış kişiler için hazırladığı 177 kadar basılı mühür örneği bugüne kadar gelebilmiştir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Fennî’nin Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi müdürü Ahmed Remzi Dede için 1315’te kazıdığı mühürden övgüyle söz etmektedir.

Fennî Efendi hat sanatında da güzel örnekler vermiştir. Buğday ve pirinç taneleri üzerine İhlâs sûresini ve Âyetü’l-kürsî’yi yazdığı ve tırnaklarıyla kabartmak sûretiyle kâğıt üzerine yazı yazıp desenler çıkardığı bilinmektedir. Ayva ve ceviz yaprağı üzerine gözeneklerini boşaltarak yazdığı yazılardan biri günümüze ulaşmış olup A. Şakir Ergin’in özel koleksiyonunda bulunmaktadır.

1.4.Fennî Divanı³

Elde bulunan Fennî Divanı kapak içi sayfaları hariç 83-111 varak 166+22 188 sayfadan ibarettir. Divan sarı renkli, kalın, şapsız ve filigransız kâğıtlara yer yer de filigransız ince sarı kâğıtlara yazılmıştır.

Defter yaprakları dağılmaması için sonradan, karton kapaklı ve muntazam bir şekilde ve sanatsız olarak ciltlenmiştir. Cilt yapılırken divanın sayfa numaralarında hatalar yapılmıştır. Bir kısmı eski yazı ile bir kısmı yeni yazı ile olan divan sayfa numaraları düzenli değildir.

² Cephaneioğlu Râşid, “Fennî”, Yozgat, 21 Mart 1928.

³ ERGİN, Ali Şakir, (1996), Yozgatlı Mehmed Said Fenni, Yozgat. s. 12-13

Dr. Ali Şakir ERGİN tarafından latin harflerine çevirilen çalışmada az da olsa Arapça ve Farsçadan yaptığı tercüme şiir örnekleri bulunduğu gibi bizzat Arapça ve Farsçada yazdığı şiirlerde mevcuttur. Dr. Ali Şakir ERGİN'in tespitlerine göre şâir Farsçayı Arapçadan daha iyi bilmektedir. Molla Abdurrahman Câmî (1414 / 1492)'nin Baharistan adlı eserini de Türkçeye tercüme etmiştir.

Cephanecioğlu Raşit Bey'in not defteri şeklinde ifâde edilen nüshasında, Fennî'ye ait 170 kadar şiirin halk arasından toplandığı ifâde edilmektedir. Cephanecioğlu Raşit Bey'in bir defterde topladığı şiirlere daha sonra Yozgat eşrafından H. Hilmi Bayhan tarafından defterde olmayan 20-25 kadar yeni şiirler ilave edildiği, ancak halktan derlenip toparlanan bu şiirlerin tamamının şairin Yozgat'tan ayrılmasından, hatta ölümünden bir süre sonra toplandığı için birçok eksik ve hata içerdiği görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

YOZGATLI MEHMED SA'İD FENNÎ DÎVÂNINDAKİ GAZELLERİN DIŞINDAKİ ŞİİRLERİN ŞERHİ

2.1. Müşterek Gazellerin Şerhi

Gazel, âşıkane duyguların anlatılmasında divan şiirinin her döneminde rağbet görmüş bir nazım biçimidir. Zamanla gazel türü tarihi dönem içinde gelişim göstermiş ve değişik tarz ve üsluplar ile karşımıza çıkmıştır. Gazel türleri arasında, iki ya da üç şairin ortak eseri olan müşterek gazeller dikkat çekicidir.

Aşağıdaki müşterek gazeli; Fennî, rahmetli babası Mehmed Sâdık ve rahmetli kardeşi Mahmûd Efendi ile birlikte söylemişlerdir. Kardeşi Mahmûd Efendi “Aşkî” mahlasıyla gazelin kapısını açmıştır. Müşterek gazelin devamında babası Mehmed Sâdık Bey ile söyleyen Fenni babasının takdirine layık görüldüğünü dile getirmiştir.

CCCXVII

Bir kış gecesi pederim Mehmed Sâdık ve birâderim Mahmûd Efendilerle mangal başında oturuyorduk peder Merhûm eslâf-ı kirâmdan bazı zevâtın eserlerinden ve sanây-i şi'riyyeden bahsediyordu. Birader merhum, peder merhuma “Müsade buyurursanız üçümüz müşterek bir gazel yazalım dedi. Peder de: “Öyle ise bir kapı aç bakalım.” dedi. Bunun üzerine “Aşkî” tahallus eden birâder Merhûm bir mısra, peder merhûmla ikimize kalmıştı. Merhûm mısra'nın yarısını söyleyerek sükût eder etmez, diğer yarısında fakir söylediğimde merhûm mazhar-ı takdîri olmuştu.

[mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün]

AŞKÎ: Şeb-i firkatde kaldım dûr düştüm dûr mâhımdan

(Ayrılık gecesinde kaldım, ayımdan uzak düştüm uzak...)

Divan şiirinde “ay” sevgilinin yüzünün aydınlığını temsil eder, Aşkî, ayrılık gecesinde sevgiliden ayrı kaldığını dile getiriyor. Divan şairleri bu ayrılıktan her ne kadar şikâyet etseler de aslında şiirlerinin ilhamını ve mânâ derinliğini bu ayrılık acısından alırlar.

SÂDİK: Figân baht-ı siyahımdan figân baht-ı siyahımdan

(Ah kara bahtımdan, ah kara bahtımdan.)

Klasik Türk Edebiyatı kaynaklarına göre insan, doğum anında hangi yıldızın tesirinde kalırsa, yıldızın durumuna göre, bahtı açık veya kapalı olur. Eğer uğurlu bir yıldızın tesirinde doğmuşsa o insan için "yıldızı yüksek", "yıldızı parlak", "bülend ahter" gibi tâbirler kullanılır. Eğer nahs (kutsuz) bir yıldızın tesirinde doğmuşsa o insan için "bed-baht, "baht-ı siyah" gibi ifâdeler kullanılır. Bu kişinin hayatı boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşp mutsuz olacağına inanılırdı (Deniz, 1992: 109). Bu inanca göre insanların gelecekte karşılaşacakları muhtemel olumlu ya da olumsuz durumlar önceden bellidir. Ayrıca insanların kişilik özellikleri ve karakterleri de doğdukları yıldıza göre çeşitlilik göstermektedir. Şair şiirde ifade edildiği üzere kendini “baht-ı siyah” olarak olarak görüyor ve nahs (kutsuz) bir ayda doğduğunu düşünmekte ve yaşadığı olumsuzluklar ve zorluklardan “imdat” etmektedir.

SA'ÎD: Rızâsıyla gönül meclûbudur bir şâh-ı hûbânın Ki dil vermesem desen her dilbere pîş-i nigâhımdan

(Gözümün önündeki her güzele gönül vermesem desen de gönül rızasıyla bir sevgililer şahının tutkunudur.)

Divan şairi, karşısına çıkan her güzele gönül vermemesi gerektiğini söylese de kendi rızasıyla bir sevgililer şahına tutkusunu dile getirir. Divan şiirinde, şairin çevresindeki güzeller arasında, gönlünü kaptırdığı sevgili en güzel sevgilidir. O, diğer güzellerden daha üstün bir güzellik abidesidir.

Gönül bir hitap yeridir. Âşık gönlü ile konuşur, sırlarını ona açar. Zaman zaman ona söz geçiremez. Beyitte şâir gönlüne söz geçirememektedir.

**Ezel va'd-i visal etmişti mi'âdında hulf etmez
Ümîdim kesmezsem dildâr-ı ciddiyet-penâhımdan**

(Hakîkatın savunucusu sevgiliden ümidimi kesmem. Önceleri kavuşmaya söz vermişti, sözünden dönmez.)

Şâir sevgilisinin kendisine kavuşma sözü verdiğini ve hakîkatten ayrılmayan bu sevgilinin sözünden dönmeyeceğini söylüyor. Divan şairi, sevgilisine kavuşma ümidini hiçbir zaman kaybetmez. Gam çekse de bundan şikâyet etmez.

Va'd-i visal etmek ile mi'adında hulf etmek kelime grupları arasında tezaad sanatı vardır.

**Benim ol gonca-i gülşen-tırâz-ı aşk-ı cânân kim
Gülâb-ı mihr eder dâ'im tereşşüh hâb-gâhımdan**

(Sevgilinin aşkının süslü gül bahçesinin açılmamış gülü benim. Yatak odamdan dâima sevgilinin gül suyu sızar.)

Klasik Türk Edebiyatında şâir dâima âşıktır. Salt aşktan bahsedilen beyitlerde şâir kendini kastetmekte ve övünmektedir. Beyitte şâir sevgilinin gül bahçesinin açılmamış gülüyüm diyerek gönlünü kaptırdığı sevgiliden başkasına meylemediğini söylüyor. Uyku ve rüya divan şiirinde gaflet ve habersizlik durumudur. Şairin yatak odasına sevgilinin gül kokusu sızmaktadır. Bu koku onda bir ümidin ve vuslatın habercisidir. “Gonca, gülşen, gülâb” kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır.

**Benim ol sünbül-i sahrâ-yı iklim-i muhabbet kim
Alır bû-yı muhabbet hep geçenler pîş-gâhımdan**

(Muhabbet ikliminin çölünün sümbülü benim. Huzurundan geçenler hep muhabbet kokusu alır.)

Âşık, sevgi iklimi içinde; çöz gibi sıcak ve kurak bir ortamda; sümbül olarak sevgiliye gölgelik olur. Sevgilinin yakınından geçen herkes, bu sevgi ve muhabbeti

fark eder. Sünbül “çölde gölgelik” görevi icra ettiği gibi şekli ve kokusu itibariyle de sevgilinin saçına benzer. Herkes bu kokuya hayrandır. Âşık vuslata ermek için her türlü fedakârlığı göze alır.

**O rütbe mücrimem kim ger tecessüm etse âsâmım
Nice dağlar teşekkül eyler envâ-ı günâhımdan**

(O derece suçluyum ki eğer günahlarım cisme bürünse, türlü günahlarımdan nice dağlar şekillenir.)

Günahkârlık Klasik Türk Edebiyatında sıkça kullanılan bir mûlağa yöntemidir. Şairler günahlarının çokluğunu ve büyüklüğünü dile getirerek yaratıcının sınırsız bağışlayıcılık sıfatına sığınır. Klasik Türk Edebiyatı İslâm Medeniyetinden beslenen bir edebiyattır, tövbe kavramı önemli yer tutmakta ve şiirlerde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bir kişinin tövbe edebilmesi için öncelikle işlediği suçu kabul etmesi ve bundan pişmanlık duyarak bir daha tekrarlamaması önemlidir. Şair günahlarının ne kadar fazla olduğunun farkında olmakta, bunu kabul etmektedir.

**O sırrı “AŞKÎYA erbâb-ı zâhir eylemez idrâk
Ne ki SÂDIK kelâmım var SA’ÎD söyler şifâhımdan**

(Ey Aşkî o sırrı dışarıdan bakanlar anlayamaz. Ne doğru sözlerim var, mübarek sözler söylerim.)

Aşk sırrını, bu sırra erişmiş olmayanlar anlayamaz. Şâir kendini bu sırra erişmiş olarak görür. Çekilen acı ve sıkıntılar, doğru ve mübarek sözlerin kaynağı “aşk”tır. “Sâdık” içten doğru söz manasında, “Sa’id” mübarek, bahtiyar manasında kullanılarak şairlerin mahlaslarını karşılamıştır. Bu yolla “tevriye” sanatı oluşturmuştur.

Trabzon Vergi Müdürü olup Yozgat Vergi İdâresinde tahkikat için gelmiş olan İzzetli Bâdi Efendi ile soğukluğa gzmeye gittiğimizde müştereken söylediğimiz gazeldir.

(Trabzon Vergi Müdürü olup Yozgat Vergi Dâiresine incelemeler için gelmiş olan İzzetli Bâdi Efendi ile soğukluğa gzmeye gittiğimizde ortaklaşa söylediğimiz gazeldir.)

[mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün]

BADÎ: Gönül bir âfete düş cihânda şöhret istersen

(Gönül cihânda şöhret istiyorsan bir güzele tutul.)

Dünya'da herkesçe bilinip, ünlü olma isteği içinde olan kimse dünyanın güzelliklerini ister. Bu bir nevi “kesret”tir. Tasavvufta “kesret” çokluktur ve dünyevî nimetlerin karşılığıdır. Gönülde tecelli eden aşk, dünyevî arzular ile beşeri aşka tenezzül edebilir.

FENNÎ: Tutulma her mehr-i dervr-i kamerde rahat istersen

(Rahat istiyorsan her kamer devrinin güneşine tutulma.)

Eskiler yedi gezegenin her birinin biner yıl devir sürdüğüne, altı yıldızın devrinin geçip yedinci yıldız olan Ay'ın devri içinde bulunduğumuza inanırlardı.

İlk devir Zuhal devridir ki Hz. Âdem ile başlamıştır. Bu devirlerden her biri bin yıl sürer. İçinde bulunduğumuz devir son devirdir ki Hz. Muhammed'in devridir. Ahir zaman olup bu devirde birçok fitneler, karışıklıklar çıkacak ve nihayet kıyamet kopacaktır. Şairler devri kamerde bu fitneye işaret etmişlerdir. Fennî, edebî âlemd

rahat etmek istiyorsan devri kamerin güneşine tutulma diyerek ahir zamanın nimetlerine meyletme demektedir. Geniş fitne ateşini temsil etmektedir.

**Dokunma zülf-i yâre muttasıl arz-ı muhabbet kıl
Gönül gam-hânesinde rûz u şeb cem'iyet istersen**

(Gönül evinde gece gündüz birlik istersen, sürekli sıkıntı verecek sözler söyleme aşk ile muhabbet et.)

Gönül aşğın hitap yeridir. Gönlü ile düşündüğünü dili ile söyler. Aşğın sözleri zaman zaman bıçak gibidir. İncitir, yaralar. Eğer sevgili ile muhabbetin birlik içinde devamını istiyorsa karşısındakine ve kendine sıkıntı vereceklerden kaçınmalıdır. “Zülf-i yâre dokunmak” sözünde “İrsâl-i mesel” sanatı vardır.

**Gözün aç âsitân-ı yâre yüz sür her seher ey dil
Felekte pâye-ı hurşîd-veş ‘ulviyyeti istersen**

(Ey gönül Dünya’da Güneş gibi yüksek bir mertebe istersen her seherde gözünü aç yârin kapısının eşiğine yüz sür.)

Âşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir hitap yeridir. Güneş, gök cisimlerin sultanıdır. Diğer gezegenler de onun hizmetini gören rütbeli kişilerdir. Seher, tan yerinin ağarmasından az önceki zamandır. Seher vakti aynı zamanda sabah namazının edâ edildiği vakittir. Divan edebîyatında sevgiliden bahsedilirken bazen onun âsitânı ve eşiği de anılır. Âşık oraya erişebilmek, yüz sürebilmek için yalvarır durur. Tasavvufî edebîyatta ilahî aşka ulaşmanın ve üst mertebeye kavuşmanın yollarından biri de Allah’a kul olup ona secde etmektir. Seher vakti uyanıp sabah namazını kılmak, aşğın üst mertebelere erişmesine vesile olacaktır.

**Gam u âlâm-ı dehri ihtiyâr et âsitânında
O şeyh-ı şâba cândan hizmet eyle himmet istersen**

(Yardım istiyorsan o şeyhe candan hizmet et. Kapısının eşiğinde dünyanın gam ve kederlerini iste.)

Divan şiirinde gam ve anlamdaşları sıkça kullanılır. Çünkü divan şairi ve âşık dâima gamlıdır. Gam ve keder aşığın âşıklık yolunda ne derece istekli ve dayanıklı olduğunu ölçütüdür. Dünya ve âhiret nimetlerine erişmenin yolu, gam çekerek sevgilinin eşiğine yüz sürmek ile olur. Ona hizmet etmek aşığın yegâne görevidir.

**Yürü câk-i girîbân ile pîrâhen gibi evvel
O şûh-ı penbe cisme bî-tekellûf vuslat istersen**

(O pembe işveli vücûda zorlanmadan kavuşmak istiyorsan, önce gömleğin yakasını yırtarak yürü.)

Divan edebîyatında âşık, sevgilisi uğruna dövünür ve yakasını, bağrını yırtar. Kalem ucu yanık olduğu için yakasını yırtmış olarak telakki edilir. Divan şiirinde aşığın bedenindeki yaralar pîrâhen yani gömlek olarak düşünülür. Âşık, sevgiliye kavuşmak istiyorsa ızdırap çekmelidir. Bu ızdırap onu olgunlaştıracaktır. Sevgiliye kavuşması bu yolla daha kolay olacaktır.

**Mürüvvet-pîşe bir `âlî cenâba ilticâ lâzım
Başında sâye-i per-i hüâmâ-yı devlet istersen⁴**

(Başında devlet kuşunun gölgesini istiyorsan, mertliği huy edinmiş bir iyilik sahibine sığınman lazım.)

Hümâ devlet kuşu olarak da bilinen efsanevi bir kuştur. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı bu efsanevi kuş eskiden bir meydanda uçurulduğunda gölgesi kimin başına konarsa o kişi ileride padişah olurmuş. Divan edebîyatında tâlih ve baht ile ilgili terkiplerde sıkça kullanılır. Mertliği huy edinmiş ve iyilik sahibi olan Allah'tır. Ona sığınan âşık, devlet kuşunun gölgesine sığınmıştır. Pür-hümâ-yı devlet tamlaması ile hümâ kuşu efsanesine “telmih” vardır.

⁴ Fenni Divanı s.212 “pür-hümâ-yı” olarak alınan tamlama “per-i hüâmâ-yı” olarak düzeltilmiştir.

**Ger etsen bin nasihat kimse almaz bir pula vâ'iz
Mey-i âşâm ol güzeller meclisinde hürmet istersen⁵**

(İçki içen o güzeller meclisinden hürmet beklersen, eğer bin nasihat dahi etsen bir pula sözlerini kimse dinlemez.)

Âşık, sevgi ve muhabbeti sevgiliden başkasında ararsa bu boşa bir çabadır. Dünya'nın tüm güzellikleri dahi bir araya gelse asıl sevgilinin yerini alamaz. Sözü hakikat meclisinde söylemeyen âşık, ne kadar nasihat etse de bir karşılığını alamaz.

**Der-i Hünkârdan dâr olma Fennî feyz ise maksûd
Kul ol bir Pâdişâha Bâdîya hürriyet istersen**

(Fennî, bolluk ise istediğin hükümdarın kapısından uzak durma! Ey Bâdî, hür olmak istersen bir padişaha kul ol.)

Dünya ve âhiret hayatının bolluk ve bereketi ancak ilahî aşkın feyzini alabilen aşığa nasip olur. Bedenen kul olduğun sevgili ruhunu özgür kılacak yegâne varlıktır. ‘‘Kul’’ ile ‘‘hürriyet’’ kelimeleri arasında ‘tezad’ sanatı vardır.

**Yuvayı alıştır evvelce âteştir kendine bend et
Soğukluk mevki'inde yâr ile germ-ülfet istersen⁶**

(Soğukluk mevkisinde sevgili ile dostluğun büyüğünü istersen, önce evi ısıt, ateşle kendine bağla.)

Divan edebîyatında ateş, gerek bilinen; gerekse mecâzî şekilde sıkça kullanılır. Aşığın sevgili ile muhabbeti arttırmak için; içindeki ateşi alevlendirmesi gerekir. Muhabbetin sıcaklığı aşk ateşinin ne denli yüksek olmasıyla alakalıdır. ‘‘Soğukluk mevkisi’’ ile ‘‘ateş’’ arasında ‘‘tezad’’ sanatı vardır.

⁵ Fenni Divanı s.212 ‘‘mey-i âşâm’’ olarak alınan tamlama ‘‘mey`-âşâm’’ olarak düzeltilmiştir.

⁶ Fenni Divanı s.212 ‘‘kerem-i ülfet’’ olarak alınan tamlama ‘‘germ-ülfet’’ olarak değiştirilmiştir.

ŞAİR FENNÎ'NİN YOZGATLI ŞAİR HIFZÎ İLE MÜŞTEREK SÖYLEDİKLERİ
BİR GAZEL

[mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün]

HIFZÎ: `Azîzim Mısır-ı dilde Yûsuf-ı gül-i pârehensin sen

(Azizim gönül perdesinde gömleği gül Yûsuf'sun sen.)

Hız. Yûsuf İsrailoğulları peygamberlerinden Yakup peygamberin oğludur. Hayatı ve kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de anlatıldığı üzere (Yûsuf/1-104) kısaca şöyledir.

Hız. Yakub'un on iki oğlu var idi. İçlerinden Yûsuf'u hepsinden daha çok severdi. Yûsuf bir rüya görüp babasına söyledi. "Gördüm ki on bir yıldız, güneş ve ay, bana secde ettiler" dedi. Yâkub (As.) anladı ki: "on bir yıldız", "Yûsuf'un on bir kardeşine işarettir. Cenâb-ı Hak, onu kardeşlerinden üstün kılacaktır. "Oğulcuğum! Bu rüyayı kardeşlerine söyleme. Çünkü şeytan insana düşmandır. Kardeşlerine vesvese verip kalplerine kıskançlık düşürebilir. Sana bir hile yaparlar. Cenâb-ı Hak sana peygamberlik ve büyük devlet verecek" dedi ve Yûsuf'a sevgisi daha da arttı.

Yûsuf'un büyük kardeşleri, onu kıskandılar ve hile ile onu kıra götürüp kuyuya attılar. Babalarına ise "Onu kurt yedi" dediler. Allah'a dayanarak kervanla Mısır'a gitti. Burada Mısır'ın mâliye bakanı (Azîz) tarafından satın alındı.

Yûsuf'un eşi emsali olmayan güzelliği, Azîz'in karısı Zelihâ'yı âdeta büyüledi. Zeliha'nın tekliflerini reddetti. Bir gün Zeliha onun odasına girdi. Yûsuf ondan kaçarken gömleği yırtıldı. Yûsuf dışarı çıkınca Aziz'i kapı önünde buldu. Zeliha ise Yûsuf'un kendine saldırdığını söyleyerek onu zindana attırdı. Zindanda iki kölenin gördüğü rüyalar, Yûsuf'un yorumladığı gibi çıktı. Nihayet Mısır hükümdarının gördüğü bir rüyayı da doğru tabir etmesi üzerine, zindandan çıkarılarak Maliye bakanlığına getirildi. Kıssanın sonunda Hız. Yûsuf Mısır'da üst düzey devlet yönetiminde görev aldı.

Divan şiirinde Hz. Yûsuf'un Aziz'in karısı Zeliha'dan kaçarken gömleğinin yırtılması sıkça kullanılan bir “telmiş”tir. Sabrın ve sonunda kazanılan mükâfatın sembolüdür. Gönül sırların mekânıdır.

FENNİ: Beni Yâkub-veş nâlân eden sîmîn bedensin sen⁷

(Beni Yakup gibi inleyen vücudu gümüştün sen)

Dizede Kur'an-ı Kerim'de geçen (Yûsuf/1-104) suresine “telmiş” vardır. Hz. Yûsuf'un başına gelecekleri tahmin eden Hz.Yakub'un bu durumdan duyduğu acı büyüktür. Hz.Yakub'un oğullarından Bünyamin'in de esir düşmesi ile birlikte Hz. Yakub'un üzüntü ve ağlamaktan gözlerine ak düştüğü nakledilir.

Gümüş parlak bir metaldir. Divan şiirinde sevgilinin yüzünün parlaklığını ve güzelliğini ifâde eder. Nakledildiği üzere Hz. Yûsuf güzelliği ile tanınan bir peygamberdir. Dizede geçen “sîmîn beden” tamlaması ile ifâde edilen, Hz.Yakub'un zindanda olduğu için çok üzüldüğü oğlu Hz. Yûsuf'tur.

**Kızıl kanlara garkolmuş gibi bünye-i dâğım
Şehîd-i aşk olursam `âkıbet cisme kefensin sen**

(Yaralı gibi bünyem kızıl kanlara boğulmuş. Sonunda aşkın şehidi olursam bedenimin kefeni sensin.)

Gerek divan edebîyatının gerekse tasavvufî edebîyatın belkemiğini aşk oluşturur. Aşk ile üzüntü birlikte vardır. Şairler üzüldüğü ölçüde âşıktır. İçindeki bu aşk onu belirli bir mertebeye getirir. Kızıl kanlara boyanıp aşkın şehidi olması da aşkının ululuğunun göstergesidir. Tüm bunlara rağmen âşık sevgiliye küsmez ve öbür âlemde birlikteliği hedefler.

**O sûretle hayâlin hâtırında nakş olunmuş kim
Bilinmez yâ benim ben sevdiğim yakut ki bensin sen**

⁷ Fenni Divanı s.212 “sîmîn-i beden” tamlaması “sîmîn beden” olarak değiştirilmiştir.

(Hayalin aklıma o halinle işlenmiş. Sevdığım ya ben senim yahut sen bensin bilinmez.)

Tasavvufî edebîyatta aşk, insan yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini oluşturur. Yani Allah, insanı kendine ayna olsun diye yaratmıştır. Tasavvufî şiirde “İnsan, Allah’ın yeryüzündeki yansımasıdır” anlayışı hâkimdir. Şairler bu ekseninde şiirler yazarken “Hallâc-ı Mansur’un: Ene’l Hak (Ben Hakkım)” sözüne benzer ifâde ve tamlamalar kullanmışlardır. Hallac-ı Mansur’a göre insan Allah’ın bir parçasıdır ve asıl ifâde etmek istediği de budur. Beyitin ikinci dizesinde buna benzer bir ifâde özelliği varken aynı zamanda “bilinmez” ifâdesi ile “Tecahül’i Arif” sanatı yapılmıştır.

**Mu`attar eyledin bûy-ı dilâvîzile âfâkı
Hatâ yoktur sözümde nâşir-i misk-i Hotansın sen⁸**

(Ufukları gönül alıcı kokunla doldurdun. Hata yoktur sözümde, sen güzel koku yayan kadınsın.)

“Misk” divan şiirinde sıkça geçen koku ve maddelerden biridir. Kokusu ve siyah rengi ile sevgilinin kokusu, ayva tüyleri, beni, kaşı, saçları vb. miske benzetilir. Makbul ve pahalı bir koku oluşu, kokusunun gizlenememesi, her yeri kaplaması şairlerce “sevgilinin kokusu” olarak kullanılmasına sebep vermiştir. Bu koku, şairin ve çevresindekilerin mest olduğu, “mübâlağa” sanatı ile de zenginleştirilerek ufukları kaplayan, gönlü alan bir koku şeklinde ifâde edilmiştir.

**Dilâ bülbül gibi âh-ı demâdemden nedir mâksud
Meğer bu gülistânda sâkin-i beyti’l-hüzünsün sen**

(Ey gönül, bülbül gibi her zaman ah etmekten maksadın nedir? Meğer bu gül bahçesinde hüznün evinin sakini senmişin.)

⁸ Fenni Divanı s.212 “hatesin sen” şeklinde ifade edilen misk ülkesinin başkenti düzeltilerek “Hotansın sen” şeklinde ifade edilmiştir.

Gönül bir seslenme yeridir. Bülbul şakıyışıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilinin güzelliklerini anlatan bir aşkın timsalidir. Bülbul güle âşık kabul edilir. Bülbulün âh etmesi ve güzel şakıması içindeki bu aşk acısıyla alakalıdır. Hüzün dolu nağmeler ile gül bahçesini inletir. Gülistan, sevgilinin yanakları, yüzü, kulakları ve bir gonca olan ağzı ile bir araya getirilir. Bülbul, yani âşık bu “gülistân”ın müptelasıdır.

“Maksadın nedir?” kelime grubu ile “istifham” sanatı, “gönül, bülbul, gülistan, hüzün” kelimeleri ile de “tenasüp” sanatı yapılmıştır. “Dilâ” (ey gönül) sözünde, gönüle sesleniş yani “nidâ” sanatı vardır.

Beni seyr-i hırâmından edersin dâimâ mahrûm
Nasıl bir merhametsiz seng-dil-i serv ü semensin sen

(Nasıl bir merhametsiz, taş gönüllü, nazlı yasemin yaprağısın? Beni dâima nazlanacak yürüyüşünden mahrum edersin.)

Yasemin divan şiirinde daha çok rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla anılır ve sevgili ile alakalı olarak gösterilir. Sevgili, divan şiirinde aşkın feryadına kulak asmayan, merhametsiz ve nazlı tavırlarıyla dikkat çeker. Âşık sevgilinin bu tavrından şikâyetçidir. Zaman zaman sitemkâr ifâdeler ile bu durumu ile getirir.

Nedir bu rutbe `arz-ı şevk ü şâdî ey gönül sende
Kemâl-i mihr bu mâhe zannım mukarrensın sen

(Ey gönül sendeki bu derece arzu ve sevinç nedir? Aşkın olgunluğu ile bu aya bağlanmışsın.)

Ay bir ışık kaynağıdır. Işığı ise güneş gibi ateş değil, nurdur. Bu nurlu yüzüyle “ay”, sevgiliden başka bir şey değildir. Âşık bu sevgiliye bağlandıkça olgunlaşır. Şâir, coşkun bir ruh haline bürünür; kavuşma arzusu artar. Sevgiliye ulaşamasa da ona kavuşma ihtimali gönülde bir ümidi ve sevinci beraberinde getirir.

Hafıyyen Hıfzıyâ bir dilbere ‘âşık mısın bilmem
Niçün Fennî gibi şâm ü seherde nâle-zensin sen

(Ey Hıfzî gizlice bir güzele âşık mısın bilmiyorum. Niçin Fennî gibi akşam sabah inliyorsun?)

Divan şiiri içinde beslediği aşkı her dâim açığa çıkarmaz. Bu aşkı zaman zaman gizlice yaşadığını ifâde eder. Sevgiliyi aklından çıkaramasa da bunu değişik semboller ile ifâde eder. Bülbül gibi inler, nehirler gibi çağlar. Cevabını bulamadığı sorular ile aşkını ve derecesini yoklar. “Hıfzıyâ” (Ey Hıfzî) diyerek “istifham” sanatı yapılmıştır. Şâir, her daim âşıktır dolayısıyla bildiği bir durumu, bilmezlikten gelerek “Tecahü’ül-i Arif” sanatı kullanılmıştır.

CCCXX

ŞAİR FENNÎ’NİN YOZGATLI ŞAİR HIFZÎ İLE MÜŞTEREK SÖYLEİDKLERİ
BİR BAŞKA GAZEL

[fâilâtün/ fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün]

HIFZÎ: Kendimi ‘aşk-ı ruhumla cezbe-nâk etsem gerek

(Ruhunun aşkı ile kendi kendimden geçmem gerekli)

Birçok dinde ve efsanede yaratılış aşkla başalar. Allah sevgisi de insanda yaratılıştan itibaren vardır. Allah’a duyulan aşk maddeden manaya, cisimden ruha yönelir. Bu ilahî aşk ile âşık kendinden geçer, mâşuka dönüşür.

FENNÎ: Firkatinle cismimi hâk u helâk etsem gerek

(Ayrılığınla bedenimi yerle bir etmem gerekli)

İlahî aşka tutulan divan şairi, asıl sevgiliye yani Allah’a kavuşmayı kendine yegâne amaç olarak görür. Kendini Allah’a uzak hissettiği her an yerle bir hisseder ve bu durum onu derinden üzer.

Ol mehe şevk-i mülâkât öyle müzdâd olduğum

Kubbe-i gerdûnu her şeb tâb-nâk etsem gerek

(O aya kavuşma hevesim öyle arttı ki, her gece dünyanın kubbesini aydınlatmam gerekiyor.)

“(O muttakiler) geceleri pek az uyurlar, seher vakitlerinde de istiğfara devam ederlerdi.” (Ez-Zâriyât, 17-18)

İlâhî aşka kavuşmanın bir yolu da geceleri Allah’ı zikretmek ve bolca tövbe etmektir. Âşık, bu tövbe ve istiğfarlar ile gök kubbenin asıl sahibinden bağışlanma diler.

**Ya İlâhî Ka’be-i maksûda îsâl et beni
Yoksa cism ü cânımı bu yolda hâk etsem gerek**

(Ey Allah ’ım arzuladığım Kâbe ’ye ulaştır beni. Yoksa bedenimi ve canımı bu yolda toprak etmem gerekli.)

Kâbe divan şiirinde geniş çağrışımlara yol açan bir konudur. Tasavvufa göre Kâbe bir semboldür. Tasavvufiler asıl Kâbe’nin gönül olduğunu düşünür. İlâhî aşk gönülde tecelli ettiği zaman, gönül de bir Kâbe sayılır. Allah’ın evi olduğu için de gönül ile benzerlik kurulur. Aşk, sevgi, kavuşma vs. konularda Kâbe adı çokça anılır. Divan şairi, gönlünde bu ilâhî aşkı yeşertmek içi zaman zaman toprak gibi yerlere sürünmeyi göze alacak kadar ilâhî aşkla bezenmiştir.

**Diyû nefse ittibâ’an işledim hadsiz günâh
`Afv-i taksîrât için âh sîne-çâk etsem gerek**

(Nefsime uydum sınırsız günah işledim diye, günahlarımın bağışlanması için yaralı gönlümle ah etmem gerekli.)

Tasavvufta “nefis” kulun kötü vasıfları, yerilen huy ve amelleri yerine kullanılır. Allah yolunda ilerlerken nefse hâkim olmak, onun isteklerine kapılmamak gerekir. Nefsine uyan âşık bu durumu için bolca tövbe ve istiğfar etmelidir.

“Ancak tövbe edenler, (kendilerini ve başkalarını) düzeltenler ve (indirileni) açıklayanlar (a gelince); artık onların tövbeleri kabul ederim. Ben, tövbeleri kabul edenim, esirgeyenim. (Bakara/160)

**Anladım bûy-ı sadâkat yok gül-i ahhâbda
Bî-vefâlar gülşeninden infikâk etsem gerek⁹**

(Güldeki sadakat kokusu dostlarda yok. Anladım vefasızların gül bahçesinden ayrılmam gerekli.)

“Ve siz, yeryüzünde onu aciz bir hale getiremezsiniz ve size, Allah’tan başka ne bir dost vardır, ne de bir yardımcı.”

Tasavvufta gerçek ve ebedî aşk Allah’a olan aşktır. İnsana gerçek yâr ve yardımcı Allah’tan başkası değildir. Gül ile kastedilen Allah’tır. Gülşen ise beşerî aşkı sembolize eden mâ-sîna (Allah’tan gayrı sayılan şeyler) olarak vurgulanmıştır.

**Hâtır-ı sûzânımı kıldı hayâlin cây-gâh
Sînemi sen mâh-ı rahşâna sümâm itsem gerek¹⁰**

(Yakıcı gönlümü hayalin mekân kıldı. Göğsümü o parlak aya ekşi tane etmem gerekli.)

Aşkın tecelli ettiği gönülde sevgilinin hayali dâima canlıdır. Gönül sevgilinin tecelli ettiği yerdir. Summâk, kebaba ve hamura konan ekşice tanelerdir. Sevgilinin ay gibi parlak yüzü aşğın gönlünü kebab gibi kavururken, hamur gibi ilâhî aşk ile yoğurmuştur.

**Hatır-ı Hıfzîyi telvîs eylemiş hubb-i sivâ
Fenniyâ Tevhîd çârûbiyle pâk etsem gerek**

(Ey Fennî Hıfzî’nin gönlünü başka sevgiler kirletmiş. Tevhid süpürgesiyle temizlenmem gerek.)

⁹ Fenni Divanı s.213 “gülşenden” kelimesi metin tamiri yoluyla “gülşeninden” haline getirilmiştir.

¹⁰ Fenni Divanı s.213 “etsem” kelimesi metin tamiri yapılarak “itsem” şeklinde yazılmıştır.

Tasavvuf 'ta tevhid, “Bir Allah'ı bilmekle başlayan, biri tanımak ve anlamakla yükselen, bir olan Allah için ibadet ve amel ile gelişen ve muhabbet ve aşkla neticelenen bir disiplindir.” İnsan bedenlen ve ruhen bir olana yönelince temizlenir, mâ-sivâdan ayrılır.

2.2. Müstezadların Şerhi

CCCXXI

(MÜSTEZAD)

[mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ûlün]

Dûş oldu gönül dün gece bir kaşları yâya

Kâ'il idin ol mâh ile gelsek bir araya¹¹

(Gönül dün gece bir kaşları yay rüyada gördü. O kıymetli ile bir araya gelince gelmeye razı idin.)

Sözlükte “görmek” anlamındaki rü'yet kökünden türeyen rü'ya kelimesi uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütünü (düş) ifade eder. Sözlük anlamı aynı olan hulm (çoğulu ahlâm) ise daha çok korkunç düşler için kullanılır.

“Rüya Allah'tan hulm ise şeytandandır.” (Buhârî, “Ta'bîr, 3, 4, 10, 14; Mislim, “Rü'ya, 2; Tirmizî, “Rü'ya”,5)

Kaş, divan şiirinde keman (yay) ve hançer olarak da kendini gösterir. Bu durumda âşık kurban veya av olmaya hazırdır. Kaş, bazen bir mihrap, kıble veya secde-gâh yani mescittir.

Şâir rüyasında gördüğü sevgiliye kurban olmaya ve onunla bir araya gelmeye razı olduğuna değinmektedir.

Zâhid kapanır mescide biz bâde-keşânız

Zâhid dayanır rişte-i tesbîhe asaysa

(Zâhit kapanır mescide biz içki içenleriz. Zâhit tesbih işine değnek gibi dayanır.)

¹¹ Fenni Divanı s.217 “mâl” kelimesi beyit ve şiirin anlam bütünlüğü dikkate alınarak metin tamiri yapılmış ve “mâh” olarak düzeltilmiştir.

Zâhit, kaba sofu Divan Edebîyatında; Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte şüpheli şeylerden de kaçan kişi anlamına gelir. Bunlar dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğuna bakabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görüntüsü ile anlayan, bunu da ısrarla başkasına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alır. Hayatın acemisidirler. İmandan hiçbir zaman hakîkate ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur.

Şairler dâima zâhitin karşısında aşığı görürler. Zâhitte olanlar aşkta yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zâhit aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler başkalarını sıkır, ızdırap verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar. Riyakârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tesbih eksik olmaz.

Bardak, şarap veya içki; divan edebîyatında en çok kullanılan içeceklerdir. Rengi dolayısıyla dudağa, kana gözyaşına ve yanağa benzetilir. Lezzetli ve sarhoş edici özelliği ile de “teşbihlere” konu olur.

Divan edebîyatında olduğu kadar Halk Edebîyatında ve Tasavvuf Edebîyatında da kullanılır. Aşk, Allah'a ulaşmanın yolu kabul eden tasavvuf ehli, bâdeyi de ruh coşkunuğu için bir araç olarak görür. Divan Edebîyatı'nın gazellerinde bâdeden bahsetmek bir gelenek olmuştur. Bu bakımdan bâde-fürûş (içki satan) bâde-har ve bâde-keş (içki içen) gibi birleşik isimlerde karşımıza sıkça çıkar.

Beyitte şâir zâhit ile âşığın kıyasını yaparken zâhitin mescide kapadığını, âşıkların ise ilâhî aşkın şarabını yudumladıklarını dile getiriyor. Zâhidin elinden ve dilinden tesbih eksik olmadığı için, onun tesbihi fikirlerinin dayanağı haline getirmesinden yakındır. Tesbih ipine değnek gibi dayanmak “teşbih”ini bunun için yapar.

Bu sûziş-i hicrân ile tâ kûyuna gitsin

Feryâdımı terfîk edeyim bâd-ı sabâya

(Feryâdımı sabah rüzgârına arkadaş edeyim. Bu ayrılık acısı ile tâ semtine gitsin.)

Rüzgâr, “yel” anlamıyla divan şiirinde oldukça geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Öncelikle âşığın “âh”ı ve “feryâd”ı ile sıkı bir münasebeti vardır. Bazen

rüzgârı bir postacı, bir ulak olarak görürüz. Bu durumda sevgiliden aşığa bir koku; âşıktan sevgiliye özleyiş, niyaz, âh ve feryâd getirip götürür. Beyitte rüzgâr bu rolünü üstelenerek sevgiliye aşığın feryâdını götürmektedir.

Şeytânı sokan cennet-i a`lâya yılandır
Bed-mâyeyi bed-mâye eder hıfz u himâyeye

(Şeytanı cennete katların en yükseğine sokan yılandır. Mayası bozuğu, mayası bozuk muhafaza eder ve korur.)

Şeytan, iblis; önceleri Hâris adında bir melekti. Allah Hz. Âdem'i yaratıp bütün meleklerin onca secde etmelerini buyurduğunda hepsi birden secde etmişler. Ancak meleklerin en ulusu ve onların hocası olan Hâris, kendisinin Cin olup ateşten yaratıldığını, bu nedenle topraktan yaratılmış olan Âdem'e secde etmeyeceğini söyleyerek Allah'a asi olmuştur. Allah'ta onu şeytan kılığına sokmuş ve lanetlemiştir. Bunun üzerine şeytan Allah'a yalvardı ve “Beni kıyamete kadar yaşat ki iyi kullarından başka bütün kullarını azdırayım” dedi. Allah da kabul ederek Sûr üfürülünceye kadar ömür verdi. Şeytan, Allah'tan kullarını azdırmak için birçok şey istedi. Yalan, kibir, çalgı, şehvet, içki, kumar vs. bunlardandır.

Şeytan ilk görevini Hz. Âdem ile Hz. Havva cennette iken icra etti Allah onu lanetledikten sonra cennete girmesini de yasaklamıştı. O zaman cennetin bekçisi yılan idi. Yılan dört ayaklı güzel bir hayvan idi. Şeytana kapılarak onu cennete aldığı için Allah yılanın ayaklarını aldı ve sürünmesini istedi.

Beyitte yukarıdaki hadiseye “telmih” yapılmıştır. Kötü huylu şeytanı himaye eden ve koruyan yine kötü huylu yılandır.

Hülyânu enâniyyet ile eyleme mâli
Sarf-ı himem et celb-i kulûb-ı fukaraya

(Hayalini bencillik ile doldurma. Yoksulların kalplerini kendine çekmek için çaba sarfet.)

Sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: “Hayır olarak infak edeceğiniz şey, anne-babaya, yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışadır. Hayır olarak ne yaparsanız, Allah onu şüphesiz bilir.” (Bakara /215)

**“Hâtabtü lehû mübtesimen fîhi’l-işâre
Lâ yelzemü îzâh u merâmî bi-hikâye”**

(Arapça kaleme alınmıştır.)

**Dûr eyle anı meclis-i eshâb-ı şekâdan
Fennî’yi karîn eyle İlâhî sü’adâya**

(Onu şikâyet sahiplerinin meclislerinden uzak tut. Fenni’yi ilâhî mutluluğa yakın eyle.)

“İşte âhiret yurdu: Biz onu, yeryüzünde büyüklenmeyenlere ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere (armağan) kılarız. (Güzel) Sonuç takva sahiplerinindir.” (Kasas / 83) ayetine hatırlatmada bulunulmuştur.

[mef’ûlü / fa’ûlün]

**Bir çehresi aya
Yılda birer âya**

(Bir yüzü aya yılda birer âya)

Aya, avuç içi ve el manasında kullanılınca bereket, ihsan, bağış inayet söz konusudur. Ay, yılın on iki de birlik kısmına denir. Yılda öyle bir ay vardır ki o ayda bereket, ihsan, bağış ve inayet söz konusudur. O ay Ramazan-ı Şerîf ayıdır. Beyitin sonunda yazılışları aynı anlamları farklı sözcükler kullanılarak (aya/âya) “cinas” sanatı yapılmıştır.

**Pür-âh-ı nihânız
Biz ‘afv-ı Hudâ’ya**

(Biz Allah'ın affı için gizlice çok âh ediniz.)

Allah, hiç kimseye güç yetireceğinden başkasını yüklemez. (Kişinin nefsinin) Kazandığı lehine, kazandırdıkları aleyhinedir. “Rabbimiz, unuttuklarımızdan veya yanıldıklarımızdan dolayı bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Rabbimiz, kendisine güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize taşıtma. Bizi affet. Bizi bağışla. Bizi esirge, sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.” (Bakara/286) ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Cânânı acıtsın

Emvâc-ı hevâyâ

(Hava dalgaları sevgiliyi acıtsın)

Sabah rüzgârının sevgiliye götürdüğü “âh”lar mağfîret sahibine havadaki dalgalar misali ulaşsın ve benim af dilemelerim onun gönlünde bir merhamet etme isteği uyandırsın.

Ve Allah’tan bağışlanma dile. Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir. (Nisâ / 106) Ayet-i Kerimesine ‘telmih’ yapılmıştır.

Denmez ki yalandır

Çıksan da semâyâ

(Gökyüzüne çıksan da yalandır denmez.)

“Kulunu (Muhammed -aleyhissalâtü-vesselâm-ı) bir gece, Mescid-i Harâm’dan kendisine bazı ayetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilen, hakkıyla görendir.” (El-İsra/1) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Kadrin ola `âli

Tahsîl-i Rızâyâ

(Yüksek rızan ile ilim öğrenmek kaderin olsun.)

İlmin aslını “Nefsini bilen Rabbini bilir” hâdisi oluşturur. Bu ilmin de dereceleri vardır. İlme’l-yakîn: Bir şeyin doğruluğuna bilim yoluyla inanmak. Ayne’l-yakîn: Bilgiyi görgü haline getirmek, yani gözle görüş bilmek. Hakk’al-yakîn ise bilgiyi birleştirmek, tahakkuk etmektir. Elmanın varlığını kitaptan okumak birinciye, elmayı gidip görmek ikinciye, elmayı yemek ve tadına varmak üçüncüye örnektir.

“De ki: Bilinlerle bilmeyenler bir olur mu? Bu gerçeği ancak kavrama yeteneği olanlar anlar ve hatırlar.” (Zümer / 9)

“Yekfihü’l-işâre

Fi’l-kavli kinâye”

(Beyit Arapça kaleme alınmıştır.)

CCCXXII

(MÜSTEZAD)

[me’ûlü/ mefâ’îlü/ mefâ’îlü/ fe’ûlün]

Bir mâh-ruhun mihri süveydâda nihândır

Şevk-i şeref-i vuslatı bir hayli zâmandır

(Bir ay-ruhlunun şefkatli siyahlıkta gizlidir. Kavuşma şerefinin arzusu, oldukça zaman alır.)

“Nihân” kavramı Allah’ın zahîr ve bâtın sıfatlarıyla alakalıdır. Mutlak zat, insanın nefsi yönüyle bâtındır. Bu sebeple Allah’ın zatı, nihân ya da pinhân kelimesi ile anılır. Allah, zatını sıfatlarıyla ve eşya âlemiyle gizlemiştir. Sıfatlardaki birlik nuru ki beyitte “mah-ruhun” diyerek işaret edilmiştir; ancak gönül gözü açıklar tarafından görülebilir. Gerçekte Allah gizli değildir. Varlık, Onun zuhuruna karşı perdelidir. Allah’ın sıfatlarındaki gizliliği, âşıklar tarafından algılanmaktadır. Bunu algılamak da ancak zamanla olur.

Dîdâr-ı ehîbbâdır eden dîdeyi tenvîr
Dîdar-ı `aduv dîdelere `ayn-ı ziyândır

(Gözü aydınlatan sevgililerin yüzüdür. Düşman yüzü gözlere zararın tâ kendisidir.)

Yüz, çehre; tasavvufta Allah'ın tecellisi yerine kullanılır. Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü “dîdar” oluşturur. Çünkü yüz; kaş, göz, dudak, yanak vs. güzelliklerin tümüne sahiptir. Sevgilinin yüzü aşığın gözünü ve gönlünü aydınlatır. Düşman “nefis”tir. Nefis aşığı kendine çeker ve rahmanî duygulardan alıkoyar.

“İnsanlardan öylesi vardır ki, Allah'ın rızasını ara(yıp kazan)mak amacıyla nefisini satın alır. Allah, kullarına karşı şefkatli olandır.” (Bakara/207) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

İysâra çalış varını meyl eyleme mala
İsnâd-ı vefâ `âleme Vallahi yalandır

(Mala meyletme paylaşmaya çalış varını. Dünya'ya vefalıdır demek Vallahi yalandır.)

“Onlar, gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.” (Bakara / 3)

“Allah yolunda infak edin ve kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah, iyilik edenleri sever.” (Bakara / 195) Ayet-i Kerimelerine “telmih” yapılmıştır.

Kaldır düşeni elde iken dâmen-i fırsat
Eyyâm-ı sa`âdet ki serîu'l-cereyândır

(Fırsat eteği elindeyken düşeni kaldır. Mutluluk günleri çabucak akıp gider.)

Geleneğimizde etek, kefen yerine kullanılan bir kelimedir. Fırsat eteğinden kastedilen henüz kefen giymemişken yani ölüm sana gelmemişken her kim zor duruma düşerse ona yardım et, zira bu hayat geçicidir diyor.

“İman edenler ve salih amellerde bulunanlar için korkup sakındıkları, iman ettikleri ve salih amellerde bulundukları, sonra korkup sakındıkları ve iman ettikleri ve sonra (yine) korkup sakındıkları ve iyilikte bulundukları takdirde (yasaklanmadan önce) dedikleri dolayısıyla bir sorumluluk yoktur. Allah, iyilik yapanları sever. (Maide / 93) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Pîrim beni öldürme alıp farkı serimden

Feyz-i nazarın mürde-dile rûh-ırevândır

(Pîrim başımdan ayrılacağı alıp beni öldürme. Bakışının bereketi katı yüreğime ruhun ferahlığıdır.)

Pir sözlükte; ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse anlamında Farsça bir kelimedir. Tasavvufta; mürşit ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bu kullanıma göre pîr aşığa rehberlik yapan kimsedir. Âşık pîre karşı ondan bir ayrıcalık talebindedir. Pîrsiz kalan âşık ruhundaki ferahlığı, rahatlamayı kaybeder. İlim meclisinden aldığı bereket yani feyiz, onun diğer âşıklara nazaran farkını teşkil eder.

Sohbet edelim meclise gel serv-i bülendim

Hicrinle dil-i gam-zedenin hâli yamandır

(Uzun boylu servim meclise gel sohbet edelim. Ayrılığınla gamlı gönlümün hali yamandır.)

Divan edebîyatında adından en çok bahsedilen ağaç servidir. Sevgilinin boyu için hem benzetilen hem de benzeyendir. Bu benzetmede “mübâlağa ve hüsn-i ta’lîl” esastır.

Âşığa acı veren sevgiliden ayrı kalmaktır. Aşkın tecelli-gâhı gönüldür. Gam yükünü de gönül çeker.

Âşığın sevgili ile mecliste buluşup sohbet etmesi gam ve kederlerinden kurtulması demektir. Şâir beyitte sevgiliden bunu talep etmektedir.

[mef'ûlü / fa'ûlün]

Bir hayli zamândır

Sînemde nihândır

(Oldukça uzun zamandır göğsümde gizlidir.)

Tasavvufta mutlak varlık, varlık âlemini yaratınca kendisini gizlemiştir. İşte bunu anlayan kişi nefsini yenerek Hakk'ın varlığını anlamaya çalışır. Hakk, gizli değildir can içindedir. Âşığın göğsünde, gönlünde tecelli etmiştir. Onu kendi içinde araması gerekir.

Cân u dili tesrîr

Bakmak hezeyândır

(Hayatı ve gönlü sevindirmek anlamsızdır.)

Tasavvufî düşüncede dünya, insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey (mâ-sivâ) olarak tarif edilmiştir. Tasavvuf ilminde dünya söz konusu edildiğinde onu âhirete nazaran daha az kıymet ifâde ettiği aşikârdır. Şaire göre gönlü Allah sevgisi dışında bir şey ile oyalamak gereksizdir, anlamsızdır. Dünya geçicidir. Asıl olan ebedî âlemdir.

Aldanma hayâle

Billâhi yalandır

(Hayâle aldanma Billâhi yalandır.)

Hayal sözlükte, zihnen tasarlanan ve hakîkati bilinmeyip akılla tasarlanan veya gölgeli görünen şey manasındadır. Hayal, tasavvufta insanın hakîkate ulaşmasını engelleyen bir perde gibidir. Hayale aldanan boşuna yanar.

Eyyâm-ı sa'âdet
İsrâfâ ziyândır

(Mutluluk günleri gereksiz zarardır.)

“ İmanla güvene kavuşmadıkça, Müslümanca yaşayıp kin, nefret ve ihtiraslarını yenmedikçe, Peygamberin (SAV) sorumluluğuna eş görevler yapmadıkça, hakkı, sorumluluğu sabrederek mücadeleye devamı, birliği birbirlerine tavsiye etmedikçe, âhireti unutarak dünyaya bağlanıp, şeytanî güçlerle işbirliğine devam ettikçe insanlar, Müslümanlar elbette zarardadır, hüsrandadır.” (Asr/2) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Kesme üzerimden
Sermâye-i cândır

(Hayatın sermâyesini kesme üzerimden.)

Ömür, doğum ile ölüm arasında geçen bir zaman dilimi olup, Cenâb-ı Hakk’ın insanoğluna bahsettiği en büyük, nimet ve paha biçilemez bir sermayedir. İnsanoğlu bu ilâhî sermayeyi, bir saniyesini bile boşa geçirmeden Allah’ın rızasına uygun olarak değerlendirmeye çalışmalıdır. Zira insan, dünyasını da âhiretini de bu zaman zarfında kazanmaktadır.

Rahm eyle efendim
Allah’a `ayândır

(Rahmet et efendim. Allah görendir.)

“Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Şu’arâ/220) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

İrşâd ile şâd et
İmdâd u amândır

(Doğru yol ile mutlu kıl, yardım et, bağışla.)

İnsanın, Allah'ın tezkiye etmesi dışında âhirette kendini temize çıkaramayacağını bilerek hareket etmesi gerekir. Bu anlayış edebî bir kurtuluşa kavuşmanın en mühim vesilelerinden biridir. İnsanın irşâd yani doğru olan yola erişmesi de Allah'ın ilâhî merhametiyle gerçekleşebilir.

CCCXXIII

(MÜSTEZAD)

[mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fa'ûlün]

Zencîre çeken gönlümü bir serv-i semendir

Tahdîş eden endişemi ol gonca dehendir

(Gönlümü zincire çeken uzun boylu bir sevgilidir. Duygularımı inciten o gonca ağzıdır.)

Divan şairleri birçok bakımdan sevgilinin ağzını anmışlardır. Ağız genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker. Hatta çoğu zaman, ağız yok diye bilinir. Kapalı oluşu ve gizliliği ise bir goncayı andırır. Bu bakımdan o bir sırdır. Aşığın yegâne amacı o sırra ulaşmaktır.

Divan şiirinde âşığın çektiği gam ve sevgilinin saç zincire benzetilir. Gam uzun olduğu ve sonu gelmediği için; zülûf ve saç ise, şekil ve örgü nedeniyle zinciri andırır. Beyitte şairin çektiği gam ile sevgilinin boyu arasında bir münasebet kurulmuştur.

Sûfî işidirsən beni ma'zûr tutarsın

Yapmaya veren `aklımı şu zembere-zendir

(Sûfî beni işitirsen bana hak verirsin. Bu işi aklıma getiren şu nağme söyleyen kadındır.)

Tasavvuf yoluna olan kişilere sūfî denir. Nefis mücadelesini sürdürmekte olan mürîd ve mutasavvıflar bu mücadeleyi tamamlayıp kemâle erdiklerinde sūfî olurlar. Şâir sevgilisinin dayanılmaz nağmeleri karşısında çaresizdir. Sūfîye yönelerek buna kimsenin karşı koyamayacağını söyletmektedir. Divan şairi sevgiliye karşı dâima çaresiz bir teslimiyet içindedir.

Gelsin edelim yâr ile tevsî-i muhabbet
Hengâm-ı safâ mevsim-i gül vakt-i çemendir

(Gelsin yâr ile bolca sohbet edelim. Eğlence zamanı, gül mevsimi, çimen vaktidir.)

Divan şiirinde “hengâm-safâ, mevsim-i gül, vakt-i çemen” kelime grupları arasında bir münasebet vardır. Bu zaman dilimlerinde gül açar, etraf yeşillenir, eğlence başlar. Âşıkta bu zaman dilimlerinde coşkun bir ruh hali peydâ olur. Sevgiliyi yanında ister. Onunla bolca sohbet edip ilan-ı aşk için heves eder.

“Hengâm-ı safa, mevsim-i gül, vakt-i çemen” arasında “tensüb” sanatı vardır.

Nâziksın efendim yakışır sen yine nâz et
Etvârını her vechile dünyâya beğendir

(Naziksın efendim sana yine nâz etmek yakışır. Tavırlarını her şekliyle dünyaya beğendir.)

Divan şiirinde sevgili çok nazik ve nazenindir, en ufak bir şeyden incinir. Bazen süslenir, onun süslenişi tabiata örnek olur. Kolay kolay kendisini göstermez. Âşık dâima onu görmek ister. Sevgiliyi yüceltir, hayal eder ve sırlarına erişmenin gayreti içinde olur.

Yaktın beni âteşlere za’f-ı tenimle
Âhen değil ey şûh-cefâ-cû bu da tendir

(Ey nazlı cefa veren sevgili bu da bedendir, demir değil. Bedenimin zayıflığı ile beni ateşlerde yaktın.)

Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir. Zulüm ve eziyette sınırları zorlar. Aşk her ne kadar bu durumdan şikâyetçi gibi görünse de aslında memnundur. Beyitte şâir, bedeninin kızgın ateşlere dayanabilecek bir demir olmadığını ifâde etmektedir. İçindeki aşkın ateşiyle yandığını ve bedeninin bu acıya daha fazla dayanamadığını söylemektedir.

**Şaştım sana manzûr bana resmin
Terkîb-i tenin dürr ü güherden mi nedendir**

(Resmin bana görününce şaşırdım kaldım sana. Bedeninin oluşumu nedendir, inci ve mücevherden midir?)

Sevgilinin sûreti aşığa görününce âşık hayretini gizleyemez. Sevgili öyle kolay kolay görünmez. Bayramlarda seyranâ çıkar veya onun görüldüğü gün bayramdır. Âşık onun hayaliyle yetinir veya onu ancak rüyasında görebilir.

“Dürr” (inci), “güher” (mücevher) sevgilinin “teşbih” edildiği değerli madenlerdir. Sevgilinin dişleri inciye benzetilir. Teni mücevher gibi parlaktır.

Beyitte “istifham” ve “tecahü’l-i ârif” sanatları yapılmıştır. Gerçekte bilinen bir hadise, bilmezlikten gelinmiş ve bu soru sorma yoluyla yapılmıştır.

**Oldun mu gönül tecrübe-i ‘aşka muzaffer
Mehpârelerin hangisi ‘uşşâka hasendir**

(Ey gönül aşkın sınamasında kazanan oldu mu? Ay parçalarının hangisi âşıklara güzeldir?)

Tasavvufta aşk, cezbe, yani sevgiyi benimsemekle başlar. Mutasavvıflar için aşk bir sınavdır ve bu sınavı geçebilmek için Allah’a ulaştıran her şey farzdır. Cezbeli bir aşk bunlardan ilkidir, mutlak uymak gerekir. Âşık, âşık olacağı ve yöneleceği gerçek aşkı bulmak için çaba sarf eder. Sonunda beşerî nesnelerin dışında, maddeyi bir kenara bırakacak gerçek aşka erişecektir.

“Doğrusu bu, apaçık bir imtihandı.” (Saffat / 106) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Fennî-i vefâ-perverî hakkında der ol mâh

Pâkize edâ nükte-ver üstâ-ı suhandır

(O ay, sözünün eri olan Fennî hakkına; temiz davranışlı, nükteci, söz ustasıdır, der.)

Salt âşıktan bahsedilen beyitlerde âşık kendini kastetmekte ve övünmektedir. Kendisini söz ustası, nükteli ve temiz kalpli olarak tanımlar. Hayalindeki ay gibi parlak yüzlü sevgilinin kendisi için böyle düşündüğünü ifâde eder.

Âşık her zaman sözünün eridir. Kendisi ve aşkı dâima samimîdir. Onun aşkı, rakiplerinin her zaman önünde yer alır.

Bir zülf-i resendir

Mahsûl-i vatandır

(Yurt ürünü bir urgan saçlıdır.)

“Zülf” tasavvufta sevgilinin perişan eden aşkına sebep olan ve aşığı sevgiliye sıkıca bağlayan anlamlarında kullanılır. “Resen” yani urgan çok sağlam bir iptir, bu da mecazen aşığın sevgiliye bağlanma derecesini ifâde eder.

Tevbihî yutarsın

Karşımda gezendir

(Karşıma geçip beni azarlayandır.)

Âşık, sevgiliden gelen her türlü eziyete dayanır. Herkese iyi davranan sevgili, sıra aşığa geldiğinde onu ihmal eder. Fakat yüz vermedikçe aşığın aşkı artar.

Tevsîk-i meveddet

Tîzâb-ı mihendir

(Uluların yalanı, dosluğun vesikasıdır.)

Âşık, sevgiliyi her zaman en ulu mevkiye oturtur. Ondaki gelecek her cefaya razıdır. Sevgili, aşığa yalanlar söyleyip onu kandırır dahi bu âşık-mâşuk dairesinde bir dostluk göstergesidir.

Ammâ ki biraz et

Öğren bu da fendir

(Ama biraz yap, öğren; bu da bir hünerdir.)

Âşık sevgiliden dâima bir beklenti içindedir. Kendi aşkının hünerini göstermek için elinden geleni yapar. Sevgiliye de telkinlerde bulunup âşığa yüz çevirmekten vazgeçmesini ister. Her zaman âşık daha fazla sever, onun aşkı en tepededir. Aşkı öğrenecek her kimse; bunu ancak ona aşğın kendisi öğretebilir.

Derdin ne benimle

Bî-şerr ü fitendir

(Kavgacı ve fitneci, benimle derdin nedir?)

Sevgili, âşığa sebepsiz yere cevri ü cefâ eder. Zulmettiği kişiler zavallı, günahsız âşıklardır. Sevgili, fitneler kopartıp ortalığı birbirine katar. Âşğın ağlaması ona zevk verir. Âşık ne kadar ağlarsa o kadar makbul olur. Bütün bu haller, sevgilinin kendine has sıfatları olup yadırganmaz, ayıplanmaz.

“Benimle derdin nedir?” diyerek “istifham” ve “tecâhül-i arif” sanatları yapılmıştır.

Kimsin nedir ismin

Bir başka bedendir

(Bir başka tendir; kimin, ismin nedir?)

“İstifham” yoluyla sevgilinin kim olduğunu sorgulayan şâir, aslında onun kim olduğunu gayet iyi bilir. O divan şiirinin başkişisidir. Candır, canındır, yardır, sanemdir, mâhdir. Onun güzelliği tüm güzelliklerin üstündedir.

**Sevdin nice dilber
İnsâfa gelendir**

(Merhametle gelen nice güzel sevdin.)

Sevgilinin merhamete gelmesi âşıktan yüz çevirmesi olarak telakki edilir. Ancak; bazen şefkatli ve merhametli de olabilir. Bu onun nazlanmasına bir engel teşkil etmez. Gınâ sahibidir, gözü doygundur.

**Sağ eylesin Allah
Mahsûl-i vatandır**

(Vatan ürünüdür, Allah ömür versin)

Sevgili olmayan yer cennet bile olsa değeri yoktur. İki cihan da ona feda edilir. Onun varlığı bütün acıları unutturur. Aşığın ömrü sevgilinin ömrü kadardır.

2.3. Mersiyelerin Şerhi

CCCXXIV

(MERSİYELER)

İslâm edebîyatlarında bir kişinin ölümü üzerine duyulan üzüntü ve acıyı anlatmak amacıyla ölüyü över nitelikte yazılan şiir ve yazılara “mersiye” denir. Şairler içlerinde bulundukları ruh hâlini bu yolla anlatırlar. Kişiler için yazılabileceği gibi savaşta elden çıkan yerler ve hayvanlar içinde yazılabilir.

MERSİYE ALİ-CENÂB-I HÜSEYN-İ MÜCTEBÂ (RA.)

[mefâ’îlün/ mefâ’îlün/ mefâ’îlün/ mefâ’îlün]

Bu gün mâh-ı Muharremdir muhibb-i hânedân ağlar

Havâ âteş saçıp inler humâra âsumân ağlar

(Bugün Muharrem ayıdır, aile dostları ağlar. Hava ateş saçıp inler, başı dönüş gökyüzü ağlar.)

Hız. Hüseyin, Hız. Ali’nin oğlu ve Hız. Peygamberimizin torunudur. On iki imamın üçüncüsü olarak bilinir. Ehl-i beytin beşincisidir. 628 yılında doğdu ve 683 Muharrem’in onun günü Kerbelâ’da şehit edildi. Babası şehit olunca Medine’ye geldi. Muaviye’nin vefatında Yezid’e biat etmedi. Küfeliler kendisini çağırıp halife yapmak istediler. Yanındaki 72 kişiyle Irak’a doğru yola çıktı. Yezid bunu haber alınca Şam’dan, Irak Vâlisi Ubeydullah b.Ziyâd’a, onu Küfe’ye sokmamasını emretti. O da Sa’d b.Vakkas’ın oğlu Ömer ile bir ordu gönderdi. Ömer, geri dönmesini söylediye de Hüseyin yola devam etmek isteyince Kerbelâ’da 72 kişi ile birlikte elim bir şekilde susuz bırakıldı. Sonunda zalimce şehit edildi.

Bu mesnevi Hız. Hüseyin (RA) için yazılmış olup altı beyitten ibarettir. “Havanın ateş saçması” Kerbalâ sıcaklığını ve Hız. Hüseyin’in ve Ehl-i Beytinin çölde susuz bırakılması hadisesine bir hatırlatmadır. Gökyüzünün ağlaması ile havanın ateş saçması dizelerinde “tezağ” sanatı yapılmıştır.

**Fedâ etti felek şâh-ı Hüseyini bir içim suya
Anıp bu mâcerânın dehşetin âb-ı revân ağlar**

(Dünya Hüseyin Şah'ı bir içim suya feda etti. Bu maceranın dehşetini anıp akarsular ağlar.)

Kerbela'da Hz. Hüseyin ve 72 kişinin susuz bırakılması hadisesine “telmih” yapılmıştır. Divan şiirinde bir olayın, gerçek bir olay dışında güzel ve hayali bir nedene bağlanması ile yapılan sanata “hüsn-i tâ'lil” sanatı denir. Akarsuların ağlaması Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine bağlanmıştır. Ayrıca akarsuların ağlamasında “teşhis” sanatı vardır.

**Bu sûziş eyledi bağ-ı bahâr-ı 'âlemi dil-hun
Gül ağlar sümbül ağlar bülbül ağlar gülistan ağlar**

(Bu acıya âlemin baharı bağı kan ağladı. Gül ağlar, sümbül ağlar, bülbül ağlar gül bahçesi ağlar.)

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi hadisesine ilişkin halk arasındaki birtakım rivâyetlerde o gün Kerbelâ'da gökyüzünden kan yağdığı, taşların kan ağladığı söylenir. Hz.Hüseyin'e yakın olan ağaç da ağlar. Her yer kandır.

Divan şiirinde “gül, sümbül, bülbül, gülistan” imgeleri âşığı ve sevgiliyi çağrıştırır. Hz.Hüseyin'e olan bağlılık bu sevgi imgeleri ile verilmiştir. Yine bu imgeler arasında “tenâsüb” sanatı vardır. Ayrıca “gül, sümbül, bülbül, gülistan” imgeleriyle “teşhis” sanatı yapılmıştır.

**Muhibb-i hânedânın nâlişi sığmaz semâvâta
Giriban-çak olur gerdûn zemîn ağlar zamân ağlar**

(Aile dostlarının inlemeleri yedi kat göğe sığmaz. Semâ göğsünü yırtar, yer ağlar, zaman ağlar.)

Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'in Kerbelâ'da çektiği acılar işlenirken sıkça başvurulan konulardan biri de bu acıların göğün en yüksek noktasına erişebilecek kadar vahim bir

noktada olduğunun daha iyi anlaşılması neticesiyledir. Zemin ağlar derken ağladığı söylenen toprağa, zaman ağlar derken de o gününün hiç unutulmayacağına atıfta bulunmuştur. Semânın göğsünü yırtması da rivayete göre gökten kan yağması ile ilişkilendirilmiştir.

**Yezîd-i bed-sirişti la`netle yâd eyleyip her bâr
Seven Şâh-ı şehîdânı hemân ağlar hemân ağlar**

(Şehitler şahını sevenler her defasında kötü huylu Yezid'i lanetle anıp o an ağlar, o an ağlar.)

Yezid Muaviye'nin oğlu ve Emevî Devleti'nin ikinci halifesidir. Kerbelâ olayı onun zamanında olduğu için özellikle Maktel-i Hüseyin'lerde (Maktel-i Hüseyin, Hz. Hüseyin'in şehâdetinden bahseden Türkçe ve Farsça eserlerdir.) adı çok anılır. Alev-i Bektaşîler onun düşmanı olup “Yezîd” kelimesini bir hakaret sözü olarak da kullanırlar. Ağlayarak yaptıkları cem ayinlerinden Yezid'e beddualarda bulunurlar.

**Yanar sabr u kararım Fenniyâ ben eylerim feryâd
Yazarken bu ser-ancâmı elimde hâme kan ağlar**

(Ey Fennî ben feryâd ederim, sakinliğim ve sabrım yanar. Bu ibretlik hadiseyi yazarken elimdeki kalem ağlar.)

Kalemin içi yazılacak birçok hadise ile doludur. Ucunda biriken mürekkep ile yaş dolu gözü andırır. Şâir bu mürekkebin akmasını kan ağlaması olarak nitelendirir. Feryadını kalem vasıtası ile sabra ve sakinliğe dönüştürür. Acı büyüdükçe bu sakinlik yerini kelimelerin feryadına bırakır.

HENÜZ ON YAŞINA GİRMIŞ OLAN MAHMUDUM MERHÛM
MUHAMMED ÂRİF İÇİN YAZILAN MERSİYEDİR

[fâilâtün/ fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün]

`Ârifim yavrum sana ervâh-ı ebrâr ağlasın
Giryeler kapsun ciğerden yâr u ağıâr ağlasın

(Arif'im yavrum sana iyilerin ruhları ağlasın. Gözyaşları kopsun ciğerden dost ve düşman ağlasın.)

İslâm edebîyatlarında bir kişinin ölümü üzerine duyulan üzüntü ve acıyı anlatmak amacıyla ölüyü över nitelikte yazılan şiir ve yazılara “mersiye” denir. Şairler içlerinde bulundukları ruh hâlini bu yolla anlatırlar. Kişiler için yazılabileceği gibi savaşta elden çıkan yerler ve hayvanlar içinde yazılabilir.

On yaşında vefat eden oğlu Muhammed Arif için yazılan bu mersiye Eski Türk Şiirindeki “sagu”, Türk Halk Şiirindeki “ağıt”ın karşılığıdır.

“Ciğerden kopan gözyaşları” ile mübâlağa sanatı yapılmışken; “ervâh-ı ebrâr” tamlaması ile “mecaz-ı mürsel” sanatı yapılmıştır. “Ağlasın” redifi ile yazılan bu mersiye şairin içinde bulunduğu psikolojinin ve acının başkalarınca da hissedilmesinin temenni edildiğinin göstermektedir.

Bir taraftan pister ü bâlinin olsun dâğ-dâr
Bir taraftan hasretinle dâr ü dîvâr ağlasın

(Bir taraftan acı, yorgan ve yastığın olsun. Bir taraftan hasretinle yer ve duvar ağlasın.)

Merhumun hastayken yatağında çektiği acıların yorgan ve yastığa yöneltilmesi içinde bulunduğu psikolojik ruh halinin göstergesidir. Psikolojide bu durum “yansıtma kuramı” olarak geçmektedir.

Merhumun acılarına şahit olan yer ve duvar da şairin muhayyilesinde canlı birer varlık olarak “teşhis” edilmiştir.

Gonca lebler goncalar çâk-i girîbân eylesin

Ebkem olsun `andelîb zâr gülzâr ağlasın

(Açılmamış gül dudaklar, açılmamış güller yakalarını yırtarak dolaşsın. Bülbül dilsiz olsun, gül bahçesi inleyerek ağlasın.)

Divan edebîyatında daha çok sevgiliyi ve aşığı tanımlamak için kullanılan semboller ve imajlar, mesnevilerde acıyı tanımlamak amacıyla kullanılır. Açılmamış gül dudaklar henüz erken ölümü tasvir ederken, gül yakasını yırtarak dolaşmış, bülbül susmuş ve gül bahçesi ağlamıştır. Tabiatın tüm unsurları ölüm karşısında şâir ile aynı psikolojiye, ruh haline bürünmüştür.

“Gonca, goncalar, andelîb, gülzar” kelimeleri arasında “tenâsüb” sanatı vardır.

Mâtem etsin bir zamân bâğ-ı bahâr-ı `âlemin

Gülmesin rûy-ı çeman eşçâr ü ezhâr ağlasın

(Dünyanın baharı bağı bir müddet yas tutsun. Gülmesin çimenin yüzü, ağaçlar ve çiçekler ağlasın.)

İnsana ait unsurların doğaya aktarılmasıyla “teşhis” sanatı yapılmıştır. Bu şekilde merhumun üzüntüsü yine “yansıtma” metodu ile ağaçlara, çiçeklere, çimenlere ve bağı hatta bahara aktarılmıştır.

“Bağ, bahar, çemen, eşçâr, ezhâr” kelimeleri arasında “tenâsüb” sanatı vardır.

Eşk-i gül-gûnum revân olsun karışsın cûlara

Hayra-dâr olsun hurûşân enhâr ağlasın

(Gül renkli gözyaşım aksın ırmaklara karışsın. Harap olsun, çağlasın nehirler ağlasın.)

Divan şiirinde acı “mübâlağa” edilirken gül renkli; yani kan renkli gözyaşı akıtmak meşhurdur. Bu yaşlar, nehirlere akınca nehirler çağlar. Nehirlerin bu denli akması gözyaşlarına bağlanarak “hüsn-i talil” sanatı yapılmış. Nehirlerin insani özellik kazanarak ağlaması da “teşhis” sanatıdır.

Dört buçuk yıldır sana râhat yüzü göstermedi

Nâdim olsun cevrine çarh-ı sitem-kâr ağlasın

(Zalim felek sana dört buçuk yıldır rahat yüzü göstermedi. Pişman olsun çektiğin cefama ağlasın.)

Divan edebîyatında felek daha çok şikâyet yerine kullanılır. Aşığın çektiği acı ve ızdıraplardan dolayı bazen felek ağlar. Merhumun dört buçuk yıl çektiği acılara şahit olan şâir, durumu feleğe yüklemektedir.

Nûr-ı `aynim sen safâ-yâb ol visâl-i Hak’la

Vâlideynin derd-i hicrânınla her bâr ağlasın

(Gözümün nuru sen huzurlu ol Allah’la kavuş. Annen baban her defasında ayrılık acısı ile ağlasın.)

“Rücû” sözlük manası olarak “geriye dönmek” demektir. Divan şairi başta söylediği sözlerden daha farklı bir ruh haline dönerek ölüme karşı farklı bir söylem geliştirebilir. Merhumun asıl sevgiliye kavuşacak olması şairde bir rahatlama da beraberinde getirir. Acısını dışa dönük olarak ele alan şâir, artık içe döner ve durulur, dingin bir ruh haline bürünür.

İKİ BUÇUK YAŞLARINDA İKEN İRTİHÂL EDEN MÂHDÛMUM

MEHMED ÂKİF İÇİN MERSİYE

[mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün]

Yine sînemde şimşîr-i cefâsın imtihân etti**Felek bir yara açtı çeşm-i cânı dem-feşân etti***(Felek yine göğsümde cefâ kılıcını sınıadı. Bir yara açtı, gönül gözümde kanlar saçıldı.)*

İkinci kez oğlunu kaybeden şâir “Felek”ten şikâyet etmektedir. Bunun kendisi için bir imtihan olduğunu bilen şâir, acıyı derinlerde hissettiği için “sînem” ve “çeşm-i cam” gibi divan şiirinde gönül kavramını karşılayan imgeler kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerîm'de, “Andolsun, biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele.” (Bakara /155) ve “Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız ancak bir fitnedir (imtihan konusudur). Allah katına ise büyük bir mükâfat vardır.” (Enfâl / 28) ayetleriyle “telmih” sanatı yapılmıştır.

Şu`â-yı dîde-i gam dîdem oğlum `Âkif'e ansız**Gelip bir derd-i müşkil cism-i pâkin bî-tüvân etti***(Gam gözünün ışığı, gözüm oğlum Âkif'e aniden zor bir dert gelip temiz bedenini takatsiz bıraktı.)*

Oğlu Âkif'in ansızın yakalandığı hastalığın onu güçsüz bıraktığını ve gözündeki hayat ışığını söndürdüğünü dile getiriyor.

**Hezâr-âsâ şakırken lâl ü ebkem kıldı mâ`sûmu
Ruh-ı gül-gûnunu hem-reng-i evrâk- hazân etti**

(Binlerce şakırken sükûta mecbur etti masumu. Gül renkli yaprağını sonbahar yapraklarının rengine benzetti.)

Âkif'in şakırken hastalığının etkisi ile suskunlaştığını dile getiren şâir, kırmızı yanaklarının aniden sararıp sonbahar yapraklarına benzediğini söylüyor. "Şakımak" divan şiirinde genellikle kuş cıvıltılarının karşılığıdır. Şâir "kapalı istiâre" yapmıştır. Ayrıca çocuğun yanağı gül rengine ve sonbahar yaprağına "teşbih" edilmiştir.

**On on beş gün kadar buhran içinde kaldı bî-çâre
Kemâl-i za`fa düştü en nihâyet terk-i cân etti**

(On-on beş gün kadar sıkıntı içinde kaldı çaresiz. En sonunda zayıflığın son derecesine düştü, vefât etti.)

Çocuğun, on-on beş gün sıkıntılar ve acılar çektiğini; sonunda zayıf vücudunun bu sıkıntılara dayanamadığını ve vefat ettiğini söylüyor.

**Âna bir ravza-i huld-ı berîni eyledik tebrîk
O da ev halkına derd-i firâkı armağan etti**

(Güçlülükle en yüce ebedî bir bahçeye gönderdik. O da ev halkına ayrılık acısını armağan etti.)

Ebedî bahçelerin en yücesi cennet bahçesidir. İslâm dininde henüz buluş çağına erişmemiş olan çocukların cennete gideceği müjdelendir. Bu düşünce ile şâir ona cennetin armağan edildiğini ev halkına ise bu ayrılık acısının sabrının emrolunduğunu söylemektedir.

"Yeryüzünde vuku bulan veya başımıza gelen hiç bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Şüphesiz bu Allah'a göre kolaydır.

Kaybettiðinize aşırı üzülmeyiniz ve O'nun size verdikleriyle şımarmayasınız diye böyle yapmıştır.” (Hadid / 22-23)

Hazînâne o âhû gözleriyle baktı son demde

Lisân-ı hâl ile resm-i vedâ`ı der-meyân etti

(Hüzünlü bir şekilde o ceylan gözleri ile son bir kez baktı. Duruşuyla veda resmini ortaya koydu.)

Oğlu Mehmed Âkif'in ölümünden hemen önce yaşadıklarının betimlemesini yapan şâir, çocuğunun öleceğini son bakışlarından anladığını söylüyor. “Veda resmini ortaya koymak” sözü ile Türk Edebiyatında sıkça kullanılan ve insanlarda olumsuz duygular uyandıran kelimeleri daha güzel kavramlarla anlatmaya yarayan “güzel adlandırma”ya başvurulmuştur.

Gelip Hay ism-i sâîsi dilde târîhini yazdım

Mesâ`ib-dîde yavrum `Âkif'im 'azm-i cinân etti

(1328 H.)

(Eyvah! Yüce ismi gönlüme gelince zamanını yazdım. Bela gözlü yavrum Âkif'im cennete niyetlendi.)

Şâir ayrılık acısının gönlüne düştüğü bir zamanda oğlu Âkif'e bu mersiye yazmıştır. Hastalık belâsına düşen yavrusunun cennete kavuşacağını bilmesi de ona bir nebze olsa huzur vermektedir.

2.4. Tarihlerin Şerhi

CCCXXII

A) YOZGAT'TA YAPILAN CEPHÂNELİK İÇİN TÂRÎHDİR

[mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün]

Nasıl herkes du'â-hân olmasın Abdülhamîd Hân'a

En ednâ himmetiyle oldu bu cephâne-i zîbâ

(1308 H.)

(Abdülhamid Han'a nasıl herkes duacı olmasın? Pek az bir yardımıyla bu güzel cephanelik yapıldı.)

Sultan Abdülhamid Han, Osmanlı İmparatorluğu'nun 34. Padişahıdır. Emperyalist güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya ve ele geçirmeye çalıştıkları, iç karışıklıkların arttığı bir dönemde tahta çıkmıştır. Ünlü denge politikasıyla Osmanlı Devleti'nin çöküşünü geciktirmiş ve devletin siyasî ve iktisadî gücünü muhafaza etmeyi başarmıştır.

Şâir Fennî, Sultan Abdülhamid zamanında yaşamış ve ona her defasında hayranlığını dile getirmiştir. Sultan'a ulaşma fırsatı bulamasa da gerek şiirlerinde gerekse cemiyet toplantılarında kendisine olan bağlılığını ifâde etmiştir. Beyitte Yozgat'a kazandırılan cephanelik için Sultan'a bir teşekkür mahiyetinde kaleme alınmıştır.

B) DİĞER BİR TÂRÎH

[mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlü/ fa'îlün]

Cephâne-i nev binâ geşt metîn ü muhkem

Kultü li'târîhihi kûlûh hitâm misk

(1308 H.)

(Sağlam ve kuvvetli yeni cephanesini dolaştım. Kültür ve tarihinin kokusu katı yüzölçümü sona erdirmiş.)

Yozgat'ta yapılan yeni cephanesini dolaşan şâir, sağlam ve kuvvetli yapısıyla hem kültürel anlamda hem de tarihi anlamda ne denli önemli bir iş çıkarıldığından bahsetmiştir. Cephanelik kelimesinin kıt yüzünün, mevcut yapıda bulunmadığını dile getirecek kültürel ve tarihsel dokuya uygun şekilde inşa edilmesi üzerinde durmuştur.)

C) YOZGATLI ZEYNÎ-ZÂDE HAKKI EFENDİ'NİN TÂRÎH-İ VEFÂTIDIR

[fâ'ilâ tün/ fâ'ilâ tün/ fâ'ilün]

Zeynî-zâde eyleyip `azm-i bekâ

Kaldı eylâd u `iyali âhla

(Zeynî-zâde ebediyete irtihal eyleyince çoluk çocuğu acılar içinde kaldı.)

Beyitte merhum Zeynî-zâde Hakkı Efendi'nin ölümü üzerinde ev halkının çektiği acıdan bahsedilmiştir.

Ehl-i `ilme cânın eylerdi fedâ

İltifât etmezdi kat`a câhile

(İlim sahiplerine canını feda ederdi. Cahile kesinlikle iltifat etmezdi.)

İlim denilince akla gelen ilk şey Allah'a ve iman esaslarına dair olan ilimlerdir. Zeynî-zâde'nin hayatın mutlak amacını çözen kişilere yani ilim ehli insana hürmette kusur etmeği ancak ilimden ayrı düşmüş insanlarla da araya mesafe koyduğunu anlamaktayız.

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda, aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır.” (Ali İmrân/190)

Böyledir târîh-i temâm mülhemî

Hakk-ı buldu Hakkı zikrullâh ile

(1309 H.)

(Allah'ı zikrederek Allah'ı buldu. Bu ilham ile vadesi tamamlanmıştır.)

Bu beyit ile Zeyn'i-zâde Hakkı Efendi'nin vefat ettiğini anlamaktayız. Ölmeden evvel de Allah'ı bolca zikrettiğinden bahsedilmiştir.

“Onlar ayakta dururken, otururken, yataarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru”. (Ali İmran/191)

D) TARİH-İ VEFÂT

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâ tün/ fâ'ilün]

Hâkim-i Yozgat Mîr Rif'at'ın mahdûmudur

İşte şu ma'sûm-ı merhûm tulf-i pâkîze-güher

(İşte şu rahmetli günahsız, lekesiz, mücevher çocuk; Yozgat Hâkimi Mîr Rıfat'ın oğludur.)

Beyit Yozgat Hâkimi Mîr Rıfat'ın oğlunun küçük yaşlarda vefat etmesi münasebeti ile Şâir Fenni tarafından Hicrî 1299 senesinde kaleme alınmıştır.

[müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün]

Çıktı makarr-ı çarha târîhin yazarken dûd-ı âh

Rûh-ı Mekkî açtı Firdevs-i berîne doğru per

(1299 H.)

(Ölümünü yazarken âh ateşi göğün merkezine çıktı eksilen ruhu en yüce cennet bahçesine doğru kanatlandı.)

Cennet'te yukarıya doğru birbirinin üstünde bulunmak sûretiyle dereceler ve mertebeler vardır. Genişlikleri de çok fazladır. Firdevs makam bakımından en âlâsıdır. Cennet'in dört nehri olan bal, süt, su ve Cennet içeceği Firdevs'ten akar ve Firdevs'in üzerinde arş-ı âlâ vardır.

“Hakîkten iman edip de iyi amel ve harekette bulunanlar (var ya), onların konakları da Firdevs Cenneti'dir.” (Kehf / 107)

Şâir bu küçük çocuğun ölümü üzerine yazdığı beytinde çektiği acıyı “mübâlağa” ederken çektiği acının göğün en yüksek mertebesine çıktığını dile getiriyor. Çocuğun ruhunu Firdevs Cenneti'ne yakıştırıyor.

E) TÂRÎH-İ VEFÂT KAYSERİLİ ŞA'BÂN EFENDİ İÇİN

[müstef'îlün/ müstef'îlün/ müstef'îlün/ müstef'îlün]

**Pek az görür çeşm-i felek böyle vücûd-ı nâdiri
Etti velâkin âyinede hâk ile yeksân âhiri**

(Dünya'nın gözü böyle nadir insanı pek az görür. Yerle bir etti; lâkin sonu böyle tecelli etti.)

Şâir, Kayserili Şâban Efendi'nin ölümüne oldukça üzüldüğünü belirtmek için “hak ile yeksân” yani yerle bir olmak deyimini kullanarak “irsal-i mesel” sanatı yapmıştır. Dünya'ya Şâban Efendi gibi bir zatın çok az geldiğini vurgulamıştır.

`Alî-himem `âli-cenâb idi zât-ı muhterem

Her bî-kes ü bî-çârenin lâ-büd olurdu nasırı

(Himmeti yüksek, cömert, saygın bir kişiydi. Kimsesiz ve çaresizlerin şüphesiz yardımcısı olurdu.)

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma, sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.” (İsra / 29)

“Onun için kim (elinde bulunandan) verir, Allah’a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhid) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz.” (Leyl / 5)

“Dünya ve âhiret hakkında düşünesiniz diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: “Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah bozguncuyu yapıcı olanlardan ayırır. Allah dileseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Bakara/220)

Şâir, merhumu anlatırken onun yardım sever, cömert ve saygın bir kişiliğe sahip olduğunu dile getiriyor. Kimsesiz ve çaresizlerin de dâima yardımcısı olduğunu vurguluyor. Bu yönüyle salih ameller işlediğini belirtiyor.

Hüzn ile geldi bir melek târîhini zabt etmeğe

Şa`bân Efendi gülbün-i Firdevs’in oldu zâ`iri

(1311 H.)

(Ömrünü almak için bir melek üzülererek geldi. Şaban Efendi Cennet bahçelerinin gül köşkünün ziyaretçisi oldu.)

Hüzün içinde gelen melek, ölüm meleği yani Azrail’dir. Dört büyük melekten biri olup canlıların ruhunu almakla görevlendirilmiştir. Firdevs makam bakımından Cennet bahçelerinin en âlâsıdır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Allah şöyle buyuruyor:

“Takva sahiplerine söz verilen Cennet şöyledir: İçinde konusu ve tadı değişmeyen sudan nehirler, tadı bozulmayan süttan nehirler, içenlere zevk veren ıhlamurdan nehirler ve saf baldan nehirler bulunur. Orada, onlar için her türlü meyve bulunur. Onlara, Rablerinden bağışlanma vardır. Bu kimseler, ateşte devamlı kalacak olan ve sıcak kaynar su içirilen, bundan dolayı da bağırsakları parça parça olan kimselerle bir olur mu hiç?” (Muhammed/15) Ayet-i Kerimesine “telmih” yaparak merhumu cennet bahçelerine yakıştırıyor.

F) SER-KURENÂ-YI ŞEHİRİYÂRÎ HACI ALİ BEYEFENDİ'NİN
MAHDÛMLARININ TEEHHÛLÛNE TÂRÎHDİR

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâ tün/ fâ'ilün]

*(Padişah'ın Başmabeyncisi Hacı Ali Beyfendi'nin Oğullarının Evlenmelerine
Tarihtir.)*

Bende-i hâsı Şehin-şâh-ı merâhım i'tîyâd

Yani mîrû'l-hâc `Ali `âlî-nihâd `ali-nijâd

*(Yerin şahlar şahının özel hizmetkârlığını adet edinmiştir. Yüce kafilenin başı,
yüce yaradılışlı, yüce soylu.)*

Mabeynci, Padişahın hariçle olan münasebetini temin eden mabeyn dairesinde görevli saray memurudur. Zamanla saraylarda artan bu memurlara mabeynci, başlarına da “Başmabeynci” denirdi.

Hacı Ali Beyfendi'nin Padişah'ın başmabeyncisi olduğunu ve oğullarını evlendirmesi üzerine böyle bir tarihi kaleme aldığını söyleyen Fennî, hem “şahlar şahı” diyerek Padişah'ı övmüş hem de görevi ve mizacı bakımından Hacı Ali Beyfendi'ye iltifatlarda bulunmuştur.

Hak ona vermişti bir mahdûm Muhammed bey gibi

Lûft-ı Rabbanî ile olmuştu mesûrû'l-fu`ad

*(Allah ona Muhammed Bey gibi bir oğul vermişti. Rabbimizin lütfu ile gönlü
sevinçle dolmuştu.)*

Başmabeynci Hacı Ali Beyfendi'nin oğlu Muhammed Bey'den bahsedilen beyitte, Şâir Fennî oğlunun doğumu sonrası babanın ne denli mutlu olduğunu dile getirmektedir.

**Sinn-i rüşde vâsıl oldu şimdi ol mahdûm-ı pâk
Bi't-tab` gösterdi emr-i “fenkihû” ya inkiyâd**

(Buluğ çağına erdi şimdi o temiz oğlan. Tabiatıyla “Nikâhlanın” emrine boyun eğdi.)

“Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye ile yetinin, bu adâletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.” (Nisa/3) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

**Yaptı bir cem`iyyet-i kübrâ o gevher-pâreye
Oldular başbaşa ihvânü hüşyâvendi şâd**

(O inci parçasına büyük bir toplantı yaptı. Kardeşler baş başa bir araya gelerek bahtiyar oldular.)

“Cem`iyyet-i kübra” tamlamasından kasıt günümüzde yapılan düğünlerdir. Muhammed Bey’in düğününe kardeşlerinin de katıldığından ve herkesin düğün esnasında mutlu olduklarından bahsetmektir.

Ayrıca Muhammed Bey’i tarif ederken onu, “ince parçası”na “teşbih” etmektedir.

**Vâlideyniyle ma`an olsun İlâhî kâmrân
Etsin `ömr ü sıhhati ânen fe âna izdiyâd**

(Allah’ım anne ve babasıyla birlikte mesud olsun. Ömrü ve sağlığı devamlı çoğalsın.)

Şâir, günümüzde de sıkça yapılan “Allah ana-babasıyla sağlıklı ve uzun ömürler versin, mutlulukları daim olsun” minvalinde bir dua ile Muhammed Bey’i tebrik etmektedir.

**Çıktı bir târîh hâmemden ânı tebrîk için
Hüsn-i âzîmişle taltîf eyleye Rabb-i Cevâd**

(1311 H.)

(Onu tebrik etmek için kalemimden bir tarih çıktı. Çok cömert Rabbim büyük güzellikler lütuf eylesin.)

“Oku, Rabbin sonsuz iyilik ve ikram sahibidir.” (Alak/3)

Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılan beyitte şâir, Allah’ın en güzel lütfuyla Muhammed Bey’i lütuflandırması için ona dua etmektedir.

G) TÂRÎH-İ VELÂDET

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

**Hazret-i Mümtâz Efendi-i mekârim-perverin
Niyeti bezl-i mürüvvettir hemîşe âdeme**

(Kerem sahibi Hazreti Mümtaz Efendi’nin niyeti insanoğluna dâima iyilik etmektir.)

Tarih düşülen beyitte Mümtaz Efendi’nin iyi niyetli ve yardımsever birisi olduğu ifade edilmiştir.

**Verdi bir mahdûm o `âlî-himmetle perverdigâr
Tûtî-i hoş-gû gibi kundakta eyler zembere**

(O yüce himmetiyle Allah bir oğul verdi. Tatlı dili papağan gibi kundakta hoş sesler çıkarır.)

Allah’ın yardımını ile bir oğul sahibi olan Mümtaz Efendi’nin oğlunun beşiğinde yatarken çıkardığı sesler tatlı dilli bir papağana “teşbih” edilmiştir.

Papağan, insan sesini ve bazı sözlerini taklit etme yeteneği olan bir hayvandır. Bu yönüyle dünya edebîyatlarında yer edinmiştir. Divan edebîyatında birçok değişik hatta zıt anlamların sembolü olarak kullanılan bir kuştur. Konuşmanın ayna vasıtasıyla öğretildiği ve tatlıyı çok sevdiği için ayna ve şeker sözcükleri ile sık anılır.

**Nâmi İsmâ'il Sûdîdir o gevher pârenin
Hâdim et yâ Rab ânı şer'-i Nebiyy-i Efham**

(O inci parçasının adı İsmail Sûdî'dir. Ya Rab onu en büyük Peygamberlerin şeriatını hizmetkâr et.)

“Şer'i Nebiyy-i Efham” yani “Şeriat-ı Muhammediye” olarak da bilinen Hz. Muhammed'in (SAV) tarih ettiği, getirdiği ve bildirdiği şeriat; İslâm dinidir. Şâir, İsmail Sûdî adındaki bu çocuğun İslâm dinine hizmetkâr olması için dua etmektedir. Çocuğun divan şiirinde sıkça kullanılan inci parçasına “teşbih” edildiği görülmektedir. Rengi ve değerli oluşu bakımından bu benzetme ile çocuğa değer yüklenmiştir.

**Tûl-i `ömr ile mu'ammer olsun ol ma`sûm-ı pâk
Ehl-i `irfân et mukârin etme sû-ı hemdeme**

(O temiz masum uzun ömrüyle bahtiyar olsun. İlim ehli et, kötü dosta yakın etme.)

Şâir, çocuğa hayırlı ve uzun ömürler dilerken; onun için yaptığı duada ilim sahibi olmasını ve hep iyiler ile karşılaşmasını dilemektedir.

**Hânedânın eylerim tebrîk bu tâm târihile
Tal'at-ı Sûdî efendi verdi nef'i 'âleme**

(1310 H.)

(Bu eksiksiz tarih ile aileni tebrik ederim. Sâdî Efendi'nin güzelliği âleme fayda verdi.)

Klasik Türk Edebiyatında birden fazla tarih düşürme şekli vardır. Ebced hesabının kullanılmadığı, yılın rakamla değil sözle ifade edildiği tarihtir. Divan şiirinde yazıyla Tarih Düşürme ve hesaplama üç şekildedir;

Tarih mısrasını oluşturan harflerin tamamının ebced alfabesindeki sayı değerleri hesaba katılırsa buna TAM, sadece noktalı harflerin sayı değerleri hesaba katılırsa buna MU'CEM, sadece noktasız harfler hesaba katılırsa bun MUHMEL denir.¹²

Şair burada “eksiksiz” yani “tam tarih” kullandığını ifade etmiştir.

Şâir, çocuğun dünyaya gelmesinden dolayı mutluluğunu arz ederken ailesini de yazmış olduğu bu eseri ile tebrik ettiğini dile getirmektedir.

H) MERHÛM SIRRI PAŞA İÇİN YAZILAN KÂSİDE-İ TÂRÎHİYYEDİR

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Keşfe kabil mi Hudâ-yı Mûte`âlin sırrı
Başkadır mâzî vü müstakbel ü hâlin sırrı**

(Yüce Allah'ın sırrını keşfetmek mümkün mü? Geçmiş ve gelecek ve şimdinin sırrı başkadır.)

“De ki: Göklerde ve yeryüzünde bulunanların hiçbiri gizli şeyi bilemez, ancak Allah bilir ve onlar da tekrar ne vakit dirileceklerini bilemezler.” (Neml / 65) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

**Beşerin `aczi isbâta bir enmûzecdir
Yılda bir meyve veren nahl ü nihâlin sırrı**

(Yılda bir meyve veren hurma ağacı ve fidanın sırrı insanoğlunun acizliğinin ispatına bir örnektir.)

¹² İsmail Yakıt, Türk-Islam Kültüründe Ebced Hesab ve Tarih Düşürme, ötüken İst. 1992.

“O, gökten su indirendir. Bununla her şeyin bitkisini bitirdik, ondan bir yeşillik çıkardık, ondan birbiri üstüne bindirilmiş taneler türetiyoruz. Ve hurma ağacının tomurcuğundan da yere sarkmış salkımlar, -birbirine benzeyen ve benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler (kılıyoruz.) Meyvesine ürün verdiğinde ve olgunluğa eriştiğinde bir bakıverin. Şüphesiz inanacak bir topluluk için bunda gerçekten ayetler vardır.” (En’am/99) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

İnsanoğlu tabiatta gerçekleşen en küçük bir hadiseyi dahi yapabilecek kudrete sahip değilken, Allah bu sırların hepsine sahiptir minvalinde kaleme alınmıştır.

Geceler göz göre tahvîl kılar hâletini Bilinir mi yine bak bedr ü hilâlin sırrı

(Bak geceler dolunay ve hilâlin durumunu göz önünde değiştirir, yine de bu sır bilinir mi?)

“Allah O’dur ki, gökleri dayanak olmaksızın yükseltti, onları görmektesiniz. Sonra arşa istiva etti ve güneş ile aya boyun eğdirdi, her biri adı konuşmuş bir süreye göre akıp gitmektedir. Her işi evirip düzenler, ayetleri birer birer açıklar. Umulur ki, Rabbinize kavuşacağınıza kesin bilgi ile inanırsınız.” (Ra’d/2) Ayet-i Kerimesine “telmih” vardır.

Bazı sır nebzece zıddıyla bilinmiş meselâ Çâşni`-i hicirdedir zevk-i visâlin sırrı

(Bazı sırlar birazcık zıttı ile bilinirmiş. Meselâ kavuşma hazzının sırrı tabiatın lezzetindedir.)

Yeryüzünde mevcut sırları ortaya çıkarmanın yolunun olaylara tersinden bakmakla mümkün olacağını düşünen şâir, kavuşmak istediği ilâhî aşkın sırrının tabiatta gizli olduğunu söylemektedir. Divan şairi soyut bir biçimde ele aldığı tabiatın aslında Allah’ın varlığının tecellisi olduğu inancındadır. Maddeye bakıp manayı anlama çabasıdır.

Kadri olmaz idi'zağ olmasa murg-i seherim

İns-i nâdândadır ehl-i kemâlin sırrı

(Karga olmasa seher kuşunun kıymeti olmazdı. Olgun insanın sırrı cahil insandadır.)

Hayattaki zıtlıkların iyi ve kötüyü ayırt etmek için bir nişane olduğunu söyleyen şâir, kâmil insanların kıymetini anlamanın yolunun cahil insanların tavırlarından geçtiğini dile getirmektedir. Seher kuşu ile kargayı örnek göstererek “tezağ” sanatı yapan şâir birinci dizede “zağ ve murg-i seher”i anlattıktan sonra, ikinci dizede bunlara benzerlik ilişkisi kurulan “ins-i nâdân be ehl-i kemâl” tamlamalarını kullanarak “leff ü neşr” sanatı yapmıştır.

Âdilin fazlını zâlim çıkarır meydana

Elem-i hârdadır gonca-i âlın sırrı

(Adâletin faziletini zulüm eden meydana çıkarır. Kırmızı goncanın sırrı dikenin gamıdır.)

Zıtlıklar üzerine inşa edilmiş bu beytin birinci mısrasında şâir, zalim kişilerin yapmış oldukları zulümlerin adil kişiyi ortaya çıkaracağını belirtmiş. Bunu açıklarken ikinci dizede içinde gizli sırları barındırdığı üzerinde durulan goncanın kırmızı rengi ile ateşin alev rengi olan kırmızı “teşbih” edilmiştir. Gam, yani üzüntü keder çekmenin; zulüm altında kalmanın, zamanı geldiğinde mükâfatlandırılacağını belirtmiştir.

Bazı şeylerde nezâirle bulunmuş faraza

Leb ü dendândadır la'l ü le'âlin sırrı

(Bazı şeyler de benzerleri ile bulunmuş mesela kırmızı ve incinin sırrı dudak ile diş tanesindedir.)

Şâir, divan şiirinde sıkça kullanılan sembollerin kaynağını belirttiği beyitte; kırmızı rengin dudaktan, incinin ise diş tanelerinden ilham aldığını belirterek “hüsn-i

tâ'lil" sanatı yapmıştır. Ayrıca "leb, dendân, la'l, le'al" kelimeleri arasında "tenâsüb" sanatı vardır.

**Vâli-i `âdile vâbestedir âsâyiş-i nâs
`Anberîn hâldedir hüsn-i cemâlin sırrı**

(İnsanların huzur ve güvenliği adâletli olan vâliye bağlıdır. Yüz güzelliğinin sırrı güzel kokusundadır.)

İşinin ehli olan yöneticilerin huzur ve güvenliği sağladığını ve adâletli olduğunu dile getiren şâir, ikinci dizede bu yöneticilerin yüz güzelliğinin sırrının güzel kokusundan kaynaklandığını söyleyerek "hüsn-i tâ'lil" sanatı yapmıştır. Ayrıca halk arasında kullanılan "İçi dışına vurmak" deyimine de bir hatırlatma yapılmıştır. Geleneğimizde simâsı güzel olan insanın içinin güzelliğinin dışa vurduğuna da hâkim bir inanç söz konusudur.

**Kalemim bunları bir sırra binâ'en yazıyor
Beyt-i âtîde gelir işbu makâlin sırrı**

(Kalemim bunları bir sırra dayanarak yazıyor. İşbu sözün sırrı gelecek beyitte söylenir.)

Şâir, Sırrı Paşa ile ilgili sırrı paylaşmadan önce kaleme aldığı bu beyitte "sırrı" kelimesini hem Sırrı Paşa'yı hem de gizlilik manasını kastedecek şekilde kullanarak "tevriye" sanatı yapmıştır.

**Vâli-i Ankara olsa diye Sırrı Paşa
Nokta darb etmiş idim çıktı o fâilin sırrı**

(Sırrı Paşa Ankara Vâlisi olsa diye nokta atışı yapmıştım o falın sırrı çıktı.)

"Nokta darb etmek" günümüzde de bir durumu önceden iyi analiz etmek manası ile "nokta atışı yapmak" olarak kullanılan bir deyimdir. Şâir, burada "ırsal-i mesel"

sanatı yapmıştır. Sırrı Paşanın Ankara Vâlisi olacağını önceden tahmin eden şâir, “sırrı” sözcüğünü burada da “cinas”lı olarak kullanmıştır.

Hakkımızda hele bir ni`met-i uzmâ demedir

Bize meçhûl ise de gerçi bu hâlin sırrı

(Gerçi bu durumun sırrı bizim için meçhul ise de hakkımızda büyük bir nimet demektir.)

Sırrı Paşa’nın vâli olmasıyla ortaya çıkacak gelişmeler her ne kadar meçhul olsa bile, şâir bu durumun halk için büyük bir nimet olduğunu dile getirerek “methiye” yapmaktadır.

Rey`ü tedbiri düşürmez dehen-i ağyâra

`Adle mebnîdir o pakîze hisâlin sırrı

(Başkalarının ağzına fikir ve tedbiri düşürmez. O temiz huyların sırrı adâlete dayanır.)

Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adâletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor! Doğrusu Allah, işitendir, görendir. (Nisa/58)

Başkalarının ağzına laf vermeyen, adâletli ve güzel huylu olarak tanımlamaktır Sırrı Paşa’yı.

Hikmet-âmizdir akvâli de ef`âli de hep

Anlaşılmaz o Felâtun-misâlin sırrı

(Sözleri de işleri de hep hikmetlidir. O Felâtun gibi olanın, sırrı anlaşılmaz.)

Platon ya da İslâm dünyasında Eflatun olarak bilinen, Antik klâsik Yunan filozofu, matematikçi ve Batı dünyasındaki ilk yükseköğretim kurumu olan Atina

Akademisinin kurucusudur.¹³ Şâir, Sırrı Paşa'yı Eflatun'a "teşbih" etmiştir. Sözlerinde ve işlerinde ahlaka ve hakîkate dayalı olarak davrandığını söyleyerek "methiye" sini sunmuştur.

**Bir du`â bir de `udûbiyyetin `arz etmektir
Kavl-i Fennî'deki efkâr hayâlin sırrı**

(Fennî'nin ilhamındaki fikirlerin ve hayalin sırrıdır dua etmek bir de kulluğunu dile getirmektir.)

Şairin, kendini övdüğü bu "fahriye" bölümünde "efkâr u hayâlin sırrı" diyerek hem Sırrı Paşa'yı kastederek "tevriye" yapmış hem de fikir ve hayal gücünün kuvvetli olduğunu vurgulamıştır. "Kaside" geleneğinde, şairin kasideyi yazdığı kişiye dua etmesi ve ona bağlılığını dile getirmesi meşhurdur. İkinci dizede şâir, Sırrı Paşa'ya duacı olduğunu ve ona olan bağlılığını anlatmıştır.

**Her işinde âna tevfik-i Hudâ yâver ola
Göre `âlem ne işim câh ü celâlin sırrı**

(Her işinde Allah'ın yardımı onun yanın olsun. Dünya görsün itibar ve büyüklüğün sırrı neymiş.)

Dua bölümünde "Allah yar ve yardımcısı olsun" temennisinde bulunarak, Sırrı Paşa'nın itibar ve büyüklüğünden dem vurulmuştur.

"(Yine) Bilmez misin ki, gerçekten göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Sizin Allah'tan başka veliniz ve yardımcınız yoktur. (Bakara/107) Ayet-i Kerimesine "telmih" yapılmıştır.

**Geldi üçler dediler mansıb-ı tarihinde
Yâ niçin şüphe edersin bu ricâlin sırrı**

(1302)

¹³ E.SARI, *İlk Çay (Antik Çağ) Felsefesi Tarihi*, Nokta Yay., Antalya:2016

(Üçler geldi: “Ey niçin şüphe edersin tarih memuriyetinde? Devlet adamlarının sırrı budur” dediler.)

Tarikatlarda ricâlu’l-gayb (gayb erenleri) olarak bilinen ve üçleri yediler, kırklar olarak da adlandırılmalar, kimliklerini gizlediğine inanılan ve kutup, gavs, revâsî, nukebâ ve nucebâ adı verilen kimselerdir.

Kutup, en büyük velî bilindir. Tarikat ehline göre, erenlerin başı ve Allah’ın izniyle kâinatta tasavvuf sahibidir. Kutup ’tan sonra gelen iki kişiye “imâmân” derler. Bunlardan birine “imam-ı yemin”, diğerine “imam-ı yesar” adı verilir. Kutup ile iki imam, “üçleri” oluşturur.

Şairin “üçler geldi” diyerek kastettiği durum budur. Bu duruma “telmiş” yapılmıştır. Üçler, yazmış olduğu bu “kaside-i târîhiyye”nin şüphe götürmeyecek şekilde, devlet adamlığının sırrını ortaya döktüğünü şaire ifâde etmektedir.

I) MEMDÛH PAŞA HAZRETLERİNİN ANKARA VÂLİLİĞİNE TÂRÎHDİR

[mef’ûlü/ fâ’ilâtün/ mef’ûlü/ fâ’ilâtün]

Şâhinşeh-i `atâ-ver-i Abdülhamîd-i Sâni

Masdardır âsitânı ihsân ü `adâlete

(II. Abdülhamid’in ecdadının şahlar şahı dergâhı iyilik ve adâletin kaynağıdır.)

Milâdi 1893’te Ankara Vâliliğine II. Abdülhamit tarafından atanan Mehmed Memduh Paşa için yazılmış bir eserdir. II. Abdülhamit ’e “methiye” ile başlayıp padişahın adâlet ve iyiliğin kaynağı oluğu dile getirilmiştir.

Eltâfı mün`atıfır erbâb-ı ma`ârife

A`tâfı münsarıfır esnâf-ı ra`iyyete

(İlim sahiplerine lütuflarını yöneltendir, halk sınıfına lütuflarını gönderendir.)

II. Abdülhamid 'in ilim adamlarını ve halk sınıfını manen ve madden desteklediğini söylemiştir. Sultan'ın, Osmanlı Devleti'ni yıkılmaktan kurtarmak adına maddi ve manevî faaliyetler içinde oluğu herkesçe malumdur.

Bahşâyiş-i Hüdâ`dır ve o şâh-ı dîn-penâha
Hakkâ vukûf-ı kâmil hikmet ü hükûmete

(Adâlete, bilgi ve hâkimiyete, olgunluğa vakıf o din savunucusu hükümdara Allah'ın lütfudur.)

Memduh Paşa'nın adâletli, bilgili, olgun ve hüküm verebilme kabiliyeti yüksek bir şahıs olarak hükümdara Allah'ın bir lütfu olarak gönderildiğini söylüyor. Şairin Memduh Paşa'ya yaptığı "methiye"de kullandığı sıfatlar, "Kutad gu Bilig"de geçen alegorileri de çağrıştırmaktadır.¹⁴ Nitekim Yûsuf Has Hacib de iyi bir devlet adamında bulunması gereken özellikleri bu şekilde sıralamıştır.

Mîr-i Memdûh`a verdi Ankara Vâliliğın
Büyük lûtuflar etti eshâb-ı fazîlete

(Meziyet sahiplerine büyük lûtuflar etti övülmüş amire Anlara Vâliliğini verdi.)

Meziyet, hüner sahibi olarak şâir kaside geleneğinden hareketle kendini kastederek "fahriye" yapmıştır. Övdüğü Memduh Paşa'nın da Ankara Vâliliğine atandığını dile getirmiştir.

Târîhi sebt olunsun geldi bir `âlf-güher
Verdi kemâl-i revnak makâm-ı vilâyete

(1311 H.)

(Tarihe kaydedilsin bir yüce mücevher geldi göz alıcı mükemmelliğini vâililik makamına verdi.)

¹⁴ Halil İnalçık, Türk Kültürü Araştırmaları, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri"

Şâir, Memduh Paşa'yı “âli-güher” diyerek “açık istiâre”, “revnak” diyerek de “kapalı istiâre” yoluyla methetmiştir.

İ) KAYSERİ'DE DEF'İN-İ HÂK-İ ITIR-NÂK OLAN BURHÂNÜDDÎN-İ VELÎ
(K.S.) HAZRETLERİ'NİN TÜRBE-İ ŞERÎFLERİNİN TA'MİRİNE TÂRİHDİR

[Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

(Kayseri'de Güzel Kokulu Toprağa Defnedilen Burhânüddîn-i Velî (K.S.)
Hazretlerinin Mübarek Türbelerinin Tamirine Tarihtir.)

Bârekallah şeh-i zî-temkîn
Ced be ced pâdişeh-i `adl-âyîn

(Kudret sahibinin hükümdarı, atadan ataya adâlet kaynağının padişahını Allah mübarek kılsın.)

“Sizi güçsüz yaratan, sonrada güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren, Allah'tır. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir, üstün kudret sahibidir.” (Rum/54)

“Rabbinin sözü, doğruluk bakımından da adâlet bakımından da tastamamdır. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, iştiridir, bilendir. (En'am/115) Ayet-i Kerimelerine “telmih” yapılmıştır.

Şâir, Sultan II. Abdülhamid'i kastederek kaleme aldığı bu beytinde onu, Allah'ın kudreti ve adâletin yeryüzündeki temsilcisi olarak tarif etmiştir. Bu temsil atadan ataya geçerek Sultan'a kadar gelmiştir.

Hâris-i şer'-ı Nebiyy-i Efham
Hâmi-i muhterem-i dîn-i mübîn

(En büyük Peygamber'in emirlerinin bekçisi apaçık dinin kıymetli tazesı.)

“Biz sana her şeyi apaçık beyan eden kitabı indirdik.” (Nahl/89) Ayet-i Kerimesine “telmiḥ” yapılmıştır.

Kur’an-i Kerim son Peygamber Hz. Muhammed (SAV) vasıtasıyla insanlığa indirilmiştir. Şâir, “En Büyük Peygamberin emirlerinin bekçisi” olarak nitelendirdiği Sultan II. Abdülhamid’e “methiye “de bulunmuştur.

Yani Sultan Hamid-i Sani

Hayr ile kıldı cihânı teşhîn

(Yani Sultan II. Hamid hayır ile dünyayı ısıttı.)

Dünya’yı ısıtan “Güneş”tir. Şâir, Güneş’e teşbih etmiş; fakat benzeyen unsur olan “Güneş”’i kullanmayıp onun yerine “ısıtma” kabiliyetini Sultan’a yükleyerek “kapalı istiâre” yapmıştır.

Ayrıca II. Abdülhamid’i övdüğünü de ismini beyitte zikrederek burada ifâde etmiştir.

Dem-be-dem şevketi müzdâd olsun

Gelmezsın zerre kadar şânına şîn

(Günden güne kudreti çoğalsın şânına zerre kadar leke gelmesin.)

Şâir, bu beyitte Sultan’a dua ediyor. Kudretinin ve şânının artmasını Cenab-ı Allah’tan niyaz ediyor.

İşte bu türbe-i `ulyâyı dahî

Yeniden yaptırıp etti tezyîn

(İşte bu pek yüce türbeyi dahi yeniden yaptırıp donattı.)

Tahrip olan Burhâbüddîn-î Velî (K.S.) Hazretlerinin türbesinin restore edildiğini söylemektedir.

**Bildi medfûnunun `ulviyetini
Kıldı hem mertebe-i çarh-ı berîn**

(Defnedilen yüceliğini bildi pek yüksek göğün mertebesiyle birleştirdi.)

Sultan'ın, Burhâbüddîn-î Velî Hazretlerinin üstün bir şahsiyet olduğunu bildiği ve onun türbesini restore ettirdiğini dile getiriyor.

Şâir, yapılan eserin güzelliğini “mübâlağa” ederken de onun kubbesi ile gök kubbe arasında bir ilişki kuruyor. Hem şahsa hem de esere bir yücelik atfediyor.

**Tâm târîhi yazılsın zer ile
Parlasın türbe-i Burhânüddîn**

(1310 H.)

(Eksiksiz tarihi altınla yazılan Burhânüddîn'in türbesi parlasın.)

Altın çok değerli bir madendir. Günümüzde “adını altın harflerle yazdırmak” deyimi, çok büyük hizmetlerde bulunan ya da toplum tarafından kabul gören şahsiyetleri övmek maksadıyla kullanılır. Şâir, bu beyitte hem kendi eserini “altına” benzetmiş hem de Burhânüddîn-î Velî'yi methetmiştir. “Zer” kelimesi burada “tevriyeli” olarak kullanılmıştır.

**J) YOZGAT ULEMÂ-YI BENÂMINDAN KARAHACI-ZÂDE HACI
ABDULLAH EFENDİ'NİN TÂRÎHİ VEFÂTIDIR**

(Yozgat Meşhur Âlimlerinden Karahacı-zâde Hacı Abdullah Efendi'nin Tarihi Vefâdır.)

[Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Mübtelâ kılmış Hudâ her şahsı bir cins illete

Kimse illetsiz vedâ etmez bu dâr-ı mihnete

(Allah her insanı bir tür hastalığa düşürmüş bu dert yurduna kimse hastaliksız veda etmez.)

Kişinin ebedî âleme irtihal etmesi için şüphesiz beşerî bir takım gerekçelerin meydana gelmesi gereklidir. Tasavvufî anlayışta dünya gam çekilen yer olarak tarif edilir. Dünya'nın derdi, hastalığı, tasası bitmek bilmez. Bu sebepten âşık bir an önce ebedî âleme göçüp en sevgiliye ulaşmak gayesindedir.

“Kim Allah’a kavuşmayı umuyorsa, bilsin ki Allah’ın tâyin ettiği o vakit elbet gelecektir. O, her şeyi işiten ve bilendir.” (Ankebut/5) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

İşte bu fâzıl dahî bir derde oldu mübtelâ

Zikr ü fikr-i Hak'la erdi makâm-ı rahmete

(İşte bu fazilet sahibi bile bir derde düştü Allah'ı anarak ve düşünerek rahmet mertebesine erdi.)

“De ki: ‘Allah’ın dilemesi dışında, kendim için zarardan ve yarardan (hiç bir şeye) malik değilim. Her ümmetin bir eceli vardır. Onların ecelleri gelince, artık ne bir saat ertelenebilir, ne öne alınabilirler.” (Yunus/49) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“Makam-ı rahmet” sözüyle Allah’ın “şefkatini ve bağışlayıcılığını” dile getirmiştir.

`Arşa yazdırmak için târîh-i tâm-ı rihletin

Hacı Abdullah Efendi gitti peyk-i vuslata

(1305 H.)

(Vefat edenin tam tarihini arşa yazdırmak için, Hacı Abdullah Efendi kavuşmanın habercisine gitti.)

Arş, ilahî kudret ve saltanatın tecelli etti yerdir. Abdullah Efendi'nin tarihinin arşa yazdırılması onun vefat etmesinin “güzel adlandırması”dır. “Kavuşmanın habercisi de Azrâil Aleyhisselâm'dır. Azrâil (AS.)'ın görevi ölüm sırasında canlıların ruhunu almak olduğu için “melekü’i-mevt / ölüm meleği” adıyla anılmıştır.

“Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.” (Secde/11) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

K) DİĞER

[Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**İşbu zât olmuştu hem-nâm-ı Cenâb-ı Mustafâ
Cidden eylerdi menâhîden hümâra ittikâ**

(İşte bu kişi Mustafa Hazretlerinin adaşı olmuştu. Yasaklardan sarhoşluktan cidden sakınırdı.)

Hiz. Muhammed (SAV)'in bir diğer adı da Mustafa'dır. Beyitte kastedilen şahsiyetin Peygamber Efendimiz 'in adaşı olduğu bildirilmektedir. Zâtın, Allah'ın yasakladığı içki vb şeylerden sakınan bir şahsiyet olduğu anlatılmaktadır.

**Gitti Yozgat`lı Ayaş`ta Nâib-i Şerî iken
Rüzgâr etti ânın da hırman-ı ‘ömrün heba**

(Yozgatlı, Ayaş'ta Başkadı Vekiliyken gitti rüzgâr onun da ömrünün ümitsizliğini heba etti.)

Rüzgâr, divan şiirinde sıkça kullanılan bir sembol olup bir postacı görevi ile de karşımıza çıkar. Beyitte zâtın ruhunu Allah’a ulaştıran “Melekü’l-Mevt” olan Azrâil (AS.)’ı “teşbih” amacıyla kullanılmıştır.

Zatın, Yozgatlı olduğu ve öldüğü sırada görevinin Başkadı Vekilliği olduğu anlaşılmaktadır.

İsmet ü irfân ile mağrur bir tahrîr idi
Kurb-ı Hakk’a vâsıl oldu ma`nen etti i`tilâ

(Allah’ın yakınlığına ulaştı, manevi olarak yükseldi temizlik ve olgunluk ile gururlu bir yazıydı.)

Tahrîr, sözlükte yazmak, yazılmak manasına gelen bir kelimedir. Beyitte, 1.”Alın yazısı”, 2.”Yazarın yazdığı eser” manasında kullanarak “tevriye” sanatı yapılmıştır.

Şâir, zâtın insan-ı kâmil (olgun insan) olarak manevi âleme yükseldiğini ve arş-ı âlâ da denilen “ilâhî tecelligâh”a ulaştığını dile getirmektedir.

Çıksın üçler çerha ta`lîk eylesin târîhinin
Eyledi tesbîhi ü tahmîd ile `azım-i bekâ

(1306 H.)

(Üçler çıksın tarihinin parçasını geciktirsin, Sübhanallah ve Elhâmdülillâh ile sonsuzluğun azmindeydi.)

Zikir, insanın Allah’u Teâlâ’yı tâzim etmesi ve ona karşı övgüde bulunmasıdır. İnsanların Allah’ı zikretmesi, onu anması Allah’ın kullar üzerinde olan bir hakkıdır. Bunlardan “tesbih” s-b-h kökünden türeyen dînî istilahta Subhanallah (Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih ederim) demektir.

“O, onların niteledikleri şeylerden yüce ve münezzehtir.” (En’am/6)

“Tahmid” h-m-d kökünden türeyen dînî istilahta “Elhâmdüdillah” (hamd Allah’a mahsustur) demektir.

“Rabbini hamd ile tesbih et.” (Hicr/15)

Merhumun “Allah’ı çok zikredin” (Ahzâb/41) Ayet-i Kerimesinin emre gereği Allah’ı çokça zikrettiği bildirilmektedir.

Şairin daha evvelki tarihlerinde de geçen “üçler”; “Kutup”, “İmam-ı Yemin” ve “İmam-ı Yesar”dır. Allah’ın izniyle kâinatta tasavvuf sahibi olduğuna inanılan bu ricâlu’l-gayb (gayb erenleri)’dan şairin isteği ise bu tarihin değiştirilmesidir.

I) DİĞER

[Mefâ’îlün/ mefâ’îlün/ fâ’îlün]

**Cefâ-yı çerha yoktur hadd ü gâye
Hemân alçakları eyler vikâye**

(Sınır ve son yoktur çabucak olacakları kaydeder.)

Şâir, yazabileceklerinin bir sınırının ve sonunun olmadığını ve hadiseleri anında kayıt altına aldığını söylemektedir. Bu yönüyle “fahriye” geleneğini sürdürmüştür.

**Değerli gördüğü ekser vücûdu
Satar gâyetle ehven bir behâya**

(Değerli gördüğü tüm insanlara çokça zararsız bir şirinlik satar.)

Şâir, değer verdiği tüm insanlar için lâtif sözler söylediğini dile getirmektedir. “Ekser, ehven, gayet” kelimeleri arasında “tenâsüb” yapılmıştır.

Ez-ân cümle Mürüvvet Hanım hayf

Makâmıyken henüz âğûş-ı dâye

(Mürüvvet Hanım henüz dadı kucağındayken tüm güzellikleri yerindeydi.)

Merhumun henüz çok küçük bir yaşta olduğu, güzelliği ve bakıma muhtaç olduğu anlatılmıştır.

Henüz üç yaşını etmişken ikmâl

Ecel zammından ettirdi şikâye

(Üç yaşını henüz tamamlamışken ecel sözünden şikâyet ettirdi.)

Merhum daha üç yaşındayken ahirete irtihal etmiştir. Beyitte ecelin son sözünü söylemesiyle çocuğun çok küçük yaşta ölmesi şairi derinden etkilemiştir. “Şikâyet” sözcüğü burada her ne kadar “hoşnutsuzluk” manası ile kullanılmış gibi görünse de aslında “eserin yazılma sebebi” olarak kullanılmıştır. Divan şiirinde “şikâyet”, “bahsetmek, açıklamak, dile getirmek” manalarında da kullanılır.

Nefes-gerdân olaydı ger cihânda

Verirdi gıpta pekçok dil-rubâya

(Eğer dünyada nefes alanlardan olsaydı pek çok gönül alıcıya hayranlık verirdi.)

Şâir, merhumun yaşaması durumunda pek çok güzel kıskandıracak güzellikte bir kız olacağını ifâde etmiştir. “Dil-rubâ” divan şiirinde, “gönül alan, gönül kapan” anlamında sıkça kullanılan bir kelimedir. Sevgiliyi kastetmek amacıyla kullanılır. Bu yönüyle merhumun yaşaması durumunda birçok aşığı da kendisine bağlayacak bir güzelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

O nûr-ı `ayn mektûbî-i fâzıl

Savurdu harman-ı `ömrü hebâya

(Göz nuru o faziletli kalem müdür ömrün harmanını boşa savurdu.)

Faziletli ve göz nuru kalem müdürü ile “Azrail (AS.)” kastedilmiştir. O, Allah’ın arzusu ile insanların ruhunu alan “melekü’t-mevt”tir. “Ömrün harmanını boşa savurmak” deyimini ile “irsali mesel” sanatı yapılmıştır. Manası, yapılacak onca iş, görülecek onca gün varken; bu dünyaya çok erken veda etmektir.

**Figân-ı vâlideyn arşa dayansa
`Acep mi sığmasa kutr-ı semâya**

(Anne ve babasının feryatları arşa dayansa semanın çapına sığar mı?)

İlahi kudret ve saltanatın tecelli ettiği yer olan “arş” göğün en yüksek noktasıdır. “Semâ” gökyüzü manasıyla kullanılmış, “kutr-ı semâ” göğün çapı, yani tamamı manasıyla ele alınmıştır. Acının büyüklüğünü “mübâlağa” ederken şâir, acının gökyüzünü kapladığını ve arşa dek ulaştığını söylemiştir.

Birinci dizide “arş”, ikinci dizide “sema”; yine birinci dizide “dayansa”, ikinci dizide “sığmasa” sözcükleri düzensiz bir sıralama ile kullanılarak “gayr-i müretteb leff ü neşr” sanatı yapılmıştır.

**Refik olsun cinânda hûr-ı `ayne
Otursun kasr-ı Firdevs-i `alâ`ya**

(Altın gümüş cennetlerde arkadaş olsun, en yüce cennet bahçelerinin saraylarında otursun.)

Güneş, divan şiirinde birçok yönden ele alınmıştır. Beyitte geçen “hûr-ı ayn” (altın gümüş) ile kastedilen Hz. Muhammed (SAV)’dir. Allah’a ulaşmak ve cennete Peygamber Efendimize komşu olmak her tasavvuf ehlinin ilk ve en öncelikli arzusudur. Şairin duasının bu bölümünde kastettiği “refik” (dost, arkadaş) Hz. Peygamber’dir.

“İman edip makbul ve güzel işler yapanlara gelince, onlara da konak olarak Firdevs cennetleri hazırlandı.” (Kehf/18) Ayet-i Kerimesine “telmih” vardır.

Dedim târîh-i tâmin zâr ü giryân
Vedâ etti Mürüvvet de fenâya

(İnleme ve gözyaşı ile eksiksiz tarihin söyledim. Mürüvvet de yokluğa vedâ etti.)

“Fenâ”, tasavvufta maddi varlıklardan sıyrılıp Hakk’a ulaşmaktır. “Fenâ-fillah”, Allah’ın varlığı içinde yok olmak demektir. Bu, tasavvufun temel düşüncelerinden biridir. Sûfî, dünya ile alakasını keserek Allah ile bir olmayı amaçlar. Fenâ-fillah kesiksiz bir vecd ve coşkunluk halidir. Ancak o zaman sûfî gerçek olmayan varlığından vazgeçmiş, Allah’ın varlığı ile var olarak O’nu gönlünde duymuştur. Yokluk tamamlanınca ortada yalnızca Allah kalır. Sûfî de böylece Allah’ın varlığında yok olmuştur.

Beyitte geçen “fenâ” Allah’a ulaşmayı kasteder. Merhum Hakk’a kavuşmuştur, şâir ise bu durumu kaydederken çektiği acıyı “zâr ü giryân” terkibi ile ifâde etmiştir.

M) YOZGATLI BEKİR EFENDİ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ’NİN MAHDÛMU
HACI NÂCİ EFENDİ’NİN TARİH-İ VEFÂTI

[Mef’ûlü/ fâ’ilâtü/ mefâ’ilü/ fâ’ilün]

Nâcî Efendi hakkıyla bir nükte-dân idi
Âsâr-ı asâlet cephesinde `ayân idi

(Nâcî Efendi tabiâtıyla ince ve zarîf biriydi. Asâlet alametlerinin tarafında görünürdü.)

Nâcî Efendi’nin sözlerinde ve davranışlarında sıradan tavırları olmayan, naif bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şâir, beyitte Nâcî Efendi’ye “methiye”de bulunmuştur.

Humâr-ı ecel bî-çâreyi telh-i kâm etti
Henüz neşve-yâb `unfuvân idi

(Henüz neşeli dünyanın gençlik dönemindeydi ölüm sarhoşluğu çaresizi kederlendirdi.)

“Humâr-ı ecel” (ölüm sarhoşluğu) insana geldiğinde fiziki ve ruhî anlamda bir çöküntü meydana gelir. Bu çöküntü neticesinde kişiye bir mutsuzluk, bir endişe sirâyet eder. Hacı Nâci Efendi’nin genç yaşında zor bir hastalığa kapıldığı ve bu hastalığın onu derinden sarstığı anlaşılmaktadır.

“Telh-i kâm” ile “neşve-yâb” arasında “tezağ” sanatı vardır.

N’olurdu o da kâm alsa bu köhne âlemde

Felekte nice bin kimseler kâmrân idi

(Bu köhne dünyada o da muradına erse ne olurdu? Dünya’da nice binlerce kimse bahtiyardı?)

Edebîyatta âlem, hem dînî hem de tasavvufî telakkiler içinde ele alınır. İnsan bu dünya da gurbette gibidir. Zaten dünyada geçicidir. Dünya nice erden kalmış bir kadındır ama ihtiyarlığını ve yaşlılığını gizleyip insana bir taze gelin gibi görünebilmektedir. Bu yönüyle köhne, eskimiş bir yerdir.

Bununla birlikte “Âlem” bir bağ ve bahçedir, bezmdir, çemendir. Yerine göre cennet veya cehennem, yerine göre saray, değirmendir. Çünkü onda sıkıntı kadar nimet de yüklüdür.

Beyitte şâir “tezağ” içinde dünyayı ele almıştır.

“Kâm, kâmrân ve “âlem, felek” kelimeleri arasında “gayr-i müretteb leff ü neşr” sanatı yapılmıştır. Ayrıca “kâm” ile “kâmrân” kelimeleri arasında “iştikâk” vardır.

Akârîb ü ahhâbı nasıl mâtem etmesin

Ki bir handân yurdunda bir tek fidân idi

(Akrabaları ve dostları nasıl yas tutmasın gülen bir yurdun bir tek fidanıydı.)

Hacı Nâci Efendi'nin vefatı üzerine akrabalarının ve dostlarının oldukça büyük bir acı çektiği anlaşılmaktadır. Bu acıyı arttıran en önemli unsurun ise; merhumun bir evin bir evlâdı olmasıdır.

“Mâtem” ile “handân” kelimeleri arasında “tezağ” sanatı yapılmıştır. Ayrıca “fıdan” kelimesi ile “açık istiâre” ye başvurulmuştur.

**İki kimse geldi yazdı târîh-i fevtini
Necâbetli himmetli zekî bir civân idi**

(1310 H.)

(Temiz huylu, yardımsever, zeki bir delikanlıydı. İki kişi geldi ölüm tarihini yazdı.)

“İki kimse” den kasıt Münker ve Nekir melekleriydi. Bu meleklerin bilinen en önemli görevleri kabre konan kimseyi sorgu ve suale tabi tutmaktır. Bununla birlikte her melek gibi Allah'ı zikretmek ile vazifedirler. İslâm âlimlerine göre, Münker ve Nekir, ölen kişiye Rabb'ini, dinini, peygamberini sorarlar. Mümin kişi bu sorulara cevap verir. Kâfir veremez.

Şâir, Hacı Nâci Efendi'nin temiz huylu, yardımsever ve zeki bir delikanlı olduğunu belirttiğı eserini “methiye” yaparak sonlandırmaktadır.

**N) YOZGAT'TA ŞEKER PINARI DENMEKLE MA`RÛF ÇEŞMENİN TÂRÎH-İ
TA`MİRİDİR**

(Yozgat'ta Meşhur Şeker Pınarı Çeşmesi'nin Tamir Tarihidir.)

[Müfte' ilün/ fâilün/ müfte' ilün/ fâ' ilün]

Menba`-ı cûd u himem Hazreti Vehhâb Paşa

Bu yıkık çeşmeyi etti yeni baştan inşâ

(Cömertlik ve yardımseverlik kaynağı Hazreti Vehhâb Paşa bu yıkık çeşmeyi yeni baştan yaptırdı.)

Şeker Pınar Çeşmesi'nin yıkılması neticesinde Vehhâb Paşa'nın çeşmeyi tamir ettirmesi üzerine yazılmış bir tarihtir. Eser Vehhâb Paşa'ya "methiye" ile başlamıştır.

Sâbikan yapmış idi bunu Vecîhî Paşa

Bu da ta'mîr ile termîm ile kıldı ihyâ

(Bunu önceden Vecîhî Paşa yağmıştı bu da onarıp tamir ederek canlandırdı.)

Vecîhî Paşa kendisi aslen Yozgatlı olup Yozgat ilinin ilk vâlisidir. Şeker Pınar Çeşmesi'ni ilk olarak kendisi yaptırmıştır. Çeşmenin kullanılmaz hale gelmesi sebebiyle kendisinden sonra gelen Vehhâb Paşa, çeşmeyi onartıp tekrar halkın hizmetine açmıştır.

Hem bu çeşme iki menba'dan ederdi nebe'ân

Gerçi zâhirde âna bir idi ammâ mecrâ

(Bu çeşme iki kaynaktan fışkırırdı lakin görünürde suyolu birdi.)

Bu tarihi çeşmenin iki kaynaktan beslendiği ancak bu kaynakların tek bir musluktan aktığı aktarılmıştır.

Menba'mın birisi tatlı imiş diğeri telh

Birbirinden ayırıp yanyana etti icrâ

(Kaynağın birisi tatlıymış diğeri acı birbirinden ayırıp yan yana yaptı.)

Çeşmeyi besleyen kaynaklardan birinin suyu acı, diğerininki ise tatlıymış. Restorasyon sırasında Vehhâb Paşa'nın bu iki kaynağa ayrı ayrı musluklar yaptırarak birbirinden ayırmış. Hâlihazırda bu iki çeşme bugün yan yana bulunmaktadır.

Katârâtınca Hüdâ ecrini ihsân etsin

O nasıl etmiş ise ehl-i mezâkı irvâ

(O nasıl bir sel suyu ise damak ehlini sulamış Allah karşılığını damlalarının lütfedin.)

Çeşmenin kaynağının çok güçlü olduğu ve ağzının tadını bilen birçok insanın bu çeşmeden yaralandığı aktarılmıştır. Ayrıca akan her damla su için, Vehhâb Paşa'ya dua edilmiştir.

**Fennîyâ söyledi târîhin ânın çıktı bir er
Buyurun `aynı şeker `aynı şifâdır hakkâ**

(1309 H.)

(Ey Fennî bir er çıktı onun tarihini söyledi buyurun aynı şeker, aynı şifâ gibidir.)

Divan şiirin geleneğinin bir parçası olan “fahriye” Fenni'nin bu dizesinde kendini göstermiştir. Çeşmeden akan şeker gibi şifalı su ile kendi yazdığı eserin benzer özellikler gösterdiğini söylemiştir.

Fennî'nin sözleri de tıkıp bu çeşmeden akan sular gibi şekerdir, şifalıdır. “Şeker ve şifa” biri damağa; biri ruha dokunur. Fenni, sözlerinin şeker gibi tatlı olduğunu, aynı zamanda ruha şifa kaynağı olduğu söylemektedir.

“Fenniyâ” (Ey Fenni) diyerek “nidâ” sanatı yapmıştır.

O) ŞİMENDİFERE YAZILAN TÂRİHDİR

(Demir Yoluna Yazılan Tarihtir.)

[Müstefîlün/ müstefîlün/ müstefîlün/ müstefîlün]

**Şâhin-şeh-i fârûk-fer fermân-revâ-yı bahr ü ber
Haydar sirişt ü Cem gulâm Aldülhamîd kâm-ver**

(Deniz ve karanın hükümdarı hak ışığının sahlar şahı cesur yaradılışlı bahtiyar genç hükümdar Abdülhamid.)

Eser, Sultan II. Abdülhamid Han'a “methiyeler” ile başlamıştır. Sultan'a atfedilen özelliklerden biri “fârûk-fer”; hak ile batılı birbirinden ayıran ki bu Hz. Ömer'in

(RA) lakabıdır. Şâir, Sultanın adâlet ve cesaret timsali hükümdar olduğunu anlatmak için İslâm'ın bu iki halifesinin unvanını kullanmıştır.

Cem, Padişahın sülâlesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yedi yüz yahut bin yıl yaşamıştır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenir. Yakışıklı ve yüce padişahlar hakkında sıfat olarak “Cem” kullanılır. Cem’e “Cemşid”, ışık şahı da demişlerdir. İnsanlara faydalı birçok sanatı da yine o icat etmiştir.

Şâir dizede insanlara fayda işler yapmasıyla meşhur Sultan'ı adâlet yönünden Hz. Ömer'e, cesaret yönünden Hz. Ali'ye, fayda amacıyla işler yapması yönünde Cem'e “teşbih” etmiştir. Ayrıca bu olaylara “telmih” yapmıştır.

**Meşhûrdur temyîz ile temyîz-i lûtf-âmîz ile
Ol mihr-i pertev-rîz ile mes`ûddur ve devr-i kamer**

(O ışık saçan güneşin lütufkârın iyi ve kötüyü ayırt etmesi meşhurdur ay devri onunla mutlu ve mesuttur.)

Şaire göre Sultan, memleket için neyin iyi, neyin kötü olduğunun bilinmesi açısından üstün meziyetlere sahip bir hükümdardır.

Sultan'ı çevresine ışık saçan bir güneşe “teşbih” etmiştir. II. Abdülhamid'in zekâsına ve ileri görüşlülüğüne atıfta bulunmuştur.

İçinde bulunduğumuz zaman Ay'ın devridir ki buna devr-i kamer veya devr-i Muhammedî de denir. Son devir, içinde bulunduğumuz devr-i kamerdir. Şâir, içinde bulunduğu bu zamanda Sultan'ın lütuflarıyla halkın mutlu ve mesut bir şekilde yaşadığını belirtmektedir.

**Olmaktalardır şâdümân cümle ma`ârif-perverân
Buldu bahâ-yı bî-gerân `asrında kâlâ-yı hüner**

(İlim arayanlar bahtiyar olmaktadır, devrinde hüner sermayesi sınırsız kıymet buldu.)

Sultan'ın devrinde yaşıyan ilim ve bilim adamları ile hüner sâhibi zanaatkârların çokça kıymet gördüğünü belirtmiştir.

“Şâdümân” ile “bahâyı bî-gerân” ve “ma’arif-pervân” ile “kâlâ-yı hüner” kelimeleri arasında “leff ü neşr” sanatı bulunmaktadır.

**Sâlik tarîk-ı nısfete mâlik `ulüvv-i himmete
`Ümrân mülk-i millete tedbîr-i bî-pâyân eder**

(Hak yolunda yürüyene yardım etmenin büyüklüğüne sahip milletin saâdet yurdunda sonsuzluğun çaresidir.)

Şâir, Sultan'ın doğru yolda ilerlemeye muktedir olan herkese yardım edecek büyük bir şahsiyet olduğu söylemektedir. Hükümdarlığı sırasında ülkeyi sonsuz bir saâdet yurdu haline getirmenin gayreti içinde olduğu zikredilmektedir.

**Bilsin cihân niyyâtını hayr-âyâtını
Ezberlesin da`vâtını sükkân-ı `âlem serteser**

(Dünya sakinleri hayr ayetlerinin davetlerini baştanbaşa ezberlesinler hayır niyetlerin amaçlarını dünya bilsin.)

“Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyilik değildir, ama iyilik, Allah’a âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygambere iman eden; mala olan sevgisine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, isteyip dilenene ve kölelere (özgürlükleri için) veren; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler ile zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanalarsa sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır ve mütteki olanlar da bunlardır. (Bakara/177) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Bu ve bunun gibi ayetlerin insanlar tarafından baştan son ezberlenip idrak edilmesinin gerektiği üzerinde durulmuştur. Sultan'ın yaptığı işlerde bu distür ile hareket ettiği belirtilmiştir.

Ol Pâdişâh-ı muhterem hem zî-`atâ hem zî-kerem
Fehm eylesin kadrin ümem etsin yolunda terk-i ser

(Hem soylu hem keremli o hürmetli padişah itibarın yükselsin milletler yolunda başını versin.)

Sultan'a hem "methiye" hem de "dua" edilen bu beyitte, "zî-ata" diyerek Osmanoğulları Hanedanı'na, "zî-kerem" diyerek de Sultan'ın şahsına övgüde bulunmuştur. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid 99.İslâm Halifesi'dir. Osmanlı Devleti'ne bağlı her millet "Halife"nin emrine uymakla mükelleftir. Şâir, bu milletlerin her ferdinin Sultan'a bağlılığını vurgularken; gerekirse hepsi sana feda olsun demektir.

"Muhterem, zî-atâ, zî-kerem" kelimeleri arasında "tenâsüb" sanatı vardır.

Var bir Vezîr-i hurde-bîn muhtârıdır re`y-i zerrîn
Hem-nâm-ı Zeynelâbidin hem `adl-i Bû Bekr ü Ömer

(Bir mikroskobun başvekili, altından düşüncelerin seçkini, Zeynelâbidin'in adaşı hem Ebu Bekir ve Ömer'in adâletine sahip biridir.)

"Vezir-i hurde-bîn", mikroskobun başvekili tamlaması ile "her şeyi en küçük ayrıntısına kadar gören, bilen Rabb'in yeryüzünde yaşayan başvekili" olduğu belirtilmiştir. Sultan'ın parlak düşüncelere sahip bir hükümdar olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca adâlet noktasında da Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi davrandığı söylenmiştir.

Zeynelâbidîn (RA) ile adaş olması ise mecazendir. Zeynelâbidîn (RA) 12 İmamın dördüncüsüdür. Hz.Ali'nin Kerbelâ'da kurtulan ortanca oğludur. Asıl adı "Ali"dir. "Ali", yüksek yüce manasına gelen Arapça bir kelimedir ki burada Sultan'a atfedilmek istenen aslında budur.

Bildi nedir ol nükte-dân fikr-i Şeh-i şevket-nişân
`Arz u beyân etti hemân yaptırmak üzre bir memur

(O ince düşünen kudretli hükümdarın aklına geldi hemen yaptırmak üzere bir geçit istedi.)

Sultan'ın çok ince düşünen bir hükümdar olduğundan bahsedilen beyitte, II. Abdülhamid acil olarak bir geçitin yapılmasını istediği anlatılmaktadır.

**Şâh-ı merâhim-intimâ ma`rûzunu gördü becâ
Fermân buyurdu câ-be-câ inşâsı oldu müstakar**

(Merhametlilerin şahı isteğini uygun gördü ferman buyurdu yer yer yapılmasına karar verdi.)

Sultan'ın bu geçidi inşa sürecinde nasıl bir yol izlediği anlatılmaktadır. Geçit inşaatı yapılırken fazla dikkat çekmek istemediği ve zaman zaman ara verildiği belirtilmiştir.

**Etti o da zâhir-nihân dâmân-ı gayret der-miyân
Sarf eyleyip tâb u tüvân gösterdi bir `âlî eser**

(O gün ve kudret gösterip gayret sarfederek gizli-saklı yüce bir eser yaptı.)

Sultan'ın oldukça gayret sarf ederek inşa ettiği bu geçidi gizli-saklı yaptırdığı anlatılmıştır. Sultan'ın devleti yönetirken içeriden ve dışarıdan birçok sıkıştırmaya maruz kaldığına da edebîyat ve tarih kaynaklarında rastlanmaktadır.

**Yani yapıp hatt-ı hadîd celb eyledi feyz-i cedîd
Oldu âhâli müstefîd eyler du`â şâm ü seher**

(Yani demir hattı yapıp yeniden bolluk getirdi halk faydalandı akşam sabah dua etti.)

Sultan'ın yaptırmış olduğu demir yolu hattının halka bolluk ve bereket getirdiği ve bu nedenle ona sabah-akşam dua edildiği anlatılmıştır.

Meşkûr ola her gayreti ihyâ etti Vilâyeti
`Alidir `âli himmeti var olsun ol `âlî-güher

(Her çalışması Vilâyeti canlandırdı yücedir, yüce hizmetleri var olsun, o değerli mücevhre teşekkür olsun.)

Sultan'ın gayretli ile vilâyeti canlandırmasına teşekkür edilen beyitte “âli” kelimesi ile kendisi övülmüştür. Ayrıca “âli” beyitte üç defa kullanılarak “tekrir” sanatı yapılmıştır.

Târîh-i tâmım FENNİYÂ olsun medâr-ı tehniyet
Buldu nevâ-yı yümn ile Ankara'yı şimendifer

(1310 H.)

(Ey Fenni eksiksiz tarihim kutlamanın vesilesi olsun bereketli sesiyle demir yolu Ankara'yı buldu.)

Şâir, yazmış olduğu eseri bu hattın kurulmasına mahsuben yazıldığını ifade etmiştir. Demir yolunun Ankara'ya kadar ulaştığını söylemiştir. “Nevâ-yı yümn” tamlaması tren sesi manasında kullanılmıştır. Tren sesi Vilâyete gelecek bolluk ve bereketin habercisi olarak ele alınmıştır.

Ö) KAYSERİ MUHÂSEBE BAŞKÂTİBİ MUSTAFA EFENDİ'NİN TÂRÎH-İ
VEFÂTIDIR

[Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Kime mağrûr olmasın dâr-ı fenâdan izzete
Zârını ihzâr edip hâzır bulunsun rihlete

(Kimse geçici dünyada üstünlükle gururlanmasın ağlayıp inleyerek yolculuğa hazır olsun.)

“Yeryüzünde kibirlenerek yürüme.” (İsra/37)

“Kibirlenip insanlardan yüzünü çevirme. Yeryüzünde çalımla yürüme, çünkü Allah kurulup-övünenlerin hiçbirini sevmez”. (Lokman/18)

“Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez.” (Müslim, İmân 147)
Verilen Ayet-i Kerimelere ve Hadis-i Şerif’e “telmi” yapılmıştır.

**İbret alsınlar gidenler kalanlar câ-be-câ
Her gelen zîrâ misafirdir bu dâr-ı mihrete**

(Kalanlar gidenlerden ara sıra ders alın zira bu eziyet yurduna her gelen misafirdir.)

Dünya hayatı edebî saadeti kazanmak için verilmiş bir sermayedir. Günün yirmi dört saati, yirmi dört altından daha değerlidir. Fakat pek çok insan ömrünün kıymetini bilememekte onu boş işlerle zayi etmektedir. Zira bu dünyaya her gelen misafirdir ve zamanı geldiğinde bu eziyet yurduna veda edecektir.

Tasavvufta dünya dert, sıkıntı, eziyet yurdudur. Asıl saâdet ise sonsuz nimetler ile donatılmış olan âhiret yurdudur.

“Gidenler” ve “kalanlar” arasında “te” sanatı vardır. “Misafir” kelimesi ile “istiâre” sanatı vardır.

**İşte görsünler ki bir mâhir muhâsibken bu zât
Bağladı cümle hesâbâtı yekûn-ı rihlete**

(İşte görsünler ki bu zat becerikli bir muhasebeciyken bütün hesaplarını yolculuğun toplamına bağladı.)

“Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız bir fitnedir (İmtihan konusudur). Allah yanında ise büyük bir mükâfat vardır.” (Enfal/28) Ayet-i Kerimesine “telmi” yapılmıştır.

“Muhasib” ve “hesabât” Arapça “h-s-b” kökünden türeyen kelimelerdir. Bu kelimeler arasında “iştikâk” sanatı vardır.

“Muhasib, hesâbat, yekûn” kelimeleri “tenâsüb”lü olarak kullanılmıştır.

“Bağladı cümle hesâbatı yekûn-ı rihlete” dizesinde ölüm “hüsn-î tâlil” sanatıyla güzel nedene bağlanmıştır.

Şâir, bu dünyadaki makam ya da mevkiinin geçici olduğunu ve hesap vaktinin elbet geleceğini işaret etmiştir.

**Yani verdi pençe-i tâ`ûna âhir dâmeni
Çoklar ile uğradı âhir bu mühlik illete**

(Sonra herkesle beraber bu salgın hastalığa yakalandı yani sonunda eteğini ve vebanın pençesine kaptırdı.)

Veba hastalığı Antik çağlardan beri tanınan bulaşıcı ve ölümcül bir hastalıktır. Diğer adı “Kara ölüm” dür. Hayvanlardan insanlara bulaşarak yayılan bu hastalık birçok insana ulaştıktan sonra Mustafa Efendi’yi de yakalamıştır.

“Pençe” deyince akla “güçlü ve inatçı” tavrı ile aslan gelmektedir. Hastalığın denli kuvvetli bir illet olduğu “kapalı istiâre” yoluyla anlatılmıştır.

**Malını emlâkini evlâdını terk eyledi
El-Vedâ` gûyâ olup gitti gnâ vü servete**

(Malını mülkünü çocuklarını bırakıp zenginlik ve servete sanki elvedâ deyip gitti.)

“Mal ve çocuklar, dünya hayatının çekici süsüdür, “sürekli olan Salih davranışlar” ise, Rabbinin katında sevap bakımından daha hayırlıdır, umut etmek bakımından da daha hayırlıdır.” Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

İnsan, bu dünyada sahip olduğu maddi varlığı âhirete taşıyamaz ancak âhirette bunlardan hesaba çekilir. Merhumun varlıklı biri olduğu anlaşılmaktadır.

Maddi varlıklara “El-Vedâ” demesi ölüm için kullanılan “güzel adlandırma” örneklerinden biridir.

**Nûr-ı gufrânınla tenvîr et İlâhî kabrini
Makberinden revzen açılısın riyâz-ı Cennete**

(Mezarından cennet bahçelerine pencere açılısın Allah Kabrini rahmetinin nuruyla nurlandırısın.)

Nûr; aydınlık, parıltı manasında kullanılan bir sözcüktür. Kur’ân-ı Kerîm’de bu ismi taşıyan bir sure ve birçok ayet vardır. Bu ayetlerde “nûr” kelimesi çeşitli anlamlarda tefsir edilmiştir. Nûr, dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki türlü telakki edilmiştir. Dünyevî nûr Allah’ın lütfu ile maddi varlıklarda beliren nûrdur. Uhrevî nûr ise Kur’an-ı Kerîm’de anlatılan nûrdur. Tasavvufta her şeyin aslı nûr-ı Muhammedî’dir.

“Allah bütün göklerin ve yerin nurudur. O’nun nûr, içinde kandil bulunan bir oyuğa benzer. O kandil cam fânus içindedir. O Fânus inci gibi parıldayan bir yıldızdır. Ve o kandil ışığını doğuda da olmayan batıda da olmayan mübarek bir zeytin ağacından alır. Ve o ağacın yağı, öyle arı duru öyle parlak ki, neredeyse yakılmadığı halde de ışık verecek, nûr üstüne nûr. Allah nuruna erişmek isteyenini dilediği şekilde nûruna eriştirir. İşte bunun için Allah insanlara örnekler vermektedir. Çünkü her şeyi bütün boyutlarıyla yalnızca Allah bilir.” (Nûr/35) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“Nûr” ve “tenvir” kelimeleri arasında aynı kökten türeme münasebetiyle “iştikak” sanatı vardır. “Kabir” ve “makber” kelimeleri arasında da aynı durum söz konusudur

**Geldi bir `ulvî ferîşteh söyledi târîhini
Hacı Mustafa Efendi erdi kûy-ı rahmete**

(1311 H.)

(Bu yüce melek geldi tarihini söyledi Hacı Mustafa Efendi rahmet yurduna ulaştı.)

“Ulvi ferîşteh” Âzrail (AS)’dır. Kendisi Allah’ın buyruğu ile insanların canını almakla görevli melektir. Melekü’l-mevt / ölüm meleği olarak da adlandırılır.

Ayet-i Kerimede buyrulur:

“Sizin için görebilecek ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.” (Secde/11)

Şüphesiz Allah’ın rahmeti Kur’an-ı Kerim’de çokça zikredilmiştir. Şâir, Mustafa Efendi’nin ebedî âleme göç etmesini ifâde ederken “kûy-ı rahmet” tamlaması ile “güzel adlandırma” yolunu seçmiştir.

P) KAYSERİ MUSTANTIKI RÎFAT EFENDİ’NİN PEDERİ SULEHÂ-YI
BÜLEHÂDAN HACI HİLMİ EFENDİ’NİN TÂRÎH-İ VEFÂDIR

(KAYSERİ SORGU HÂKİMİ RÎFAT EFENDİ’NİN BABASI SULEHÂ-I
BÜLEHÂDAN HACI HİLMİ EFENDİ’NİN TÂRÎH-İ VEFÂTIRIDIR.)

[Mef’ûlû/ fâ’ilâtü/ mefâ’ilü/ fe’ilün]

**Bu merd-i zî-kemâlin İbradî`dandır aslı
Eyyâm-ı `ömrü ammâ Kayseri’de tükendi**

(Bu olgunluk sahibi mert aslen İbradılıdır fakat ömrünün günlerini Kayseri’de tüketti.)

Merhumun aslen Antalya’nın bir ilçesi olan İbradılı olduğunu ancak ölümün Kayseri’de gerçekleştiği ifâde edilmiştir. Zâtın mert ve olgun bir kişi olduğu vurgulanmıştır.

**Ârâyiş-i cihâna etmezdi `atf-ı rağbet
Vaktin `ibâdet üzre imrâr ederdi kendi**

(Kendisi dünyanın süsüne rağbet etmedi vaktini ibadet ederek geçirirdi.)

“Bilin ki ey insanlar! Bu dünya hayatı ve yaşantısı, sadece bir oyun, geçici bir eğlence ve bir süs ve aranızda bir övünme ve böbürlenme aracıdır, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu dünyanın durumu hayat getiren yağmurun hikâyesine benzer: Yağmurun yaşattığı bitki, torağı ekenlere sevinç verir, ama sonra kurur ve son onun sarardığını görürsün, sonra çerçöp olmuş dağılım gitmiştir. Ve âhirette ise, Allah’tan gelen gerçekleri örtbas edenler için, çetin bir azap, itaat edenler için ise, bağışlanma ve hoşnutluk vardır ve dünya hayatı, aldatıcı bir geçimlikten ve yararlanmadan ibarettir.” (Hadid /20) Ayet-i Kerimesine “telmiḥ” yapılmıştır.

**İlhamla yazıldı târîḥ-i tâm-ı fevti
`Âzim-i dâr-ı biḥîst oldu Hilmi Efendi**

(1314 H.)

(Hilmi Efendi cennetin yurduna gitmeye karar verdi ölümün tam tarihi ilham ile yazıldı.)

İlham, Allah tarafından kalbe gelen manadır. Mutasavvıf şairler, şiirlerin kaynağını içlerindeki bu mânâ âleminin ilhamı olduğu fikrindedirler. Bu netice bizi aşk yolculuğuna oradan da “îlahî aşk”a götürür. Şâir Hilmi Efendi’ye cennet yurdunu yakıştıırken, kendisini de bu dünyada mânâ âlemini keşfetmiş bir beşer olarak tanımlamıştır.

**R) ÜDEBÂDAN HÂZÎM BEYFENDİ’NİN ANKARA VALİSİ OLDUĞUNDA
YAZILAN TARİHDİR**

[Mefâ’î lün/ mefâ’îlün/ fâ’î lün]

**Cenâb-ı Mîr Hâzımdır hakikat
Bugün mümtâz-ı erbâb-ı fazilet**

(Bugün fazilet sahiplerinin seçkini Vâli hazretleri gerçekten akıllıdır.)

Beyitte, “hâzım” kelimesi kullanılarak hem Vâli kastedilmiş, hem de Vâli’ye “akıllı” methiyesinde bulunarak “tevriye” sanatı yapılmıştır. Ankara Vâliliği’ne atanan Hâzım Bey’in ilim ve irfan sahibi bir şahsiyet oluğu dile getirilmiştir. “Cenâb, hâzım, mümtaz” kelimeleri ve “erbab-ı fazilet” tamlaması beyitte “tenâsüb”lü olarak kullanılmıştır.

Samîmî sevdiği şeydir cihânda

`Adâlet istikâmet istitâ`at

(Dünyada adâlet doğrultusunda kudret göstermek gönülden sevdiği şeydir.)

“Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahitler olarak adâleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adâletten dönüp heva (tutkuları)nıza uymayın. Eğer dilinizi eğip bükerek (sözü geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphemiz Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.” Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Zâtın, dünyada adâleti sağlamayı kendine görev olarak gören Vâli olduğu dile getirilmiştir.

`Adâlet-pîşedir düşmez elinden

Hemîşe keff-i mîzân-ı `adâlet

(Adâlet terazisinin keffi elinden düşmez dâima adâleti huy edinmiştir.)

Adl, âdil anlamında sözüne ve hükmüne razı olunan kişi olarak tanımlanır. Yani sözünde ve verdiği kararda, taraflardan herhangi birisine lehte veya aleyhte meyletmeyen, dolayısıyla iki tarafa da denk (eşit) bir uzaklıkta duruş sergilemektedir. Şâir, “adâlet terazisinin keffesinin keffi elinden düşmez” diyerek Hâzım Efendi için “âdil” kavramını işaret etmektedir.

Hakîmâne eder her müşkili hal

Ona Hak vergisidir istitâ`at

(Hükümlerde her zorluğu halleder kudret göstermek ona Allah vergisidir.)

Hâzım Efendi'nin şahsına Allah tarafından lütfedilmiş bir yeteneği olduğunu ve bu yeteneğin topluma hükmetmek olduğu dile getirilmiştir. Toplumla hükmetmekle ve her zorluğu halletmekteki bu kabiliyetin asıl sırrı da eserde üzerinde sıkça durulan “adâlet” kavramının doğru işlemlerinden kaynaklandığı görülmektedir.

**Kabûl-i i`vicâc etmez mizâcı
Muhammer tînetinde istikâmet**

(Bünyesi eğriliği kabul etmez, doğruluk mayasıyla yoğrulmuştur.)

“Sıdk, insanı iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi, doğru söylemeye devam ettikçe sonunda sıddıklardan olur. Yalan, kişiyi fücra, fücür da cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeye devam ettikçe, sonunda Allah indinde yalancılardan yazılır.” (Buharî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103-105) Hadis-i Şerifine “telmih” yapılmıştır.

“İ`vicâc” (eğrilik) ve “istikâmet” (doğruluk) kelimeleri arasında “tezad” sanatı vardır.

**Tevakkufsuz bulur her hüsn ü kubhu
Celîdir tab u fikrinde selâmet**

(Karakter ve düşüncesinde doğruluk apaçıktır, her güzelliği ve çirkinliği durmaksızın bulur.)

Doğruluğu kendisine istikâmet olarak belirleyen Hâzım Efendi'nin güzeli ve çirkinini, doğruyu ve yanlış biribirinden ayırt edebilme kabiliyetini şahsın kendi karakter ve düşünce yapısındaki sağlamlıktan kaynaklandığını ifâde etmiştir. “Hüsn” (güzellik) ve “kubh” (çirkinlik) kelimeleri arasında “tezad” vardır.

**Sevinsin Ankara etsin tafahhur
Ki Vâli oldu bu sâhib-i fetânet**

(Bu zihin açıklığının sahibi Vâli oldu, Ankara sevinsin iftihar etsin.)

“Fetânet” (zihin açıklığı) doğru ve etkili düşünüp hızlı kararlar verebilme yeteneğidir. Vâli’nin böyle bir kabiliyetinin olması Ankara halkı için bir iftihar ve sevinme kaynağıdır.

“Ankara” kelimesi “Ankara halkı” manasıyla kullanıldığı için, bir kelime benzetme amacı güdülmeden başka bir kelimeye yerine kullanılmıştır. Böylelikle “mecaz-ı mürsel” sanatından faydalanılmıştır.

**Teharrî eyliyordu hâsirâne
Vilâyet ehlini buldu nihâyet**

(Hasır gibi araştırılıyordu, sonunda Vilayet sahibini buldu.)

Hasır, genellikle hasırotu, rafya gibi bir bitki maddesiyle örülmüş, çoğunlukla taban döşemesi (halı, kilim, vs) kimi zaman duvar ve tavan kapması olarak kullanılan bir tür ot yaygıdır. Hasırotundan halıyı sağlam bir hale getirecektir. Şâirin, Ankara Vâliliği’ne getirilmesi düşünülen kişiye bulmak adına böyle meşakkatli bir araştırma yapıldığını ve sonunda bu görevi layıkıyla yerine getirebilecek kişi olarak Hâzım Efendi’nin tayin edildiğini aktardığı görülmektedir. Bu titiz araştırma hasıra “teşbih” edilmiştir.

**Sitemden gâlibâ müstağfir olmuş
Umulmazdı felekten bu `inâyet**

(Felekten bu iyilik beklenmezdi, galiba eziyet etmeye tövbe etmiş.)

Felek, divan şiirinde insanların tâlihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. Felek üzerine şikâyet etmenin nedeni budur. Şâir, Vâli’nin tayin ile bu kötü tâlihin tersine döndüğünü söylemektedir. Bu tutum genellikle hep şikâyet edilen feleğin tövbe etmesine bağlanarak “hüsn-tâil” sanatı yapılmıştır.

“Înâyet” (iyilik) ve “sitem” (eziyet) kelimeleri arasında “tezaad” sanatı yapılmıştır.

Kemâl ehli barıştı tâlî`iyle
Darihşân oldu hurşîd-i se`âdet

(Saadet güneşi parladı, olgunluk sahipleri kaderiyle barıştı.)

Şâir, Vâli`yi saâdet güneşine “teşbih” ederek onun gibi bir zâtı sabır ve olgunlukla bekleyen zümrenin tepesine bir mutluluk güneşi gibi doğduğunu söylemektedir. Bu güneşin halka ferahlık, aydınlık, bolluk ve bereket getireceği düşünce hâkimdir. Divan şiirinde “güneş” hayat kaynağıdır ve kimin üzerine parlarsa tâlihi döner, mutlu ve mesut olur.

Günü doğru efâzıl zümresinin
Sevindi cümle eshâb-ı bidâ`at

(Bütün ilim sahipleri sevindi, fazilet sahiplerine gün doğdu.)

İlim ve fazilet sahibi kişilerin bu tayin dolayısıyla memnuniyetleri dile getirilmiştir. Zâtın, ilim-irfan sahibi kişileri desteklediği ve onları gözettiği anlaşılmaktadır.

“Gün doğru / Sevindi” ve “efâzıl / zümresi / eshâb-ı bidâ`at” kelime ve kelime grupları arasında düzenli bir sıralama yapılarak “leff ü neşr” sanatı yapılmıştır.

“Gün doğmak”, istediklerini yapmak için iyi bir duruma erişmek ya da eline olağan üstü bir fırsat geçmek manasında kullanılan bir deyimdir. Bu yönüyle “irsal-i mesel” sanatından yararlanılmıştır.

Husûsâ sâkit ü gam-nâk iken ben
Sevindim lehceme geldi talâkat

(Ayrıca ben suskun ve gamlı iken dilim açıldı sevindim.)

Şâir, sessizlik ve üzüntü ile kimin Vâli olacağını beklerken Hâzım Efendi`nin atanması ile bu suskunluk yerine dil açıklığına, üzüntü ise sevince dönüşmüştür. Bu nedenle bu iki durum arasında “tezaat” sanatı yapılmıştır. Günümüzde “dili çözülmek”

olarak kullanılan uzun sürekli suskunluğun ardından konuşmak deyimi ile “irsal-i mesel” sanatı yapılmıştı. Şâir, bu durumdan kaynaklanan memnuniyetini bu beyit ile dile getirmiştir.

Şu târîhi dedim tebrîk ederken

Kudûmünle şereflendi Vilâyet

(1326 H.)

(Ayak basman ile Vilâyet şereflendi, tebrik etmek için şu tarihi yazdım.)

Şâir son beyitte eseri yazma gerekçesini belirtmiş ve Vâli Hâzım Efendiye “methiye” de bulunarak tarihini tamamlamıştır.

S) MÜNİF BEY’İN ANKARA VÂLİLİĞİNE TÂRİHDİR

[Müfte‘ilün/ müfte‘ilün/ fâ‘ilün]

Zîver-i ser-defter-i sınıf-ı vülât

Nühbe-i cumhûr-ı kibâr-ı sikât

(Kendine güvenilenler topluluğun en iyisi, Vâliler sınıfının en başta bulunan süsü.)

Vâlilik, makamı geçmişten günümüze adâlet, güven ve huzurun tahsis edilmesinde büyük rol oynayan bir makamdır. Şâir, Münîf Bey’in Vâlilik makamına atanmasının ardından kaleme aldığı bu eserinde onun, başka güvenilirliği ile bu görevi hakkıyla yerine getirebileceği düşüncesindedir.

Hâris-i sermâye-i fazl u şeref

Hâ`iz-i pîrâye-i hayr ü sebât

(İyilik ve kararlılık ziynetinin sahibi, iman ve şeref sermayesinin bekçisi.)

Vâli'yi tanımlarken “iyi, kararlı, imanlı ve şerefli” olarak nitelemektedir. Bir devlet adamında bulunması gerek özellikleri de bu vasıta ile belirtmiştir.

“Hâris-i sermâye, hâ'iz-i pirâye” ile “fazl u şeref, hayr ü sebât” tamlamaları arasında düzenli bir sıralama ile anlam ilişkisi kurularak “leff ü neşr” sanatı yapılmıştır.

Yani Münîf Bey ki açıktır onun

Kudret ü ehliyyet ez-her-cihât

(Onun, yani Münîf Bey'in kabiliyet ve ustalığı her bakımdan açıktır.)

“Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt verir. Allah her şeyi işiten ve görendir.” (Nisa/58) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Münîf Bey'in ehliyet ve liyakat sahibi bir insan olduğu, bunun da herkes tarafından görüldüğü belirtilmiştir.

Ankara Vâlîliğ'in ihrâz edip

Geldi o insân-ı ferîşteh-simât

(O melek görünümlü insan Ankara Vâlîliği'ne erişip geldi.)

Melek kelimesi sözlükte haberci, elçi, güç ve kuvvet anlamlarına gelir. Saydığımız özellikler Münîf Bey'in şahsına “teşbih” edilmiştir. Ayrıca melek, Allah tarafından yaratılmış çeşitli şekillerde görülebilen, zor işlere gücü yeten ve Allah'a itâatten ayrılmayan lâtif varlıklardır. Bu yönüyle Münîf Bey, gerek güçlükler ile mücadele edebilmesi gerekse Allah'a itâatten ayrılmaması yönüyle meleğe benzetilmiştir.

Makdemi târîhini ta`yîn için

Şöyle du`â etti benün u benat

(Oğullar ve kızlar geliş tarihini belirtmek için şöyle dua ettiler.)

“Dua” bölümünden önceki bu beyitte şâir aile fertlerinin Münîf Bey’in Vâlilik makamına gelmesi münasebeyitle şu şekilde dua ettiklerini söylemiştir:

**“Zeyyenehullâhu” bi-âlâihî
Şerefehullâhu bi-tûli’l-hayât”**

(Beyit Arapça Kaleme Alınmıştır.)

Ş) ANKARA DÜYÛN-I ÛMÛMÎYE NÂZIRI ENVER BEY’İN RÛTBE
TÂRÎHİDİR

[Mefâ’îlün/ mefâ’îlün/ mefâ’îlün/ mefâ’îlün]

**Şeh-i `âlf-tebâr Abdülhamid-i `âtufet-pîrâ
Ki oldu sâyesinde mülk-i İslâm cennetül`l-me`vâ**

(Soyu yüce hükümdar gözetip koruyan Abdülhamid sayesinde İslâm devleti cennetin mekânı oldu.)

Şâir Fennî ’nin II. Abdülhamid zamanında yaşadığı ve Sultan’a olan hayranlığını her seferinde dile getirdiği bilinmektedir. Enver Bey’in Genel Borçlar İdaresi Bakanlığına getirilmesi üzerine yazılan bu tarih de yine şairin diğer eserlerinde de sıkça rastladığımız II. Abdülhamid Han’a “methiye” ile başlamıştır. Sultan’ın halkı ve ilmiye sınıfını desteklediği ve Osmanlı İmparatorluğunu cennete çevirdiği “teşbih” edilmiştir.

**Muhakkak `ârif-i billâhdır `azminde mülhemdir
Ehil-perverdir eyler ehl-i fazlın kadrini i`lâ**

(Maharet sahibidir muhakkak Allah’ı bilendir kararları kalbe doğmuştur fazilet sahiplerinin itibarları yükseltir.)

Sultan'ın verdiği kararlarda Allah'ın rızasını gözetdiği dile getirilmiştir. Ayrıca yaptığı işlerin bilgi, beceri ve tecrübe odaklı olduğu savunulmuştur. Nâsir ve şâir sınıfına da gerekli itibarı gösterdiği belirtilmiştir.

“Mülhem, ehil-perver, `ârif-i billâh, ehl-i fazıl” arasında “tensüp” vardır.

**Verip Enver Bey'e ezcümle ûlâ sınıf-ı sâîsin
`Ulüvv-i şân-ı Şâhı muktezâsın eyledi icrâ**

(Meselâ, öncelikle Enver Bey'e ikinci sınıfını verip hükümdarlığın büyüklüğünün şanını lazım geldiği gibi uyguladı.)

Şâir, eserin birinci beytinde Sultan'ın halkı ve ilmiye sınıfını desteklediğinden, ikinci beytinde nâsir ve şâir sınıfını desteklediğinden, üçüncü beytinde ise Osmanlı'da ikinci sınıf olarak bilinen “kalemiye” sınıfına önem verdiğinden bahsetmiştir.

Kalemiye sınıfının idarî ve mali alanda yetki ve sorumlulukları vardır. II. Abdülhamid zamanında kurulan Düyûn-ı Umûmiye'nin sorumluluğunun Enver Bey'e verilmesi, şâir tarafından olumlu karşılanmıştır.

**Hudâ artsın ömr ü şevket-şâhânesin ânın
Cihân durdukça olsun taht-ı Şâhîde `uyûn-ârâ**

(Dünya var oldukça Allah onun ömrünü ve büyüklüğünü şaha yakışır şekilde arttırsın, Allah'ın tahtı pınarları süslesin.)

Şâir, Sultan'a hem bu dünya hem de ebedî âlem için dua etmiştir. Bu dünyada; şan, şeref, büyüklük ve uzun ömür dilerken edebî âlemde Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de müjdelediği cennet pınarlarına kavuşmasını dilemektedir.

**Buyursun bir çıkartan varsa târîhim gibi târîh
Şehin-şâh-ı müenvver eyledi Enver Bey'i ihyâ**

(1320 H.)

(Aydınlığın şahlar şahı Enver Bey'i canlandırdı. Benim tarihim gibi bir tarih yazabilen varsa buyursun.)

Şâir, bu beyitte hem Sultan'ı hem Enver Bey'i methederken kendisi gibi bir tarih yazarının da bulunmadığını söyleyip bir nevi rakiplerine meydan okumaktadır. Özellikle yazdığı eserin benzerlerinin üzerinde olduğunu vurgulamak amacıyla divan şairleri eserlerinde bu ve buna benzer meydan okumalara sıkça başvurur. Bu bir nevi dikkatleri üzerine çekme, eser ve yazarım tanınırlığını artırma yöntemidir.

T) İKİ BUÇUK YAŞLARINDA İKEN İRTİHÂL EDEN MAHDÛMUM MEHMED
ÂKİF İÇİN MERSİYE

[Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Yine sînemde şimşîr-i cefâsın imtihân etti
Felek bir yara açtı çeşm-i cânı dem-feşân etti**

(Felek yine göğsümde cefâ kılıcını sınıdı. Bir yara açtı, gönül gözümde kanlar saçıldı.)

İkinci kez oğlunu kaybeden şâir “Felek”ten şikâyet etmektedir. Bunun kendisi için bir imtihan olduğunu bilen şâir, acıyı derinlerde hissettiği için “sînem” ve “çeşm-i cam” gibi divan şiirinde gönül kavramını karşılayan imgeler kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerîm'de, “Andolsun, biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele.” (Bakara /155) ve “Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız ancak bir fitnedir (imtihan konusudur). Allah katına ise büyük bir mükâfat vardır.” (Enfâl / 28) ayetleriyle “telmih” sanatı yapılmıştır.

**Şu`â-yı dîde-i gam dîdem oğlum `Âkif'e ânsız
Gelip bir derd-i müşkil cism-i pâkin bî-tüvân etti**

(Gam gözünün ışığı, gözüm oğlum Âkif'e aniden zor bir dert gelip temiz bedenini takatsiz bıraktı.)

Oğlu Âkif'in ansızın yakalandığı hastalığın onu güçsüz bıraktığını ve gözündeki hayat ışığını söndürdüğünü dile getiriyor.

**Hezâr-âsâ şakırken lâl ü ebkem kıldı ma`sûmu
Ruh-ı gül-gûnunu hem-reng-i evrâk-ı hazân etti**

(Binlerce şakırken sukûta mecbur etti masumu. Gül renkli yaprağını sonbahar yapraklarının rengine benzetti.)

Âkif'in şakırken hastalığının etkisi ile suskunlaştığını dile getiren şâir, kırmızı yanaklarının aniden sararıp sonbahar yapraklarına benzediğini söylüyor. "Şakımak" divan şiirinde genellikle kuş cıvıltılarının karşılığıdır. Şâir "kapalı istiâre" yapmıştır. Ayrıca çocuğun yanağı gül rengine ve sonbahar yaprağına "teşbih" edilmiştir.

**On on beş gün kadar buhran içinde kaldı bî-çâre
Kemâl-i za`fa düştü en nihâyet terk-i cân etti**

(On-on beş gün kadar sıkıntı içinde kaldı çaresiz. En sonunda zayıflığın son derecesine düştü, vefât etti.)

Çocuğun, on-on beş gün sıkıntılar ve acılar çektiğini; sonunda zayıf vücudunun bu sıkıntılara dayanamadığını ve vefat ettiğini söylüyor.

**Âna bir ravza-i huld-ı berîni eyledik tebrîk
O da ev halkına derd-i firâkı armağan etti**

(Güçlkle en yüce ebedî bir bahçeye gönderdik. O da ev halkına ayrılık acısını armağan etti.)

Ebedî bahçelerin en yücesi cennet bahçesidir. İslâm dininde henüz buluş çağına erişmemiş olan çocukların cennete gideceği müjdelenmiştir. Bu düşünce ile şâir ona cennetin armağan edildiğini ev halkına ise bu ayrılık acısının sabrının emrolunduğunu söylemektedir.

“Yeryüzünde vuku bulan veya başımıza gelen hiç bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır. Kaybettiğinize aşırı üzülmeyiniz ve O’nun size verdikleriyle şımarmayasınız diye böyle yapmıştır.” (Hadid / 22-23)

**Hazînâne o âhû gözleriyle baktı son demde
Lisân-ı hâl ile resm-i vedâ`ı der-meyân etti**

(Hüzünlü bir şekilde o ceylan gözleri ile son bir kez baktı. Duruşuyla veda resmini ortaya koydu.)

Oğlu Mehmed Âkif’in ölümünden hemen önce yaşadıklarının betimlemesini yapan şâir, çocuğunun öleceğini son bakışlarından anladığını söylüyor. “Veda resmini ortaya koymak” sözü ile Türk Edebîyatında sıkça kullanılan ve insanlarda olumsuz duygular uyandıran kelimeleri daha güzel kavramlarla anlatmaya yarayan “güzel adlandırma” ya başvurulmuştur.

Gelip Hay ism-i sâmîsi dilde târîhini yazdım
Mesâ`ib-dîde yavrum `Âkif`im `azm-i cinân etti

(1328 H.)

(Eyvah! Yüce ismi gönlüme gelince zamanını yazdım. Bela gözlü yavrum Âkif`im cennete niyetlendi.)

Şâir ayrılık acısının gönlüne düştüğü bir zamanda oğlu Âkif’e bu mersiye-yi yazmıştır. Hastalık belâsına düşen yavrusunun cennete kavuşacağını bilmesi de ona bir nebze olsa huzur vermektedir.

2.5. Şarkıların Şerhi

CCCXXVIII

[Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Her ne semte gitsem gönül mülkünü

Hayâl-i rûyunla gülşen eylerim

Leyâl-i firkatı ey şem`-i emel

Fikr-i cemâlinle rûşen eylerim

(Ey ümidin mumu ayrılık güzelliğinin düşüncesi ile aydınlatırım. Hangi semte gitsem gönül yurdunu yüzünün hayali ile gül bahçesine çeviririm.)

Divan şiirinde mum, çok zaman yanması ile ışık kaynağı olmasıyla işlenir, sık sık pervâne ile birlikte anılır. Âşık pervâne olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Beyitte sevgilinin güzelliği ayrılık gecelerinde âşığın aklına gelmekte ve kavuşma ümidini arttırarak ruhuna bir aydınlık, bir ferahlık vermektedir.

Gönül, âşıkta sevgilinin aşkının canlandığı yerdir. Âşık ümidi, acıyı, kederi burada yaşar. Onun içinde bulunduğu bu ruh halinden arınması ancak sevgiliye kavuşmak ile mümkün olur. Ancak sevgilinin yüzünün hayali bile âşık için kâfidir. Kokusu ve rengi nedeniyle ele alınan “rûşen” sevgilinin birer güle andıran yanakları, yüzü kulakları ve bir gonca olan ağzına “teşbih” edilir.

“Ey şem-i emel ile “nîdâ” sanatı yapılmıştır.

“Rûy, gülşen, cemâl, rûşen” kelimeleri arasında “tenâsüb” sanatı vardır.

“Firkat” ve “emel” arasında “tezaad” sanatı yapılmıştır.

**Vedâ için geldim ey şûh-gül-fem
Benim için aslâ çekmeyeceksin gam
Her nerede tek ü tenhâ kalırım
Anar tatlı dilin hep şen eylerim**

(Ey nazlı gül ağızlı veda için geldim asla benim için gam çekmeyesin. Her nerede yalnız ve kimsesiz kalırsam tatlı dilini anar mutlu olurum.)

Divan şâirleri birçok bakımdan sevgilinin ağzını anmışlar ve güzellik unsurları içinde onu kapalı oluşu ve gizliliği ile gül goncasına “teşbih” etmişlerdir.

Divan şâiri ve âşık dâima gamlıdır. Gam, hiç kimsenin çekemeyeceği bir yük, tahammül edilemeyen bir zehir ve yaradır. Âşık, sevgiliyi her şeyin üstünde tutar ve çekilecek tüm sıkıntıları, acıları sevgili yerine çekmeye hazırdır.

Sevgilinin dili her ne kadar aşığı yaralayan bir unsur olsa da beyitte âşık için yalnız ve kimsesiz kalınan zamanlarda bir teselli kaynağı olarak görülmüştür.

“Ey şûh-gül-fem” ile “nîda” sanatı yapılmıştır.

“Vedâ, gam, tek ü تنها” arasında “tenâsüb” vardır.

“Gam” ve “şen” arasında “teżad” sanatı yapılmıştır.

**Ne yapalım böyle imiş mukadder
Ayrılık demleri oldu mukarrer
Ayda bir selâmın gelmezse eğer
Diyâr-ı gurbeti mesken eylerim**

(Ayrılık zamanları kararlaştırılmış ne yapalım kader böyle imiş. Eğer ayda bir selâmın gelmezse gurbet diyarını yurt edinirim.)

Gurbet; gariplik, yabancılık, yabancı bir yerde bulunma halidir. Âşığa, sevgilinin olmadığı her yer gurbettir. Onun gurbeti sevgiliye kavuşmak ile son bulur. Bazen

sevgiliden gelecek bir haber, bir selam âşığı hayata bağlar. Bu nedenle ümidini asla yitirmez. O anı bekler durur.

Kader, Allah'ın ezeli hükmü, takdiridir. “Levh-i Mahfuz”da yazılı olanların vücud bulmadan evvelki hâline “kader”, ortaya çıkmasına da “kaza” denir. Kader, imanın şartlarından biridir ve şâir bu noktada kadercidir. Gerek ilahî aşkıta gerekse beşeri aşkıta sevgiliden gelen her türlü olguya karşı aşığın boynu kıldan incedir.

“Ayrılık, diyar-ı gurbet, mesken” kelimeleri arasında “tenasüb” sanatı vardır.

Dörtlükte “r” ünsüzü sıkça tekrar edilerek “aliterasyon” yapılmıştır.

**Beni seni unutmam mâ dâme`l-hayât
Kavlimi fi`limle eylerim isbât
Zamâne hükmünce `ahdinde sebât
Eller etmese de bir ben eylerim**

*(Hayatın tuzağı su ben seni unutmam sözüüm ve hareketlerim ile ispat ederim.
Devrin hükmünü göre eller sözünde durmasa da ben dururum.)*

Divan edebîyatına mâ (su) birçok yönden ele alınmış, çeşitli inanış, müşâhede ve telakkilere göre teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Ondan her şeyden önce hayat vericilik özelliği vardır. Gelişip büyümeye zemin hazırlar. Tahrip edicilik, boğuculuk ve batırcılık özelliği ile tehlikeyi çağırıştırır ki dörtlükte bu yönü ile ele alınmıştır. Şâir, sevgiliye ruhen ve bedenen bağlılığını dile getirirken günün şartlarına göre değişmeyecek bir bağlılığı ortaya koymuştur. Hayatın tuzağı olarak gördüğü ve su misali boğucu ve batırcı bu sevgiliye her durumda teslimiyet içerisinde.

“Mâ” (su) sevgiliye “teşbih” edilmiştir. Bu yönüyle “açık istiâre” sanatı yapılmıştır.

[fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün]

Sana su`âlim var niçin kaçarsın
Gücenme bu vaz`-ı küstâhânedan
`Acabâ kimlere cenâh açarsın
Uçunca sevdiğim ben bu lânedan

*(Sevdiğim bu saygısızın hareketlerine gücenme sana sorum var niçin kaçarsın?
 Ben bu yuvadan uçunca acaba kimlere kanat açarsın?)*

Divan şiirinde âşığın sevgiliye tutkusundan kaynaklanan haddi aşmalara sıkça rastlanır. Âşığa göre bu, sevgili nezdinde hor görülmemelidir. Âşığı bu hale getiren aşkıdır. Âşık, zaman zaman delilik halidir ve bu kontrol edilemez boyutlara da ulaşabilir. Dörtlükte şâirin kendisi için “küstâhâne” yakıştırması yapması bunun içindir.

Âşık, dâima sevgiliyi kıskanır ve “ağyar”a (başkalarına) meyletmesi onu her daim yaraları acıtır.

Dörtlükte sevgiliye soru sorarak “istifham” sanatı yapılmıştır.

“Cenâh, uçmak, lâne” kelimeleri arasında “tenâsüb” sanatı vardır.

“Cenâh açmak” ve “Uçmak” kelime ve kelime grupları ile kuşa “teşbih” edilmiş bir âşık ve mâşuk ilişkisi vardır. Bu yönüyle “kapalı istiâre” yapılmıştır.

Soğurum ederse yâd ile sohbet
Umma benden sonra germî`-i ülfet
Sevdâsız olunmaz `arz-ı muhabbet
Mum sönünce çıkmaz ziyâ hânedan

(Geçmiş ile sohbet edersen senden soğurum sonra benden dostun sıcaklığını bekleme. Mum sönünce evden ışık çıkmaz, âşık olmadan aşkın ilanı olmaz.)

“Yâd ile sohbet”ten kastedilen “ağyar”dır (başkaları). Şâir, sevgilinin başkaları ile sohbet etmesine tahammül edemez. Bu onu sevgiliye karşı soğutur. Çünkü aşığın sevgiliye verdiği değeri ondan başkası veremez. Şâir, bunu “mum”un sönmesine “teşbih” etmiştir. İçinde yanan bu alev sönerse sevgiliye aşkını ilan etmesi mümkün olmayacaktır.

“Soğumak” ve “germ”(sıcaklık) kelimeleri arasında “tezad” sanatı vardır.

“Sohbet, ülfet, sevdâ, muhabbet” kelimeleri de “tenâsüb”lü olarak kullanılmıştır.

**Çürüdür âdemi hülyâ-yı visâl
Gâyet de müşkildir sevdâ-yı visâl
Vasla ermeyince şeydâ-yı visal
Müstefid olamaz şifâ-hânedan**

*(Sevgiliye kavuşmanın sıkıntısı oldukça zordur, kavuşmanın hayali insanı çürütür.
Kavuşmanın tutkusu sevgiliye kavuşamayınca şifa yerinde dahi fayda vermez.)*

Visal, kavuşma divan şiirinde âşıkın en belirgin hedefidir. Ağlayıp inleyişi yalnızca visal içindir. Âşık sevgiliden ayrılık çekmektedir. Yani hicran içindedir. Hicranın sonunda visal vardır. Âşık hicranın zahmetine visalin nimetleri için katlanır. Visale ulaşamadığı zaman üzülür ve âşığı teskin ve teselli edecek hiçbir yer bulunamaz. Onun derdi sevgili, dermanı sevgili, ilacı sevgili, şifası sevgili, şifâ-hânesi sevgilidir.

“Hülya, sevdâ, şifa” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

“Visal” dörtlükte tekrar edilerek “tekrir” sanatı yapılmıştır.

**Şu zamana kadar yârim elinden
Keyfimce bir bâde içemedim ben
Gözüm açtırmadı hümâr-ı mihen
Neş`e-yâb olmadım şu meyhânedan**

(Ben şu zamana kadar sevdiğimin elinden keyfimce bir içki içemedim. şu içki içilen yerde neşeli olamadım, sıkıntının sarhoşluğu gözümü açtırmadı.)

şarap, içki divan edebîyatında en çok kullanılan içecek maddesidir. Rengi dolayısıyla dudağa, kana gözyaşına “teşbih” edilir. Divan edebîyatında olduğu kadar halk edebîyatında ve tasavvufta da kullanılır.

Mutasavvıf şâirler “bâde”yi muhabbet ve hakikat anlamlarında kullanırlar. Dizede “bâde içmek” sevgili ile muhabbete erişmek manasıyla kullanılmıştır.

Meyhâne, içki içilen yer manasına gelse de mutasavvıf şâirler için bunun sembolik bir manaya tekabül ettiği âşıkardır. Divan şâiri mest olduğu için meyhâne üzerinde çok durmuştur. Adeta orada ikinci bir hayal âlemi kendini beklemektedir. Mutasavvıf şâirler meyhâneyi bir tekke olarak ele alırlar ve orada ilahî aşk şarabın içilip sarhoş olunduğunu söylerler. Meyhâne bir can kıblesidir ki oraya varan üzüntüden kurtulur. Dörtlükte şâir bu neşe yerinde sevgilinin ilgisizliğinden ötürü mutlu olamadığından yakınmaktadır.

“Bâde, hümâr, meyhâne” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

“Keyif” ve “mihen”(sıkıntı) “tezd” sanatı oluşturmuştur.

“Keyif, hümâr, ne’ş-yab” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

**Geçmedi dildâra nâz ü mihnetim
Bâd-ı havâ gitti sa`y ü himmetin
Fenniyâ bilinmez kadr ü kıymetim
Ayak çekmeyince şu vîrâned**

(Ey Fenni şu harabeden ayak çekmeyince kadrin ve kıymetin bilinmez. Gayret ve hevesim havanın rüzgârına gitti sevgiliye nazlanmam ve eziyetim geçmedi.)

şâirin, “nâda” sanatıyla kendine seslendiği bu dörtlükte sitem duygusu hâkimdir. Divan şâiri; felekten, sevgiliden, devirden, dosttan şiirlerinde çokta şikâyetçidir.

Sevgilinin acı ve ızdırap verici oluşu kader-kıymet bilmemesi âşığı harap eder. Harabe âşığın gönlüdür ve her ne yaparsa yapsın sevgiliyi bu harabenin kapısından içeri sokamaz. Aynı zamanda harabe sevgilinin bulunduğu mekândır. Bu mekân yeryüzüdür ve şâirin acılarını dindirecek tek yol ebedî yurda irtihâl etmektir.

“Ayak çekmek”, ölümün “güzel adlandırma”ıdır.

“Dildâr, nâzi mihnet” kelimeleri arasında ve “himmet, kadr, kıymet” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

CCCXXX

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Her ne iş yaptıkça tedbirimizle
Ziyan gördük dâd ü sitâdımızdan
Bırakıp hep kârı murâdullah'a
Vaz geçmişsiz kendi murâdımızdan**

(Önem olarak ne iş yaptıysak alış verişimizden zarar ettik. Her kazancı Allah'ın arzusuna bırakıp kendi arzumuzdan vazgeçtik.)

Dörtlükte “tedbir” kelimesi ile İslâmiyet'teki “tevekkül” anlayışı kastedilmiştir. Tevekkül, “güvenmek, dayanmak, işi başkasına havale etmek” anlamına gelir. Terim olarak ise, “hedefe ulaşmak için gerekli olan maddi ve manevi sebeplerin hepsine başvurduktan sonra Allah'a dayanıp güvenmek ve işin sonrasını Allah'ın takdirine bırakmak demektir.”

Şâir, kendi arzu ve heveslerini bir kenara bırakıp takdîr-i İlâhiye razı olduğunu dile getirmektedir.

“Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince, siz dinleyemezsiniz.” (Tekvir/29) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“Ziyan” ve “kâr” arasında “tezağ” sanatı vardır.

Aldanamayız çarhım mihr ü mâhına

Göz dikmeyiz dehrin mâl ü câhına

Yüz süreriz Pîrin hâk-i râhına

Böyle gördük eb ü ecdâdımızdan

*(Semanın güneş ve ayına aldanmayız, zamanın mal ve makamına göz dikmeyiz.
Baba ve atalarımızdan böyle gördük Pîrin yolunun toprağına yüz süreriz.)*

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (SAV) İslâmiyet’i yaymak için çıktığı o meşakkatli yolda Mekkeli müşriklerin çirkin saldırılarına maruz kaldığı zamanlarda yanında amcası Ebu Talib vardı. Müşrikler Ebu Talib’e:

“Ey Ebu Talib! Sen bizim yaşlı, şerefli, itibar sahibi kimselerimizdensin. Biz senden yeğeninini yaptıklarına mani olmanı, Onu bizimle uğraşmaktan men etmeni istedik. Fakat sen hiçbir şey yapmadın. Vallahi biz artık onun yaptıklarına; atalarımıza dil uzatmasına, akıllarımızı akılsız, beyinsiz saymasına, ilahlarımızı ayıplamasına tahammül edemiyoruz. Sen ya Onu bu yaptıklarından vazgeçirirsin ya da iki taraftan biri yok oluncaya kadar seninle de Onunla da savaşırsın” dediler.

Ebu Talib Peygamber Efendimize haber gönderip yanına çağırttı. Hüzün dolu bir ifâde ile konuşmaya başladı:

“Ey kardeşimin oğlu!” Kavmin bana geldi, neler neler söyledi. Senin söylediklerini, yaptıklarını birer birer şikâyet etti. Artık hem bana hem de kendine acı şu ihtiyar halimle taşıyamayacağım bir işi bana yükleme!” dedi.

Allah deyip yürüyen, bir Allah’a güvenen yüce davetçi amcasına şu cevabı verdi:

“Ey amca! Allah’a yemin ederim ki güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler yine de bu davadan vazgeçmem, Ya Allah bu dînî hâkim kılar ya da ben bu yolda yok olur giderim.”

Dörtlükte Peygamber Efendimizin (SAV) bu sözüne “telmih” yapılmıştır. Zamanın değişen şartları mal ve makam sevgisi İlahî Kelimetullah’ın önüne geçememiştir.

Şâir, babasından ve atasından gördüğünü muhafaza etmeye ve bu yolda yürürken ona yol gösteren pirine uymaya karardır. Pirin yolu hâk yoludur ve bu yolda yüz sürmek pîre bağıllığın nişanesidir.

**Bizde `âdet değil tefrîk-i mezheb
Rahm ederiz şâyân olanlara hep
Bu `ûlûvv-i himmet bu `âli-meşreb
Bize mîrâs kaldı ecdâdımızdan**

(Bizde mezhep ayrılığı adet değildir layık olanlara hep merhamet ederiz. Bu merhametin büyüklüğü, bu yüce ahlak bize atalarımızdan miras kaldı.)

Mezhep, gidilen yol Hz. Peygamberimizin (SAV) vefatından sonra, dînî hususlarda tutulan değişik yol ve fikir ayrılıkları mezheplerin doğmasına neden olmuştur. İlk yıllardaki siyasi ve idari fikir ayrılıkları dışında bırakılırsa, mezheplerin ortaya çıkışından sonra İslâm'da çeşitli mezhepler kendini gösterir. Mezhep, dinin nasıl anlaşılması gerektiği hakkında ileri sürülen fikirler ve dinin gayesine ulaşmak için tutulan bir yoldur. Tarikatken bu yönüyle ayrılır. İslâm'da dört büyük mezhep vardır: Hanefî, Şafîî, Malikî ve Hanbelî.

Şâir, mezhepsel ayrılık ve kırgınlıklara dayanarak insanlara merhametsizlik yapmamayı atalarının kendine bıraktığı bir miras olarak görmektedir.

**Etmeyiz kimseyi techîl ü ta'yîb
İmkânı var ise eyleriz tatyîb
Hakîkat yolunu ederiz ta`kîb
Böyle ders almışız üstâdımızdan**

(Kimseyi cahil saymayız ve ayıplamayız mümkünse iyi muamele ederiz. Üstadımızdan böyle öğrenmişiz, doğruluk yolunu takip ederiz.)

Sûfilere göre dinin dış yüzü olan şerâttan dinin iç yüzü olan hakîkate ulaşmak için manevi bir yol vardır. Bir mürşide tâbi olan yolcu, onun emriyle belli şartlara uyarak ahlâkını güzelleştirir, kötülüklerden geçer, mevhum varlığı terk eder ve hakîkate erişir.

Şâir, kimseyi ayıplamama ve cahil görmeme ilhâmını üstadından yani pirinden aldığı söylemektedir.

Hubb-i mâsivâya iştirâk etmez
Zevk-i cismâniye inihmâk etmez
Bizden ilelebed infikâk etmez
Zevk alan meclis-i vedâdımızdan

(Allah'tan başkasına sevgiye meyletmeyiz, maddi zevke kapılmayız. Dostluk meclisinden zevk alan bizden sonsuza kadar ayrılamaz.)

Mâsivâ, “Allah’tan gayrı sayılan şeyler” manasında kullanılır. Mâsivâdan geçmek, Allah’a meyletmektir. Sûfilere göre gönülde Allah’tan başka bir şey bulunmaz. Gönülünde maddi zevkler barındıran kişi mâsivâdan kurtulmaz. Kişi, dost meclisinden aldığı manevi hazzı dışarıda bulamaz. Be meclis, sûfilerin toplandıkları ve ilahî aşkı gönülden gönüle ulaştırdıkları meclistir. Şâire göre bu meclise bir kez uğrayan bir daha buradan kopamaz.

“İştirâk etmez, inihmak etmez, infikâk etmez” arasında “tenâsüb” vardır.

Sefâ `addederiz cefâ-yı yâri
Hemîşe özleriz ilkâ-yı yâri
Gözetir dururuz rızâ-yı yâri
İnhirâf etmeyiz mîrsâdımızdan

(Gözetleme yerinden sapmayız, yârin istediğini gözetir dururuz. Yâre kavuşmayı dâima arzularız, yârin cefasını sefa olarak sayarız.)

Divan edebîyatının en belirgin özelliklerinden biriside sevgiliden gelen bitmek tükenmek bilmeyen “cefâ”dır. Bu durum aşğın kaderi olduğu kadar, sevgilinin de aşığı hatırlamasıdır.

Sûfilere, Allah’a ulaşma yolunda çekilen cefâ olgunluk derecesini arttıran en önemli unsurdur. Kişi, Allah’ın emir ve yasaklarına uyup bundan şikâyetçi olmadığı ve Ondaki gelen her şeye kayıtsız şartsız teslim olduğu takdirde, Allah’a yakınlaşır.

“Safâ” ve “cefâ” kelimeleri arasında “tezağ” sanatı vardır.

**Zebânımız Pîrin senâ-hânıdır
Sohbetimiz ehl-i derdin cânıdır
Âsârımız dürr ü gevher-kânıdır
Misk-i ezfer damlar midâdımızdan**

(Dilimiz Pîrin övenidir, sohbetimiz dertli olanların ruhudur, eserlerimiz ince ve mücevher kaynağıdır, mürekkebizden güzel kokunun kokusu damlar.)

Pîr, müritlerine yol gösteren mürşittir. Müritler, mürşidin sohbetinden her daim ilham alır. Bu sohbe katılan dertli gönüller canlanır, ruha ferahlık sirayet eder. Bu nedenle mürit pirini dâima över ve ondan feyz aldığını ifâde eder.

Şâir, eserlerini “inci ve mücevhere” “teşbih” ederek onların değerini vurgularken mürekkepten damlayan güzel koku da sevgiliye yazılan “methiyeler”dir.

CCCXXXI

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

**Seni görmeyeli çeşm-i giryânım
Artıyor gönlümde helecânım gel
Nisâbını buldu âh ü figânım
Merhamet eyle de hele cânım gel**

(Ağlayan gözlerim seni görmeyeli gönlümde kalp çarpıntılarım artıyor, gel. Âhım ve feryadım ölçüsünü buldu sevdiğim merhamet eyle hele gel.)

Kavuşma arzusu ile ağlayıp inleyen şâir artık dayanma sınırına geldiği ve sevgiliden merhamet beklediğini dile getiriyor.

“Çeşm-i figan, helecân, âh u figân” arasında “ttenâsüb” vardır.

“Helecânım gel / hele canım gel” yazılışları ve okunuşları aynı fakat anlamları farklı olarak kullanılan kelimelerdir. Bu yönüyle “cinâs” sanatı yapılmıştır.

Sönmedi sînemde nâr-ı muhabbet

Gittikçe tezâyüd etmekte kat kat

Zülâl ü vaslına susadım gâyet

Pâre pâre oldu şefetânım gel

(Göğsümde muhabbet ateşi sönmedi gittikçe kat kat artıyor. Güzelliğine ve kavuşmaya çok susadım, dudaklarım parça parça oldu gel.)

“Zülâl ü vasl”, sevgiliye kavuşmanın neticesinde hâsıl olan tatlılık ve sürurdur. Şâir, bundan mahrum olmayı “susamak” olarak nitelendiriyor. Dudaklarının parça parça olmasının nedeni bu mecazî susuzluğa bağlayarak “hüsn-i tâ’lîl” sanatı yapıyor. Aşağın gönlünü yakıp kavuran ve gittikçe artan bu kavuşamama durumu devam ettiği müddetçe “susuzluğun” geçmesi de mümkün değildir.

“Nâr” (ateş) ve “su” arasında “tezağ” sanatı yapılmıştır.

“Zülâl, sönmek, su, susamak” arasında “tenâsüb” vardır.

Meyleleme dehrîn bağı u râğına

Dolaşıp rakîbin düşme ağına

Sabr edenin gelir av ayağına

Sabr eyle bir müddet belâbânım gel

(Zamanın bağına bahçesine meyletme dolaşıp rakibin ağına düşme. Gel belâcım bir süre sabret, sabredeninin av ayağına gelir.)

Rakip, divan edebîyatının âşık ile yarışan kişidir. Rakip, aşğın nazarında kötüdür. Aşığa sevgili kadar eziyet eder. Şâir, sevgiliyi zamanın gelip geçici boş heveslerine kapılıp gitmemesi konusunda uyarmıştır.

Özellikle de “sabr” üzerinde durulan dizelerde “sabredeninin av ayağına gelir” atasözü kullanılarak “irsal-i mesel” yapılmıştır.

Şâir, her ne kadar “belâban”(belacı) olarak sevgiliye seslense de bu “belâ”, onun içine düşmek istediğı ve kurtulmaktan hoşlanmayacağı bir belâdır.

“Belâ, av, ağ” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

CCCXXXII

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

Tebeddül eyledi etvâr-ı felek
Ağlar mısın güler misin ne dersin
Ta`ayyün etmiyor ifrît ü melek
Ağlar mısın güler misin ne dersin

(Feleğin tavırları değişti ne dersin; güler misin, ağlar mısın? Cin ve melek görünmüyor ne dersin; güler misin, ağlar mısın?)

Feleğin tavırlarından şikâyetçi olan şâir bu tavırlara bir anlam verememekte ve şarkının “nakarat” bölümünde bu durumu sorgulamaktadır. Dizelerde “felek”ten kastedilen dünya yani içinde bulunulan zamandır. Şâir zamandan şikâyetçidir. İfrît (cin) ateşten yaratılan ruhanî varlıklardır, melekler nurdan yaratılmıştır. Gerçekte de görünmeyen bu varlıkların görünmemesini zamanın kötülüğüne bağlayan şâir “hüsni-tâlil” sanatına başvurmuştur. Aslında görünmeyen ve ortadan kaybolan insan ve insanlıktır. Şâir durumun vahametini anlatmak için bu yola başvurmuştur. Dörtlükte “hiciv” söz konusudur.

“Ağlamak ve gülmek” arasında “tezaad” sanatı vardır.

Nakarat sonlarında “ne dersin?” diyerek “istifham” yapılmıştır.

Ahâlî koyuldu sû-i ef âle
Temâyül kalmadı hüsni-i a`mâle
Çeşm-i İm`ân ile bak şu ahvâle
Ağlar mısın güler misin ne dersin

(Halk işlerin kötüsüne koyuldu, işlerin iyisine meyil kalmadı. Şu durumlara imân gözüyle bak ne dersin; güler misin, ağlar mısın?)

İmân gözüyle bakmak, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak ve Onun rızasını kazanmak için amellerde bulunmaktadır.

“Ey iman edenler! Şayet Allah'tan sakınırsanız, o size furkân (hem zahir, hem batından hak olanı olmayandan; iyiyi kötünden, temiz habisten ayırt edici bir marifet ve nur) verir.” (Enfâl / 29)

Bu yönüyle Allah insana bir basiretler aydınlığı müjdelemektedir. Ancak dörtlükte halkın iyiyi kötünden ayıramadığı ve bunun tek çaresinin her duruma imân gözüyle bakmak olacağı belirtmiştir.

“Sû-i efâl” ile “hüsn-i a'mâl” arasında “tezaad” sanatı vardır.

**Tağyîr eylese kâr-ı kadîmin
Seni bilmezlere câr-ı kadîmin
Bîgânelikyapsa yâr-ı kadîmin
Ağlar mısın güler misin ne dersin**

(Eski kazançların bozulsa, eski komşuların seni bilmese, eski dostların alakayı kesse ne dersin; güler misin, ağlar mısın?)

Şâir, maddi kazançların, dostluk ve komşuluk ilişkilerinin kaybolduğu bir ortamda insanın ruhî anlamda nasıl bir duruma düşebileceğini sorgulamaktadır.

“Kar-ı kadîm, câr-ı kadîm, yâr-ı kadîm” tamlamaları dünya hayatını çağrıştırmaları bakımından “tenâsüb”lüdür.

**Sînemizi yaralıyor yârimiz
Gülmezdür bu gülşende hârimiz
Belli değil ziyânımız kârımız
Ağlar mısın güler misin ne dersin**

(Dostumuz göğsümüzü yaralıyor gül bahçesinde dikenimiz gülmez. Kaybımız ve kazancımız belli değil ne dersin; güler misin, ağlar mısın?)

Dünya dikenlidir, tıpkı gül gibi. İyi toprakla, suyla ve aydınlıkla gül; güzel koku veren bir çiçek olur. Ama özünde, güldür; dikenini vardır. Gülü seven âşık dikenine katlanır; şâir buna katlanmaya hazırdır. Ancak dostun cefâsı onun bu azmini ve hevesini kırmaktadır. Dosta karşı bir “sitem” içindedir. Yaptığı şeylerin karşılığını alıp almayacağı meçhuldür; ama o yolundan dönüp azminden vazgeçmez.

“Ziyân ve kâr arasında “tezd” sanatı vardır.

“Yâr, gülşen, hâr” arasında “tenâsüb” vardır.

**Kâm-ı visâlini o şûh-ı mümtâz
Va`d eder va`dini eylemez incâz
Gâh ümîd verir gâh eder nâz
Ağlar mısın güler misin ne dersin**

(O üstün nazlı kavuşma arzusunu vaat eder, verdiği sözü tutmaz. Kâh ümit verir, kâh naz eder ne dersin; güler misin, ağlar mısın?)

Divan şiirinde sevgili dâima acı ve ızdırap verir. Söz verir ama sözünde durmaz. Ağlayıp inlemeler ona tesir etmez. Bazen şefkatli ve merhametli gibi davransa da bunu pek fazla sürdürmez. Nazlıdır, ümit verir ancak meyletmez. Âşık bu duruma bir anlam veremese de sevgilinin bu tavırlarına karşın ondan yüz çevirmez.

“Ümîd ve nâz” arasında “tezd” sanatı vardır.

“Şuh-ı mümtaz, eyleme incâz, eder nâz” arasında sevgiliye has özelliklerin verilmesi bakımından “tenâsüb” vardır.

**Düşseydi başıma yârin sâyesi
Artardı muhakkak nefsin pâyesi
Bilmiyoruz nedir ömrün gâyesi
Ağlar mısın güler misin ne dersin**

(Yârin gölgesi başıma düşseydi muhakkak nefsin derecesi artardı. Ömrün gâyesi nedir bilmiyoruz ne dersin; güler misin, ağlar mısın?)

Şâir, sevgiliye ulaşmanın neticesinde nefsânî duyguların artacağı ve aslolan sevgiliye kavuşmanın zorlaşacağı farkındadır. Oysa hayatın gâyesi nedir? Şâir bunu sorgulamaktadır. Tasavvufa göre hayatın gâyesi kötü ahlâk ve maddi-manevi düşük vasıflardan arınmak; iyi ahlak ve üstün vasıflar ile donanmaktır. O halde Allah (CC) ve Resulüne (SAV) koşulsuz bağlılık ve itaat hayatın yegâne gayesidir.

Şâir, “Bilmiyoruz nedir ömrün gâyesin” diyerek “tecâhü’l-i ârif” sanatı yapmış, bildiği bir durumu bilmezlikten gelmiştir.

CCCXXXIII

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

Ser-fürû etmeyiz sâkî-i dehre
Gözyaşı doludur peymânemize
İltifât etmeyiz sâza santûra
Nevâ-yı diğêr var dilhânemizde

(Kadehimiz gözyaşı doludur, zamanın içki sunanına baş eğmeyiz. Saza, santura rağbet etmeyiz gönül yerimizde başka nağmeler var.)

Sâkî, kadeh sunan, içki veren manasında bezm âleminin en önemli unsurlarından biridir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Şâirin gözünde sâki, sevgili sayılır. Peymâne, kadeh, cam sevgilinin dudağıdır, ağzıdır. İçi dolu olan bir kadeh gibi dudak renginde görünür. Şâir, dörtlükte her önüne gelen sevgiliye meyletmediğini ve hakiki sevgi ve sevgiliye sahip olduğunu belirtmiştir.

Saz ya da bağlama Türk Halk Müziğinde yaygın olarak kullanılan telli, tezeneli bir çalgı türüdür. Santur; Irak, İran ve Hindistan kökenli bir çalgıdır. 72 ila 160 telden oluşan bu çalgı yamuk şeklindedir. Ceviz ve benzeri ağaçlardan yapılır. Şâir, dörtlükte

gönlündeki aşkın büyüklüğü nedeniyle günlük zevkleri çağrıştıran bu nesnelerin, onun gönlünde yer bulamayacağı fikrindedir.

“Sâki, peymâne, gözyaşı” ve “saz, santur, nevâ” arasında “tenâsüb” vardır.

Cân gözüyle nûr-ı zâta bakmışız
Nâmımızı sâk-ı `arşa takmışız
Cismimizi nâr-ı `aşka yakmışız
Bâl ü per bulunmaz pervânemizde

*(Gözküyüzünün sapına takmışız, cân gözüyle kendi aydınlığımıza bakmışız.
Revânemizde kol ve kanat bulunmaz, bedenimizi zorluk ateşinde yakmışız.)*

Mutasavvıflar bütün cisimleri ve varlığı “arş” kabul ederler. Allah’ın takdirinin geldiği nokta da yine “arş”tır. Allah ilminin başlaması ve levh-i Mahfûz’un “arş”ta bulunması, şâirin de adını buraya yazdırması onun Allah’ın ilim ve takdirine olan bağlılığını ifâde etmektedir. “Cân gözüyle nûr-ı zâta bakması” tasavvufta insanın Allah’ın nurundan yaratılması ile alakalıdır. Kişi kendine baktığı zaman Allah’ı görür. Bütün güzellikler bir nevî Allah’ın yeryüzündeki yansıması olarak açıklanır.

Pervâne, geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebeektir. Divan şiirinde aşığı temsil eder. Pervâne, muma âşık kabul edilir ve çevresinde döner. Öyle bir an gelir ki kendisini o mumun alevine bırakır. Şâir, kendisini pervâneye; sevgiliyi de muma benzeterek onun uğrunda can vermeye hazır olduğunu ifâde eder. Pervânenin kolu ve kanadının bulunmaması da koşulsuz teslimiyeti çağrıştıır. Tüm zorluklara rağmen sevgiliye olan bağlılıkta en ufak bir eksilme olmaz.

“Cân, nâm, cisim” ve “pervâne, nâr, yakmak” arasında “tenâsüb” vardır.

Dâd-ı Hak` tır bize hisn-i imtizâç
İttifâkmızda yoktur i`vicâc
Bin dânemiz olur merheme muhtâç
Bir yâre bulunsa bir tânemizde

(Birlikteliğimizde eğrilik yoktur, kaynaşmanın sağlamlığı bize Allah vergisidir. Bir yerimizde bir yara bulunsa bin tanemiz merheme muhtaç olur.)

“Hep birlikte Allah’ın ipine (kitabına, dinine) sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın Allah’ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşman idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi o kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz.” (Ali İmran / 103) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Şâir, gönül dostlarının birinize herhangi bir sıkıntı gelse bunu tümünün yüreğinde hissedeceğini ifâde etmiştir. Bir yaranın bin dosta tesir edeceği “mübâlağa” edilmiştir.

**Hünkâr-ı aşk ile dest-be-destiz
Bâlâ ile bâlâ pest ile pestiz
“Mine`l-ezel mest-i câm-ı elest” iz
Câm-ı Cem yürümez meyhânemizde**

(Yüksek ile yüksek alçak ile alçağız, aşkın padişahı ile et eleyiz. Cem’in kadehi meyhânemizde yürümez, ezelden beri elest kadehinin sarhoşuyuz.)

“Câm-ı elest”, Allah’ın bütün ruhları yarattığı zaman sorduğu: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” meclisinde, ruhların içtiği ilahî aşk şarabının sunulduğu kadehe verilen isimdir. Bu hadiseye “telmih” vardır.

“Câm-ı Cem”, Cem’in üzerinde yedi hat bulunan kadehtir. Bu kadehte yedi hikmeti bildiren yazılar bulunurmuş. Şâir, içtiği bu ilahî aşk şarabının Cem’in kadehindeki hikmetlerden daha ulvî olduğunu söylemek için “câm-ı elest” ile “câm-ı Cem”i mukâyese etmiştir. “Câm-ı Cem”e “telmih” yapılmıştır.

Ayrıca Allah’a bağlılığı nedeniyle iyiye karşı iyi, kötüye karşı da kötü davranışları uygulama kararlılığı ifâde edilmiştir.

“Bâlâ ve pest” arasında “tezaad” vardır.

**Kâfî geldi diye farkın devleti
Çekmeyiz dünyâda bâr-ı minneti
Fennî bizden alır ders-i hikmeti
`Akl-ı Felâtûn var dîvânemizde**

(Dünyada elem yükü çekmeyiz farklılık yurdu bize yeterli geldi. Deliliğimizde Felâtun'un aklı var Fenni hikmet dersini bizden alır.)

Batı dünyasında Platon, İslâm dünyasında Eflatun olarak bilinen Felâtun Antik Klasik Yunan filozofudur. Şâir, bu gönül meclisinde bulunanlardan en delisinde dahi Platon'un aklı olduğunu “mübâlağa” etmiştir. Bu dünyanın sıkıntı, dert ve tasasını görmezden gelmenin sağladığı bu farklılık, bu gönül meclisinin sakinlerini ahlâka ve hakîkate ulaştırmıştır. Şâir Fennî de bu ahlak ve hakîkati bu meclisten almıştır.

“Ders, akl, Felâtun” arasında “tenâsüb” vardır.

“Akl ile divâne” arasında “tezağ” sanatı yapılmıştır.

CCCXXXIV

[fâ'ilâtun/ fâ'ilâtun/ fâ'ilün]

**Çehremdeki solgunluğu sorarsan
Gün yüzlü mâhımın yâdigârıdır
Bu sevdânın aslın araştırırsan
Zülfü siyâhımın yâdigârıdır**

(Yüzümdeki solgunluğu sorarsan gün yüzlü ayımın hatırasıdır. Bu sevdanın aslını araştırırsan siyah saçlımın hatırasıdır.)

Âşık, sevgilinin hasretiyle dâima sarıp solar. Sevgilinin yüzü aya “teşbih” edilir. Aşığın sararıp solmasını ise sevgiliden yansıyan bu aydınlık ile ifâde edilir. Bu solgunluğu sevgilinin aydınlık saçan yüzüne bağlamasıyla “hüsn-i talil” sanatı yapılmıştır.

Sevgilinin saçı divan şiirinde aşığı bağlayan bir ip gibidir. Âşık bu ipe dolanır ve kurtulamaz. Sevgilinin saçı genellikle siyahtır. Bu siyahlık aşığın “kara sevdaya” tutulmasına neden olur. Şâir, sevgilinin siyah saçından dolayı sevdaya tutulduğunu söyleyerek “hüsn-i ta’lil” sanatı yapmıştır.

“Çehre, gün, mâh, yüz” arasında “tenâsüb” vardır.

**Dîdem niçin etmez mey-i mülâkât
Demiş muvâsalat-ı heyhâte heyhât
Bu cihetten gelen derd ü belliyât
İsmet-penâhımın yâdigârıdır**

(Kavuşma arzusunu gözüm yemez “eyvah yazık kavuşmalara” demiş. Bu yönden gelen dertler ve kederler masumiyetimin hatırasıdır.)

“Heyhâte heyhâte limâ tuadın” ayetinin manası “Heyhât o size vaad edilen şey ne kadar uzak.” (Muminûn / 36) Ayet-i Kerimesine “temih” yapılmıştır.

Şâir, Allah’a kavuşma arzusu içinde dert ve keder çekmeyi her ne kadar kabul etse de bundan doğacak sıkıntılara katlanıp katlanamayacağı konusunda kararsızdır ve halk dilinde sıkça kullanılan “gözü yememek” deyimini bu nedenle kullanmıştır. Kendisine gelen her türlü sıkıntının onun günahlarına kefâret olacağı inancını da korumaktadır. Ayet-i Kerime’de bahsedilen “vaad edilen şey”e ulaşmanın kanıtı olarak dertleri ve kederleri örnek gösterilmiştir.

**Mütehassir kaldım çoktan o yâre
Mahsûl-i firkattir dildeki yâre
Tabîb o yâreye istemem çâre
Şîrîn şifâhımın yâdigârıdır**

(Gönüldeki yara ayrılık ürünüdür, o sevgiliye çoktan hasret kaldım. Doktor o yaraya çare istemem tatlı sözlerimin hatırasıdır.)

Divan şiirinde “tabîb” aşk derdinde ikaç bulamayan, zaten bu derde ilaç bulsa dahi aşkın o ilacı istemediği kişidir. Aşk derdine en iyi ilaç sevgilinin kendisidir. Şâir, şiirlerinin ilhamını o ayrılık acısından alır. İçinde hasret arttıkça şiirlerinin kalitesi artar.

“Yâre” 1.Sevgiliye 2.Vücuttaki zedelenme manasıyla yazılışları aynı fakat anlamları farklı olarak kullanıldığından “cinâs” sanatı yapılmıştır.

“Tabîb, yâre, çâre” arasında “tenâsüb” vardır.

“Mütehassir, firkat, yadigâr” arasında “tenâsüb” vardır.

**‘Anberîn zülfünden etmiş himmeti
Bence pek büyüktür onun kıymeti
Güzel sakla Fennî bu emâneti
Âhu nigâhımın yâdigâridir**

(Fennî bu emaneti çok güzel sakla ceylan bakışlımın hatırasıdır. Güzel kokulu saçlarından ilham almış bence bunun kıymeti çok büyüktür.)

Âhû; ceylân, güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilir. Edebîyatımızda birçok teşbihlere neden olmuştur. Gözlerinin iri ve siyah oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır.

Divan şiirinde anberden kokusu ve rengi münasebetiyle bahsedilir. Öyle ki sevgilinin saçları dâima misk ve anber kokar. Şâir, ilhamını o saçlardan ve gözlerden aldığı için sevgilinin kıymetini bilmelidir. Aksi takdirde elindeki bu büyük nimeti kaybedebilir.

“Anber, zülf, âhû, nigâh” sevgili ile ilgili olarak “tenâsüb”lüdür.

“Himmet, kıymet, emânet” arasında da “tenâsüb” vardır.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Bizden selâm eyle yâre ey sabâ
Niçin kabûl etmez temennâmızı
O mürüvvet-perver etmezse isgâ
Kime `arz edelim iştikâmızı**

(Ey sabah rüzgârı bizden yâre selam söyle, selamımızı niçin kabul etmez? O iyiliksever şikâyetimizi dinlemezse, şikâyetimizi kime söyleyelim?)

Sabah rüzgârı âşık ile sevgili arasında haber getirip götüreren bir postacıdır. Sevgili dâima iyilik ve güzellik dolu olmasıyla anılır. Ancak nazlanarak aşığı görmezden gelmesi; onu dinlememesi aşığı üzer. Âşık sabah rüzgârı ile sevgiliye selam göndermesine rağmen bir cevap alamaması neticesinde âşıktan sevgiliye doğru bir “sitem” yönelir. Bu sitemi de sevgiliye yine sabah rüzgârı iletir.

“Ey sabâ” diyerem hem “teşhis” hem de “nidâ” sanatı yapılmıştır.

“Selâm, temennâ, iştikâ” arasında “tenâsüb” vardır.

**Vefâ yolun tuttu sârbânımız
Ayrılmaz o yoldan kârbânımız
Ölsek de çürüse üstühânımız
Yine unutmayız evviddâmızı**

(Kervancı sözünde durdu o yoldan kervanımız ayrılamaz. Ölsek de kemiklerimiz çürüse sadık dostlarımızı yine unutmayız.)

Şâirler gerek kervan, gerek kervanbaşı kelimelerini kullanarak çeşitli imajlar oluşturmuşlardır. Aşığın gâmı ve gözyaşı, sevgilinin peşinden giden cânı ve gözyaşı hep birer kervana benzetilmiştir. Dolayısıyla peşine düşülen kervancı da sevgilinin ta kendisidir. Şâir, sevgilinin sözünde duracağı ümidindedir. Ona güvenir ve yolunda

ayrılmaz. Bu kararlılığı “ölsek de kemiklerimiz çürüse” diyerek “mübâlağa” etmiştir. Dostların sadıklığına aynı sadık tavırla cevap vereceğini dile getirmiştir.

“Yol, sârbân, kârban” ve “vefâ, unutmamak, evidda” arasında “tenâsüb” vardır.

Nukre-i çeşmemiz bakmaz nisâba

Katra-i eşkimiz gelmez hisâba

Fıkra-ı `aşkımız sığmaz kitâba

Kalem zaptedemez mâcerâmız-ı

(Gözyaşı damlalarımızın hesabı yoktur, göz çukurlarımızın ölçüsü yoktur. Başımızdan geçenleri kalem yazamaz aşkımızın hikâyesi kitaba sığmaz.)

Divan şiirinde, sürekli ağlama ve inleme durumunda olan şâirler göz çevresindeki çukurların sebebi olarak sürekli akan gözyaşlarını gösterirler. Onların aşkı yazacak kalem ya da o aşkın sığacağı bir kitap henüz ortaya çıkmamıştır. Bu “mübâlağa”lı ifâdeler ile aşklarının derecesini gösterirler.

“Nisâb, hisâb, kitâb, kalem” ve “çeşm, ekş, aşk” arasında “tenâsüb” vardır.

Alevlenir dilde nâr-ı muhabbet

Tâ ciğerden kaynar hûn-âb-ı hasret

Taşar dîdelerden şirişk-i firkat

Yâda getirdikçe dil-rubâmızı

(Gönül alıcımızı akla getirdikçe gönülde sevgi ateşi alevlenir, hasretin kanlı gözyaşı ta ciğerden kaynar, ayrılık gözyaşları ciğerden taşar.)

Şâir dörtlükte aşk ızdırabını aşamalı bir şekilde dile getirmiştir. Sevgili akla gelince önce gönülde bir aşk ateşi canlanır ardından içine akıttığı bu kanlı gözyaşı bu ateş ile kaynamaya başlar ve ayrılığın gözyaşı acının en derinde hissedildiği noktadan yani ciğerden dışarı taşar. Oldukça “mübâlağa”lı bir anlatım tercih edildiği bu dörtlükte lirizm gittikçe artan boyutlar kazanır. “Tedric” denilen (derecelendirme) ve aşamalılığı ifâde eden bu edebî sanat oldukça ustaca kullanılmıştır.

“Nâr-ı muhabbet, hûn-âb-ı hasret, şirişk-i fırkat” ve “dil, ciğer, dîde” arasında hem düzenli bir sıralama “leff ü neşr” hem de uygunluk “tenâsüb” sanatı vardır.

Oldu rakîb şerh-i merâma hâ'il
Cânâna tefhîmi olmadı kâbil
Müphem kaldı sırr-ı süveydâ-yı dil
Halleden olmadı muammâmızı

(Rakip niyetimizi açıklamaya mani oldu, sevgiliye anlatmaya olanak vermedi. Gönül siyahlığının sırrı belirsiz kaldı, bilmecemizi çözen olmadı.)

Rakip divan şiirinde âşık ile devamlı yarışan ve ona ortak olan kişidir. Aşığın nazarında kötüdür ve sevgili ile âşık arasında dâima engel teşkil eder. Şâir, sevgilinin düşüncelerini öğrenip gönlündeki bazı sorulara cevap bulmak derdindedir. Gönül siyahlığı dediği aşk ızdırabını giderebilmesinin yegâne yolu budur; ancak rakip buna mani olmaktadır.

“Müphem, sır, muammâ” arasında “tenâsüb” vardır.

“Şerh ile muammâ” arasında “tezaad” sanatı vardır.

Nedîm-i kadîmin o şûh-ı zîbâ
Bigâne yurduna koymasın aslâ
Cemâl-i pâkini görmesek hattâ
Sesinden tanırız âşinâmızı

(O nazlı güzel eski dostlarını asla yabancı yurduna koymasın. Alışık olduğumuzun temiz yüzünü görmesek bile sesinden tanırız.)

Sevgili dâima nazlıdır ve aşığa yüz vermez. Âşık, sevgiliyi çok iyi tanıdığını söyler ve ondan yüz çevirmez. Sevgiliyi ilk defa keşfeden ve ona değerini yegâne verecek olan âşıktır. Sevgilinin en eski dostu odur, âşık kendini sevgiliye o denli adamıştır ki onun sîması bir tarafa sesi bile aşığın onu tanıması için kâfi olacaktır.

“Şûh-ı zîba, cemâl-i pâk, aşînâmız” sevgili ile alakalı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle “tenâsüb” vardır.

Fenniyâ yâra sun bu `arzihâli
Fenniyâ yâr ile et hasbihâli
Fenniyâ yâre sor sen bu su`âli
Niçin kabûl etmez temennâmızı

(Ey Fennî bu halimizi sevgiliye anlat. Ey Fennî sevgili ile konuş. Ey Fenni bu sorumuzu sevgiliye sor. Selamımızı niçin kabul etmez.)

Şâir, dörtlüğün ilk üç dizesinde kendine seslenerek hem “tekrir” hem de “nîdâ” sanatı yapmıştır. Ayrıca “yâr” kelimesi de yine ilk üç dizede tekrarlanarak ahenge katkı sağlamıştır. Âşığın istediği cevaplar henüz ona ulaşmamıştır. Sevgiliye gönderilen selam alınmamıştır. Bu sürekli kendini naza çekmenin nedeni nedir? Bu soruların cevabını bir türlü alamaz ancak yeni de amacından ve yolundan sapmaz.

“Arzihâl, hasbihâl, sor” kelimeleri sevgili ile konuşmayı çağrıştırması bakımından “tenâsüb”lüdür.

“Niçin kabul etmez temennâmızı” diyerek “istifham” yapmıştır. Ancak cevabını bilerek sorduğu bu soru aynı zamanda bir “tecâhül-i ârif”tir.

CCCXXXVI

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

Şimdilik çilekeş-i hicrânım
Sağlık olsun bakalım sultânım
Sağ olanlar kavuşur bir gün olur
Sağlık olsun bakalım sultânım

(Şimdilik ayrılığın çile çekeniyim, sultanım sağlık olsun bakalım. Bir gün olur sağ olanlar kavuşur, sultanım sağlık olsun bakalım)

Divan şiirinde âşık dâima çile çeken, sevgilinin eziyetine maruz kalan kişidir. Ancak irâde ve takdir sevgilininidir. Aşığa düşen ise canla başla buna boyun eğmektir. Kavuşma ümidini kaybetmez. Tek varlığı aşkında ısrar ve sebatır.

“Hicrân ile kavuşma” arasında “tezağ” sanatı vardır.

**Geçti yıllar beni yâd eylemedin
Âh ü feryâdına dâd eylemedin
Kalb-i mahzûnumu şâd eylemedin
Sağlık olsun bakalım sultânım**

(Yıllar geçti beni hatırlamadın, inleyip ağlamalarıma insaf etmedin, hüznü kalbimi mutlu etmedin. Sultânım sağlık olsun bakalım.)

“Eylemedin” redifi ile kaleme alınmış ve dörtlükte sevgiliye “sitem” söz konusudur. Sevgili aşığı unuttur, feryâdına karşılık ilgi göstermez ve aşığın gönlünü almaz. Nakarat bölümünde şâir buna rağmen sevgiliye kızmaz; sağlık olsun diyerek geçirir.

“Yâd, dâd, şâd” ve “âh, feryâd, mahzûn” arasında “tenâsüb” vardır.

“Şâd” ile “mahzûn” arasına “tezağ” sanatı vardır.

**Bende bir başka nigâra çatarım
Senin endîşeni baştan atarım
Ettiğin nazı hep sana satarım
Sağlık olsun bakalım sultânım**

(Ben de bir başka sevgiliye çatarım, senin sıkıntını baştan atarım, ettiğin nazı hep sana yaparım. Sultânım sağlık olsun bakalım.)

Divan şiirinin değişmezlerinden olan her şeye rağmen sevgiliye sadık âşık tipi, ilk iki dörtlüğün aksine, yerini mutluluğu başkasında aramakla sevgiliyi kışkırtmakla ve onu unutmamakla korkutan bir âşık tipine bırakmıştır. Bu bir nevi sevgiliye

başkaldırısıdır. Beşeri aşkın konu edindiği şiirlerde bu gibi durumlar ile karşılaşılırken, ilâhî aşkı konu alan şiirler de bu sadakatten vaz geçmek mümkün değildir. Aksi takdirde “şirk” olarak addedilebilir.

Bilmedin kadrimi bir gevher idim

Hırz-i cân etmeğe lâıyk er idim

Gâm-ı hicrânla ammâ eridim

Sağlık olsun bakalım sultânım

(Bir mücevherdim kıymetimi bilemedin, cân gibi korumaya layık biriydim, ayrılık acısıyla çokça eridim. Sultânım sağlık olsun bakalım.)

Şâirin kendini övdüğü bu dörtlükte yeni sitem dolu ifâdelerle sevgilinin kadir kıymet bilmemesinden şikâyet edilmiştir. Kendini “mücevher ve cân”a “teşbih” eden şâir, değerinin bilinmemesi nedeniyle gâm; üzüntü, acı çekmekten eridiğini ifâde ediyor.

“Kadr, gevher, cân” arasında “tenâsüb” vardır.

İkinci dizede “er idim” ve “eridim” arasında yazılış ve okunuşları bakımından aynılık, anlamları bakımından farklılık olması nedeniyle “cinâs” vardır.

Müslümâne ya Katolik yâhut Rûm

Bende bir dilber-i ra'nâ bulurum

Her şeb onunla hem-âgüs olurum

Sağlık olsun bakalım sultânım

(Ya Müslüman ya Katolik ya da Rum; ben de gönül alan bir güzel bulurum, her gece onunla kucaklaşıyorum. Sultanım sağlık olsun bakalım.)

Âşık, mutluluğu başkasında bulmak ile sevgiliyi tehdit etmektedir. Üstelik hangi dinde olduğu ad âşık için fark etmez. Din farkının dahi fark etmemesi “sitem”in derecesini arttırmak adına kullanılmıştır.

“Müslüman, Katolik, Rum” arasında “tenâsüb” vardır.

Sana rağmen severim bir dilber

Belki sende de ola bâlâ ter

Koklarım gül yerine gonca-ter

Sağlık olsun bakalım sultânım

(Sana rağmen belki senden de taze, latif bir gönül alan severim, gül yerine teze goncayı koklarım. Sultânım sağlık olsun bakalım.)

Âşık, sevgiliyi kendisinden daha genç ve güzel biriyle olmakla korkutmak amacındadır. Şiirin genelinde gerçekleşmeyen ancak sevgiliye “sitem” ederek onun farkındalığını arttırmak amacıyla yazılan dörtlükte âşık; olanı değil olacağı ifâde ederek aslında vazgeçemediği sevgilisinin dikkatini çekmek amacıyla bu üslûbu kullanmıştır.

“Dilber, gül, gonca-ter, sultan” arasında “tenâsüb” vardır.

2.6. Mu'amma Şerhi

CCCXXXVII

[feilâtün/ feilâtün/ feilâtün/ fe'îlün]

O nedir kim edemez kimseye `arz-ı endâm

Yüzünü görmek içib fâ`ide vermez akdâm

(O nedir ki yüzünü görmek için ayaklar işe yaramaz kimseye boy göstermez.)

“De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi ona aittir. Onun görmesi de işitmesi de şayanı hayrettir. Onların (göklerde ve yerde olanların), Ondan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümdarlığına kimseyi ortak etmez. “Ayet-i Kerimesine “telmih” vardır.

Allah’ın yüceliği ile beşer tarafından görülemeyeceği üzerinde durulmuştur. “Ayak ”tan kasıt insandır. Bu yönüyle “mecaz-ı mürsel” sanatı yapılmıştır.

Alamaz sûretini hâme-i Behzâd olsa

Sûret-i hâlini yazmışsa da kilik-i a`lam

(Âlimlerin kalemi halinin nasıl olduğunu yazmışsa da ressamın kalemi bile olsa şeklini çizemez.)

“Allah (CC) ezeli ve ebedîdir. Allah’ın sıfatları, zâtı, kudreti, kuvveti ve bilgisi âlemi kuşatmıştır. O birdir eşi ve benzeri yoktur. Cihetlerden münezzehtir, mekâna sığdırılmaz. Sûret, şekil ve renkten uzaktır. İnsanın içindekini ve dışındakini bilir. 99 ismi vardır ve her birinin muktezasını zâtında toplamıştır. Bu ve bunun gibi birçok sıfatlara mahzar olan Allah (CC) Kur’an-ı Kerim’de, hâdis-i şeriflerde, âlimlerin ve şâirlerin eserlerinde yazılmış olsa da sûretini çizen herhangi bir ressam dünyaya gelmemiştir.

Behzad kelime anlamı olarak “ressam” anlamındadır. Şâir, burada İranlı ünlü ressam Tahirzâde Behzad’dan bahsetmektedir. Kendisi 1889’da Tebriz’de dünyaya

geldi. Sanat çalışmalarını İran'ın yanı sıra Tiflis ve İnsabulda'da sürdürdü. Hat ve minyatür ile ilgilendiği İstanbul'da dersler verdi. "Müzeyyenü'l Sultan" lakabıyla anıldı. 400'e yakın makale ve sanat çalışmalarına imza attı. Şâir burada "Behzâd" kelimesi ile hem "Ressam Behzâd"ı hem de "ressam"ı işaret ederek "tevriye" sanatı yapmıştır.

Pek mücessemdir ânın mâder-i sengîn güheri

Lîk kendisi değil dâhil-i silk-i ecsâm

(Onun mücevher taşından yapılmış kaynağı, pek şekillendirilmiştir. Ancak kendisi şekillerin içinde değildir.)

Tasavvufta yer ve gökte ne varsa Allah'ın yeryüzüne yansıması olarak kabul edilir. Zâtı, yeryüzüne yansısa dahi kendisi herhangi bir varlığa benzemez ve benzetilemez. Allah'ın kelâm sıfatının Kur'an'da tecelli etmesiyle insanların ilâhî haberi gözle görür duruma gelmesi sıfat tecellisine bir örnektir.

"Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali içinde چراغ bulunan bir kandil gibidir; چراغ bir sırça içerisinde; sırça sanki incimsi bir yıldızdır ki, doğuya da batıya da ait olmayan kutlu bir zeytin ağacından yakılır; (bu öyle bir ağaç ki) neredeyse ateş ona dokunmasa da yağı ışık verir. (Bu) nur üstüne nurdur. Allah kimi isterse onu kendi nuruna yöneltip iletir. Allah insanlar için örnekler verir. Allah, her şeyi bilendir." (Nur / 35)

"Ne zamanki, Musa, mikatımıza geldi, Rabbi ona kelimıyla ihsanda bulundu. "Ey Rabbim, göster bana kendini de bakayım sana" dedi. Rabbi ona buyurdu ki; "Beni katiyyen göremezsin ve lâkin dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sonra sen de beni göreceksin" Daha sonra Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi, Musa da baygın düştü. Ayılıp kendine gelince "Sen sübhansın", "tevbe ettim, sana döndüm ve ben inananların ilkiyim" dedi." (Araf / 143) Ayet-i Kerimelerine "telmih" vardır.

Bu ayetlerde de görüldüğü gibi Allah (CC) herhangi bir sûret, şekil ve renkten uzaktır.

Ot gibi kuvveti her vechile topraktan alır
Müddelün `anh işini nâkısan eyler itmâm

(Çamurlama işini eksiksiz tamamlar kuvvetini ot gibi her yönüyle topraktan alır.)

“Andolsun ki, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.”
(Hicr / 26) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Ayette insan bedeninin, Allah’ın yaratma sıfatının bir eseri ve tecellisi olarak topraktan başlayıp devam eden gelişim ve değişim süreci üzerinde durulmuştur. Bu işi eksiksiz tamamlarken otun toprakta yetişmesi gibi insanın da topraktan geldiği anlatılmaktadır.

“Ot, toprak, meddlün “anh (çamurlama)” arasında “tenâsüb” sanatı vardır.

İltifât etmez ona kimse geniş vaktinde
O olur vakt-i zarûrette meded-kâr-ı enâm

(Kimse ona geniş vaktinde iltifat etmez, O çaresizlik zamanlarında varlıkların yardımcısı olur.)

“Öyleyse siz, bütün zamanlarınızda ve bütün imkânlarınızla her yer beni anın, ben de sizi her an bağışlanmak ve sevap verilmekle anayım. Verdiğim nimetlere karşı bana şükredin, nankörlük etmeyin.” (Bakara / 152)

Şâir, Allah’ı (CC) iyi zamanlarda anmayan kişilere, Allah’ın zor zamanlarda lütufta bulunarak cömert sıfatıyla muamele ettiğini söylemektedir.

“Geniş vakit ile vakt-i zaruret” arasında “tezad” sanatı yapılmıştır.

Karada kuruda her hükmü revândır su gibi
Sâhil-i bahre varıp edemez icrâ-yı merâm

(Deniz kenarına varıp niyetini gerçekleştirmez her hükmü karada kuruda su gibi akandır.)

Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçen "kûn fe yekûn" (Ol der ve oluverir) (Bakara / 117 - Ali İmran / 47-59 - Enam / 73 - Nahl / 40 - Meryem / 35 - Yasin / 82 - Mumin / 68) Ayet-i Kerimesine "telmiḥ" vardır.

Allah'ın (CC) hükmünün her yerde geçtiğinin belirtildiği bu beyitte Allah'ın bir şeyi yapması için o mekânda bulunmasına gerek yoktur denmektedir. Örnek olarak da su verecek ise denize gitmez karaya ve kuruya suyu bir emriyle getirir "teşbih"i verilmiştir.

"Kara ile bahr"ve "su ile kuru" arasında "tezad" sanatı vardır.

"Su, sahil, bahr" arasında "tenâsüb" vardır.

**Karada ve kuruda her hükmü revândır su gibi
Sâhil-i bahre varıp edemez icrâ-yı merâm**

(Beyit tekrar kaleme alınmıştır.)

**Medenîlerle musâhabe yabânîdir
Bilemez kadr-i muvâlâtını her tîreti hâm**

(Her çiğ yaradılışlı dostluğun kıymetini bilemez medenilerle sohbette yabancıdır.)

Mârifetullah, kişinin Allah'ı hakkıyla tanınması bilmesi ve buna göre ona bağlanmasıdır. Zira kişi Allah'ı hakkıyla tanırsa O'nun emir ve yasaklarına bağlanır. Medeniler olarak hicvedilen gayri müslimler Allah'ın dostluğunun kıymetini bilecek kadar olgun bir fikir derinliğine sahip değillerdir.

"Sen onların dinlerine uymadıkça, Yahudi ve Hristiyanlar senden kesinlikle hoşnut olacak değillerdir. De ki: "Şüphesiz doğru yol, Allah'ın yoludur." Eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların heva (arzu ve tutku)larına uyacak olursan, senin için

Allah'tan başka ne bir dost vardır, ne de bir yardımcı.” (Bakara / 120) Ayet-i Kerimesine “telmi” vardır.

“Medeni ve yabani” arasında “te” sanatı vardır.

Rif at-i şânına nisbetle felek alçaktır
‘Ulmâ kadrini bu mertebe kılmış i zâm

(Felek yüksek şânına iyiliği emretmekle alçaktır, âlimler kıymetini bu derece bildirmiş.)

Felek, divan şâirleri tarafından daha çok yükseklik, yücelik, genişlik, sonsuzluk, parlaklık gibi özellikleriyle anılmıştır. Sevgili felekten bile yüksek değerdedir. Beyitte Allah'ın iyiliği emretmesi noktasında aşağıda verilen Ayet-i Kerimeye “telmi” yapılmıştır.

“Şüphe yok ki, Allah adâleti, iyilik yapmayı, yakınlar karşı cömert olmayı emredip, çirkin olan kötü görünen şeylerle, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size düşünesiniz diye öğüt veriyor.” (Nahl / 90)

Raf at ile alçak” arasında “te” sanatı vardır.

Fenniyâ hallini `âriflere ısmarlayayım
Ki bunu anlayamaz fitnatı nâkıs ser-sâm

(Ey Fenni çözümünü âlimlere söyleyeyim çünkü anlayışı kıt sersem bunu anlayamaz.)

Şâir, muammasının çözümünü anlayışı kıt düşünmeden davranan kişilerce anlaşılmayacağını söylemektedir. Çözümün ancak ilim tahsil etmiş kişilerce anlaşılabileceğini savunmuştur.

“Cehennem için insanlardan ve cinlerden pek çok kimse yarattık ki onların kalpleri vardır, onlarla anlamazlar, gözleri vardır onlarla görmezler ve kulakları vardır onlarla

duymazlar. Bunlar hayvanlar gibi hatta daha aşağıdırlar. İşte bunlar gafillerdir.” (A’raf / 179) Ayet-i Kerimesine “telmiĥ” yapılmıştır.

“Ârif ile sersem” kelimeleri arasında “tezağ” sanatı vardır.

“Ey Fenni” diyerek “nîdâ” sanatı yapılmıştır.

2.7. Kıt' Alar'ın Şerhi

CCCXXXVIII

SULTAN ABDÜLHAMÎD'İN TAHTA CÜLÛSÜNÜN 25. YILI KUTLAMALARI
VESİLEYSİYLE 18 AĞUSTOS 1901 TARİHİNDE SÖYLEDİĞİ BİR KİT'ADIR

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Bir Süleyman lûfiyledünyayı ta'mîr eyledi
Bir de şimdi Hazreti Sultân Hamîd zî fûnûn
Dâim olsun taht-ı Şâhîde ilâ yevmi't-tenâd
Şevket-i şâhânesi günden güne olsun füzûn**

(Bir Süleyman iyilik ile dünyayı düzenledi şimdi bir de mahâret sahibi Hazreti Sultan Hamîd. Kıyamet gününe kadar Allah'ın hükümdarlığı devam etsin, büyüklüğü şaha yakışır şekilde günden güne artsın.)

I. Süleyman, Osmanlı İmparatorluğu'nun onuncu padişahı ve 89.İslâm halifesidir. Batıda Muhteşem Süleyman, Doğuda ise adâletli yönetimine atfen Kanunî Sultan Süleyman olarak da bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim'in oğludur. Hükümdar ailesinde bulunan tek erkek evlat olması sebebiyle babasının ardından tahta direk geçmiştir. Türk hâkimiyetinin tüm dünya üzerine yayılmasını sağlayacak bir padişaktır. Azîm ve irâde sahibi bir padişah olan Sultan Süleyman, verdiği emirlerden asla geri dönmeyecek kadar kararlı, bir emir verirken uzunca düşünecek ve acele etmeyecek kadar akıllı bir padişaktır. Babasından devraldığı Osmanlı Devleti'nin kırk altı yıllık hükümdarlığı zamanında iki katından daha fazla toprağa sahip olmasını sağlayan Sultan Süleyman devletin cihan imparatorluğu olmasında büyük pay sahibi olan padişahlardan biridir.

Şâir, Sultan II. Abdülhamid Han'ı kararlılığı, zekâsı ve kudreti yönünden Kanunî Sultan Süleyman'a benzetmiştir. Padişahlar almış oldukları kararlarda Allah'ın rızasını gözetmek ve O'nun verdiği hükümlere göre hareket etmek zorunda olduklarından tahtın asıl sahibi de O'dur. Şâir, Sultan'a dua ederek büyüklüğünün ve saltanatının daim olmasını diliyor ve ona desteğini dile getiriyor.

PEYGAMBERİMİZ (SAV) HAKKINDA ARAPÇA BİR KİT'ANIN
TERCÜMESİDİR.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Görmedim senden mükemmel bir güzel
Senden ecmel doğmadı bir anneden
Her me'âyıbdan berîsin hilkaten
Halk olundun sanki dih-hâhâsce-sen (?)

(Senden mükemmel bir güzel görmedim, bir anneden senden daha güzeli doğmadı, sanki sen özel olarak yaratıldın, doğuştan tüm kusurlardan uzaksın.)

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (SAV) miladi 571 senesinde, Rûmî aylardan Nisan ayı içerisinde, kamerî Rebiyülevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi sabaha doğru dünyaya gelmiş, o gece gün doğmadan âlem nur ile dolmuştur ilk peygamber ve ilk insan Hz. Âdem'den itibaren evlattan evlâda geçen İlk peygamber ve ilk insan Hz. Âdem'den itibaren evlâtтан evlâdan geçen “son peygamberlik nuru” O'nda sahibini bulmuştur.

Her şâir O'nun hakkında nâ'tlar yazmış; hayatı, savaşları ve mücadeleleri birçok edebî esere konu olmuştur. Böylece dinî ve tasavvufî edebîyatımız zenginleşmiştir.

O tüm kusurlardan arındırılmıştır. Hayatında bir kez olsun yalan söylemez “Muhammedü'l Emin”dir. Zikri ve fikri ile Allah'a tam teslimiyet içindedir. Hayatında bir kez olsun kalp kırıcı bir sözü ya da davranışı olmamıştır. Tevâzu O'nda zirveleşmiştir. Kendisine ayrıcalık istemez, pek şefkatlidir. Sevmek O'nun vasfıdır. Cihan tarihinde O'nun kadar sevmiş ve sevilmiş bir insan yoktur. O'nun alhâkı ilâhi ahlâk olan Kur'ân ahlâkıdır. Şâir Hz.Muhammed (SAV) için tüm kusurlardan arındırılmış demesi yukarıda pek azını sayabildiğimiz özelliklerden dolayıdır. Ayrıca Hz.Peygamber'in (SAV) ruhânî güzelliğinin yanısıra cismânî güzelliğine de değinilmiştir. Yeryüzüne gelmişler arasında hiçbir annenin O'nun kadar güzeline doğurmadığı dile getirilmiştir.

Efendimizin bu güzelliği ile ilgili olarak Hz. Aişe (RA) şunları söylemiştir. “Hz. Yûsuf (AS)’ın güzelliğini gören kadınlar, onun güzelliğinden kendilerinden geçerek ellerindeki bıçaklarla parmaklarını kesmişlerdi; eğer onlar Hz.Muhammed’i (SAV) görselerdi kollarını keserlerdi” kıssasına “telmiḥ” yapılmıştır.

“Mükemmel, ecmel, güzel” arasında “tenâsüb” vardır.

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

Hikmetin yâ Rabb ulü’l-irfâna hayret-bahş olur

Mümten’dir sırrına hakkıyla hasîl-i vukûf

Enfûs u âfâkda meşhûd iken `âyetlerin

Kühünü bilmekten `âcizdir yine her feylesof

(Ya Rab sırrın irfan sahiplerine hayret verir, sırrını hakkıyla anlama hususu imkânsızdır. Ayetlerin ruh ve madde âleminde görülmüşken yine de tüm filozoflar aslını bilmekten acizdir.)

Âfâk, ufuk kelimesinin çoğuludur. Âfâka nisbet eki eklenerek yapılmış bir kelime olan âfâkî kelimesi kelâm, felsefe ve psikoloji ilimlerinde objektif (nesnel) karşılığı olarak kullanılmaktadır. Âfâkî kelimesi için genellikle “dış dünya ile ilgili olan, bireyin şahsi görüş ve inançlarından bağımsız olarak gerçekliği bulunan, herkesin inleyip gözleyebileceği reel durumlarla ilgili olan şey” kastedilmektedir.

Âfâkî kelimesinin karşıtı enfûsî (subjektif) kelimesidir. Kur’ân’da âfâk ve enfûs kelimeleri karşıt kavram olarak bir arada geçmektedir.

“Gerek âfâkta (dış dünya ve madde almi), gere enfûste (insanın iç dünyası ve ruh âlemi) dellerimizi yakında onlara göstereceğiz” (Fussilet/53) Ayet-i kerimesine “telmiḥ” yapılmıştır.

Şâir, Allah’ın sahip olduğu kudret sırrına âlimlerin hayret içinde kaldığını ve hiçbir filozofun bu sırâ vâkıf olamayacağını söylemektedir.

“Âfâk” ve “enfûs” arasında “tezaḍ” sanatı vardır.

“Hikmet, sır, mümtenî” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Pertev-i şem`-ı cemâl yâre dil-pervânedir
Şem` için candan geçen pervâneye pervânedir
Kurta-yı kûs kabûl et `ârifin ta`rîfini
Bilmez `ârif olmayan mâhiyet-i eşya nedir

(Gönül mum için candan geçen pervâneye pervânedir, sevgilinin güzelliğinin mumunun ışığına pervânedir. Âlim olmayan eşyanın hakîkati nedir bilmez, âlimin zikrini küpe kabul etti.)

“Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. “Eğer sözünüzde samimî iseniz bunların isimlerini bana söyleyin” dedi. (Bakara/31) Ayet-i Kerimesine “telmih” vardır. Hakikî âlimler Kur’an-ı Kerim’in b buyruğunun farkındadır ve onların sözleri dikkate alınmalıdır.

Pervâne mumun çevresinde dönen küçük kelebehtir. Bir müddet sonra kendini mumun alevine bırakır. Şâir, Allah’a aşk ile pervâne olan Hz. Muhammed’e (SAV) pervâne olduğunu “şem` için candan geçen pervâneye pervânedir” dizeysiyle anlatmaktadır.

“Pervâne” kelimesi dörtlükte tekrarlanarak “tekrir” sanatı yapılmıştır.

“Yâr, dil, şem” arasında sevgi ile ilgili olmak bakımından “tenâsüb” vardır.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Rağbet etsem devlet-i dünyâ şitâb eyler bana
Lâle hadler servi kadler intisâb eyler bana
Hande-nâk eyler çemen zârı nigâh şefkatim
Taşa bir söz söylesem redd-i cevâb eyler bana

(Lale yanaklılar, servi boylular bana bağlanır, dünyanın devletini istesem bana koşarak gelir. Taşa bir söz söylesem bana cevap vermez, bakımının şefkati ağlayan çimeni güldürür.)

Şâir, madde âlemini işaret eden taş, toprak, çimen, sevgili ve dünyanın tüm nimetlerini istese onlara sahip olabileceği fikrindedir. Ancak tasavvufta dünyanın tüm nimetleri şâir tarafından reddedilmiş ve asıl saâdet yurdunun, dünya değil âhiret yurdu olduğu düşüncesi hüküm bulmuştur.

“Devlet-i dünya, lâle hadleri, servî hadler, çemen, taş” kelimeleri maddi âlemi işaret etmeleri münasebetiyle “tenâsüb”lû olarak kullanılmıştır.

[fâ'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün]

**Zen-i dünyâya gönül bağlama sultân ise de
Bezm-i nâdâna ayak basma gülistân ise de
Rind-i sâhib-nazarın sohbetini eyle kabûl
Sûretâ fakr u zarûretle perîşân ise de**

(Gül bahçesi de olsa cahil meclisine ayak basma, sultan olsa da dünyanın kadınına gönül bağlama. Görünüşte fakirlik ve yoksulluk içinde perişan ise de tecrübeli kalenderlerin sohbetlerini kabul et.)

Birçok güzelliği bünyesinde barındıran dünyevî zevklerle bezeli olan kişi ve kişilerin bulunduğu yerlerde insan, hakîkati bulamaz. Nâdân, tasavvufta tarikata yabancı kişiler için kullanılır. Bu kişiler cahil, kaba ve bilgisizdirler. Dış görünüşleri itibariyle insanı cezbederler de içlerinde insanı hakîkate götürecek herhangi bir ilim barındırmazlar.

Divan şâiri kendini rind olarak görür. Ona göre cihanın bir pul kadar değeri yoktur. Görünüş itibariyle fakirlik içinde bir hayat sürseler de sohbetleri insanın gönül dünyasına hitap eder.

“Bezm-i nâdân” ile “Rind-i sâhib-i nazar” arasına “tezağ” vardır.

“Zen, gönül, sultân” arasında “tenâsüb” vardır.

[mef'ûlü/ fâ'ilâtün/ mefâ'ilü/ fâ'ilâtün]

**Bir vakit olur ki kalbe tek gubâr-bâr
Bir dem geli ki olmaz olur bir tebâr-bâr
Hak `âşıkına sabr u metânet verir şüphesiz
Yoksa olur mu `aşka mu`âdil kibâr-bâr**

(Bir zaman gelir kalbe bir toz saçan bulunur, bir zaman gelir bir yokluk saçan bulunmaz. Şüphesiz Allah sevdiğine sabır ve dayanıklılık verir yoksa aşk benzeri büyüklük saçan olur mu?)

“Şimdi, Allah sizden (yükünüzü) hafifletti ve sizde bir za'f olduğunu bildi. Sizden yüz sabırlı (kişi) bulunursa, (onların) iki yüzünü bozguna uğratar; eğer sizden bin (kişi) olursa, Allah'ın izniyle (onların) iki binini yener, Allah sabredenlerle beraberdir” (Enfal/66) Ayet-i Kerimesine “telmih” vardır. Bu sabr aşk ile mümkündür. İnsanın gönlünü bir toz bulutu ile kaplayan dünyevî zevkler olabileceği gibi “Allah'ın varlığında yok olma” (fenâfillah) ile yokluk sırrından insanı haberdar edip kişiyi Allah'a ulaştıracak şu mutasavvıflara göre “aşk”tan başka bir şey değildir.

[mef'ûlü/ mefâ'ilün/ mef'ûlü/ mefâ'ilün]

**Tavâf-ı kûy-ı dildâre çok iştiyâkı var
Ey bâd-ı seher rehber-i rûh u revânım ol
Ey nâme dil-i hasret-keşin hâlini yâre
Talâkatla `arz eyle dehân u zebânım ol**

(Ey seher yeli sevgilinin semtinde dolaşmaya çok istekliyim ruhun ferahlığının rehberi ol. Ey mektup ağzım dilim ol hasret çekenin durumunu sevgiliye güzel sözle izah et.)

Seher yeli âşık ile sevgili arasında bir postacı, bir rehber görevi üstlenir. Aşığın, aşkını sevgiliye ulaştıran odur. Aşığın mektubunu sevgiliye ulaştırarak ruhunu ferahlatma görevi de ona aittir. Mektup, aşığın duygularını sevgiliye arz etmesinde bir araçtır. Onda en güzel sözlerle aşkını anlattığı nağmeler bulunur.

“Bad-ı seher” ve “nâme” insana ait özelliklerle “teşhis” edilmiştir.

“Ey bad-ı seher” ve “ey nâme” dinelerek “nidâ” sanatı yapılmıştır.

[mefâîlün/ mefâîlün/ mefâîlün/ mefâîlün]

**Teessür-yâb olurdu mutlakâ âh-ı füzûnumdan
Habîr olsa velîni` metim derid-i derûnumdan
Otuz yıldır beni men` etti minhâc-ı terakkîden
Bakın feryâda hakkım yok mudur baht-ı zebûnumdan**

(Nimet verenim içindeki üzüntüden haberli olsa mutlaka ahımdan çok hüznlenirdi. Bakın otuz yıldır beni yükselme yolundan alıkoydu, zayıf tâlihinden şikâyet etmeye hakkım yok mudur?)

Sevgili aşığın çektiği dertlerden ve sıkıntılardan habersizdir. Âşık, sevgiliye toz kondurmaz; cefâ da sefâ da onun tercihidir. Âşığa göre sevgili, âşığın içinde bulunduğu durumu bilse dert ve sıkıntı verdiği için üzülüp bu tavrından vazgececektir.

Divan şâiri kötü tâlihinden şikâyetçidir. Tâlihinin dönmesi sevgilinin tavrına bağlıdır. Divan şiirinde çeşitli mertebeler vardır ve bu mertebelere ulaşmak için bir önceki mertebeyi geçmek gerekmektedir.

Birinci mertebe kalbin özlem duymaya başlamasıdır. İkinci mertebe seven kişiye sürekli olarak gözyaşı döktüren sevgi durumudur. Üçüncü mertebe sevgilinin sevgisiyle sermest, sarhoş oluşudur. Dördüncü mertebe kötü huylardan arınma ve güzel huylarla donanma sûretiyle sevgiliye layık olma ve yaklaşmadır. Beşinci mertebede sevginin aidiyeti ciddi boyutlara ulaşır. Altıncı mertebede aşığı çıldırtan sevgi çılgınlığıdır. Yedinci mertebede yârin güzelliğini seyrederken sevgi şarabıyla kendinden geçmek, sevgi şarabını kana kana içmektir. Sekizinci mertebe ise sevenin

sevgisinden kendini yok etmesidir. (Fenâfillah) şâirin yükselme yolu dediği budur ve kendisi henüz ikinci mertebede kalmıştır.

"Âh-ı füzun, derd-iderûn, feryâd" arasında "tenâsüb" vardır.

[mef'ûlü/ mefâ'ilün/ mefâilün/ mefâilün]

**Sâkî getir ol câmı dil-i pür-gam açılsın
Sef iledir zühdü ki bezm-i Cem açılsın
'Anber kokusu sâhire-i bezme yayılsın
Al burka'ı gîysûyu ham ender hem açılsın**

(Sâkî dünyadan el etek çekmek boğaz ıslatmayladır Cem'in Meclisi açılsın, o kadehi getir çok gamlı gönlüm açılsın. Peçeyi ve giysiyi biraz aç olgunlaşmamış keder açılsın, anber kokusu meclisin her tarafına yayılsın.)

Şâir, Cam-ı Cem'e "telmi" yaparak onu kadehinde bulunan yedi hikmete işaret etmektedir. Divan edebîyatında şarabın önemi bu yedi hikmet ile gösterilir ve Cam-ı Cem tamlamasıyla şarabın ibret verici hâli de anlatılır. Sâkî kadeh sunan, içki veren kişidir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Şâire göre dünyadan el etek çekmek ve sevgiliye ulaşmak sakînin sunduğu içkiyle boğazı ıslatmak ile mümkündür. Bu içki, ilâhi aşk şarabıdır ve aşığı mutluluk saadete ulaştıracak olan da budur.

Sevgilinin kendisini göstermesiyle etraf güzel kokularla dolacaktır. Henüz olgunlaşmamış aşk acısı da bu koku ile olgunlaşıp şâirin gönlündeki ızdırabı arttıracaktır. Aşığın istediği de tam olarak budur. Çünkü sevgiliye ulaşmak için bu acı ve ızdıraplar bir basamaktır.

"Sâki, câm, bezm-i Cem" arasında "tenâsüb" vardır.

[mef'ûlü/ mefâ'îlün]

Her kârı yapan Hak'tır

Her kâdir-i mutlaktır

Gitme reh-i inkâra

Bu emr-i muhakkaktır

(Allah mutlak güç sahibidir, her işi yapan Allah'tır. İnkâr yoluna gitme, hakiki emir budur.)

"Sizin tümünüzün dönüşü O'nadır. Allah'ın vadi bir gerçektir. İman edip salih amellerde bulunanlara, adâletle karşılık vermek için yaratmayı başlatan, sonra onu iade edecek olan O'dur. İnkâr edenler ise, küfürleri dolayısıyla, onlar için kaynar sudan bir içki ve acı bir azap vardır." (Yunus/4) Ayet-i Kerimesine "telmih" vardır.

"Hâk ile muhakkak" arasında aynı kökten türeme münasebetiyle "iştikâk" vardır.

"Hâk, kadir-i mutlak, emr-i muhakkak" arasında "tenâsüb" vardır.

[mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlü/ fa'ûlün]

Sensiz mey içersem güzelim derd-i ser olsun

Mînâ kırılıp mey-gede zîr u zeber olsun

Sen var iken ey gonca-i gülzâr-ı melâhat

Bîgâne çiçek koklamayın tövbeler olsun

(Ey yüzü güzel gül bahçesinin goncası tövbeler olsun sen varken yabancı çiçek koklamam. Güzelim sensiz içki içersem başım dertli olsun, cam kırılıp meyhâne darmadağın olsun.)

Şâir; sevgilinin gülü andıran yanakları, yüzü, kulakları ve gonca olan ağzıyla bir araya getirdiği gülzarı (gül bahçesi) başka güzellere değişmeyeceğini söylemektedir. Mey (içki), şâir sarhoş eden sevgili yerine de "teşbih" edilir. Şâir, sevgiliye sadakatini dile getirmiştir. Ondan başkasına bakmaya tövbe etmiş olan âşık eğer sözünden

dönerse aşkın şarabını yudumladığı cam (kadeh) kırılıp eğlence mekânı olan meyhâne darmadağın olacaktır. Kadehin kırılması aşkın son bulması, meyhânenin darmadağın olması da aşğın mutluluk zamanlarının son bulması manasındadır.

"Mey, mînâ, mey-gede" ve "gonca, gülzâr, çiçek" arasında "tenâsüb" vardır.

"Ey gonca-i gühâr-ı melâhat" diyerek sevgiliye seslenen şâir "nîdâ" sanatı yapmıştır.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Dürlü dürlü gussa gam versin Hudâ hussâdıma
Bir nefes râhat yüzü göstermesin ezdâdıma
Her iki gözden 'âlîl olsun sürünsün sû-be-sû
Bâ'is olmak isteyen ta'til-i isti'dâdıma**

(Allah kıskananlarıma türlü türlü gam versin, zıtlarıma bir nefes rahat yüzü göstermesin. Yeteneğimin inkârına sebep olmak isteyen her iki gözden hasta olsun, her yanda sürünsün.)

Şâir, aşkı ilan etmekteki yeteneğini göz ardı eden rakiplerine oldukça sitemkâr bir üslûp ile beddualarda bulunuyor. Aşğın devamlı karşı karşıya geldiği rakipleri onu itibarsızlaştırmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bu duruma can-ı gönülden bir tepki gösteren şâir "keder gam versin, rahat yüzü görmesin, iki gözü kör olsun ve her yanda sürünsün" gibi günlük dilde sıkça kullanılan beddualarla rakiplerine sesleniyor.

"Gussa, gam, 'âlîl kelimeleri arasında "tenâsüb" vardır.

[fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün]

**Dilerim yârimi hem bezm-i rakîb eylemesin
O musîbetleri Allah nasîb eylemesin
Çekmeyen bilmez onu kible-i gurbet güçtür
Kulunu Hazreti Allah garîb eylemesin**

(Allah'tan dileğim sevdiğimi râkib meclisinde beraber eylesin, o acı veren olayları nasip etmesin. Gurbetin yakınlığı zordur onu çekmeyen bilmez, Hazreti Allah kulunu garip eylesin.)

Divan şiirinde, âşık ve mâşuğun yanında önemli bir kişilik de rakiptir. Âşık-mâşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Aşığın nazarında kötüdür. Rakip aşığa en az sevgili kadar eziyet eder. Rakip sevgilinin vuslatına nail olan kişidir. Âşıkla sevgilinin buluşmasına ve aşığın sevgilinin mahallesine gelmesine engel olur. Sevgilinin iltifatına mazhar olur.

Rakiple sevgili bir arada bulunur, sohbet eder, meclis kurup şarap içer. Aşığı sevgiliye gambazlar. Dörtlükte şâir, bu duruma düşmekten korkar ve Allah'a sığınır. Sevgiliden ayrı kalmak ayrı kalmak aşığa her zaman gurbettir. Ona uzak olan gurbete yakın olur.

“Rakip, yâr, gurbet” kelimeleri aşığı yaralayan unsurları olması münasebetiyle “tenâsüb”lü olarak kullanılmıştır.

[fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilün]

**Eskiden dünyâda çok ehl-i vefâlar var imiş
Seyr u sahrâlar temâşâlar safâlar var imiş
Şimdiki ahbâb u yârânım bozuktur meşrebi
Sâbikan `ahdinde sâbit âşinâlar var imiş**

(Dünyada eskiden çok vefa ehli varmış, gezip dolaşmalar, seyretmeler, ferahlıklar varmış. Şimdiki dostların ahlakı bozuktur, önceden sözünde durmayı adet edinenler varmış.)

Şâir, içinde bulunduğu devir ile önceki devir arasında bir mukayese içindedir. Divan şiirinin soyut anlatımının terk edilip somut olarak dünyadan ve devirden şikâyet söz konusudur. Gerek insan karakterindeki aşınmalar gerekse sosyolojik bir takım aksaklıkların baş göstermesi şâiri böyle mısralar yazmaya yöneltmiştir. İnsanların

sözünde durmaması ve vefasız tavırları, bununla birlikte hareket edip samimi dostlar kurmamaları üzerinde durulmuştur.

“Ehl-i vefâ, ahabb u yâren, ‘ahdinde sâbit âşinâ” arasında “tenasüb” vardır.

“Seyr u sahrâ, temâşâ, safâ” arasında “tenâsüb” vardır.

[fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilün]

**Gonca-i pür-hârına şebnem kadar bâr olmadık
Biz du bağ-ı `âleme bilmem neden yâr olmadık
Yalnız bir sen misin bülbül yeter bu âh u zâr
Var mı bu gülşende hiç özerde hâr olmadık**

(Dikenle dolu goncana çiğ tanesi kadar yük olmadık, biz bu âlemin bağına bilmem neden kavuşmadık. Bülbül yalnız olan bir sen misin bu ağlaman ve inlemen yeter, bu gül bahçesinin dikeninin ateşine düşmeyen var mı?)

Divan edebîyatının en çok kullanılan mazmunlarından biri bülbül mazmunudur. O, şakıyıyla ağlayıp inleyen aşkın timsalidir. Gülün dikenleri bülbülün ciğerini nasıl delerse, âşkın ciğerini de sevgilinin eziyetleri öyle deler. Âşık, açılmamış gül goncasının üzerindeki çiğ tanesi kadar dahi bir yakınlık içinde olamadığı sevgilisine karşı bir hasret içerisindedir. Sevgili bir gül bahçesini andıran sûreti ile âşığı dikenlerinin ateşinde yakıp kavurmaktadır. Bülbül ile kendini kıyas eden âşık tıpkı onun gibi acılar çektiğinden bahsetmektedir.

[fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilün]

**`Âşık-ı sâdıktâ dil birdir olur mu yâr iki
Taht-gâh-ı saltanatta olamaz Hünkâr iki
Dîde-i hak-bîn-i ‘ârif cümleyi telhîd eder
Çeşm-i uhûldür gören müşhûdumu her bâr iki**

(Samimi âşıkta gönül birdir iki yar olur mu, iki padişah saltanatın başkentinde olamaz. Ariflerin hakkı gören gözleri herkesi gömer. Bütün yük şehadetimi gören gözümde dir.)

Divan şiirinde aşığın sevgiliye sadakati birçok şiirde işlenmiş bir konudur. Nasıl bir tahta iki padişah oturmazsa bir gönülde de iki sevgili kurulamaz. Âşık sevgiliyi her ne kadar görme isteği ile yanıp tutuşsa da bu onunun gözleri için ağır bir imtihandır. Sevgiliyi gören gözler ona ulaşamadıkça ölümü andıran bir durgunluk ve bitkinlik hali aşığın bedenini sarar. Âşıktaki bu sevdâyı gören ve onun durumunu anlayan yalnızca ariflerdir. Onlar hakiki aşkın ve aşığın ne olduğunu anlayabilecek ilmi ve beşeri bilgiye sahiptir. Hayatın son demlerini andıran aşığı bu hallerini gören arifler, aşığın sonu hakkında hüküm verirler.

“Âşık, sadık, dil, yâr”; “taht-gâh, saltanat, hünkâr”; “dîde, çeşm, gören” arasında “tenasüb” vardır.

“Âşık-ı sâdık / Taht-gâh-ı saltanat” ve “yâr / hünkâr” kelimeleri arasında düzenli bir sıralama vardır. Bu yönüyle “leff ü şenr” sanatı yapılmıştır.

[fe‘ilâtün/ fe‘ilâtün/ fe‘ilâtün/ fe‘ilün]

**`Âceb âdem midir `âlemde günah eylemeyen
Cürmüne karşı devr-i `afvi penâh eylemeyen
Bize `isyân ve inâbet pederden mîrâs
Nâ-halef `âddolunur cürm edip âh eylemeyen**

(Acaba dünyada günahına karşı bağışlanma kapısına sığınmayan, günah işlemeyen insan mıdır? Bize itaatsizlik ve günahları terk etme babadan mirastır, hata yapıp âh etmeyen hayırsız evlat olarak adlandırılır.)

“Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip peşinden tövbe eden kullar yaratırdı.” (Müslim, Tevbe / 9,10,11) Hadis-i Şerifine “telmih” yapılmıştır.

Şâirin “baba” diye zikrettiği Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Semavî dinlerde insanlığın babası odur. Hz. Âdem ve Hz. Havva cennetteyken Allah’ın yasakladığı meyveye yaklaşmamaları hususundaki emrine itaat etmeyip cennetten çıkarıldıktan sonra tekrar tövbe edip bağışlanmalarına “telmiḥ” yapılmıştır. Şâir, günah işleme ve ardından yapılan tövbenin Hz. Âdem’den günümüze kadar gelen bir miras olduğunu söyleyerek olaya “hiciv” yönüyle bir yaklaşımda bulunmuştur.

“Günâh, cürm, isyan” ve “afv, inâbet, âh eylemek” arasında “tenâsüb” vardır.

“İsyan ve inâbet / cürm edip âh eyleme” ve “peder / nâ/hâlef” arasında düzensiz bir sıralama vardır. Bu yönüyle “gayr-i müretteb leff ü neşr” sanatı yapılmıştır.

[mef‘ûlü/ mefâ’ilü/ mefâ’ilü/ fa’ilün]

Yâ Râb, dilimi kavl-i hatâdan sakla

Endîşemi tezvîr ü riyâdan sakla

Â`mâlimi makrûn-i hulûs eyle İlâhî

Emmâre ile ahz ü `atâdan sakla

*(Ey Rabbim dilimi hatalı sözden sakla, düşüncemi yalan ve ikiyüzlülüktan sakla.
Allah’ım amellerimi saflığa ulaştır, zorlamayla alışverişten sakla.)*

İbâdet; kulun, Allah Teâlâ’ya karşı tekbir, hamd (şükür) gibi vazifelerini, O’nun emrettiği tarzda yerine getirmesidir. İnsan bunu yaparken hiç zorlamasız, gönülden ve kalpten Allah’a muhabbet besler ise işte en sâf ve halîsâne ibâdet ancak bu şekilde olur.

Dua; insanın, Allah’a halini arz etmesi ve O’na niyazda bulunmasıdır. Şâir; Allah’tan dilini, gönlünü temiz tutup saf ve halisane ibadeti yapabilme kabiliyetini ona niyaz etmesini istemektedir.

“Dil / endîşe” ile “kavl-i hatâ / tezvîr u riyâ” arasında düzenli bir sıralama vardır. Bu yönüyle “leff ü neşr” sanatı yapılmıştır.

“Dil, endişe, a’mal” ve kavî-i hatâ, tezvîr ü riyâ, ahz ü ‘atâ” arasında “tenâsüb” vardır.

[mef’ûlü/ mefâ’îlü/ mefâ’î lü/ fa’î lün]

**Yârin dehenin vasıfta çok tenk-dil oldum
Zîra bu suhen her kişinin ağzına sığmaz
Çatlar tasasından kara kanlar kusar âhir
Çün kim kalemim vâsf-ı likâ mağzına sığmaz**

(Yârin ağzını överken çok sıkıntıya kapıldım; çünkü bu söz herkesin ağzına yakışmaz. Sonra tasadan çatlar, kara kanlar kusar; çünkü kalemin yüzünün şeklin özüne uymaz.)

Divan şâirleri birçok bakımdan sevgilinin ağzını anmışlar ve güzellik unsurları içinde onu, yuvarlak hali, kenardaki ben ve ayva tüyleri ile temaşaya dayanan bir güzellik arz etmesi yanısıra, konuşma özelliği dolayısıyla da üstün tutmuşlardır.

Şâir sevgiliye yazılabilecek en güzel sözlerin ve ağzına yönelik övgülerin en hâlis olanının kendi kaleminden ve dilinden çıkabileceği düşüncesindedir. Kendi kalemi yani sözü sevgiliyi övmenin özünü teşkil edebilecekken rakiplerinin kalemleri yani sözleri bu öze uygun değildir.

“Kan kusmak” zorlanmak manasında kullanılan bir deyimdir. Bu yönüyle “îrsal-i mesel” sanatı yapılmıştır.”

“Dehen, suhan, ağız” arasında “tenâsüb” vardır.

**BÂLÂ KAZASI TAHRÎR KİTABETİ TEKLİF OLUNDUĞUNDA
MEKTUPÇUYA YAZMIŞTIR**

**(BÂLÂ KAZASI YAZI İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ TEKLİF EDİLDİĞİNDE
MEKTUPÇUYA YAZMIŞTIR)**

[mefâ’îlün/ mefâ’îlün/ mefâ’îlün/ mefâ’î lün]

**Yazıktır rüzgâr israf ederse kûh-i Bâlâ'da
Benim şem`i şeb efrûzum için bir encümen yok mu
Yetişemez mi benim kırlarla nâlân olduğum böyle
Nevâ-yı adelîb tab`ıma cebân (?) - çemen yok mu**

(Bâlâ dağında rüzgâr boşuna eserse yazıktır, benim aydınlatan gece mumum için bir meclis yok mu? Benim kırlarad inlediğim duyulmaz mı, bülbül sesli ürkek parıldayanıma çimen yok mu?)

Tahrîr kitâbeti ya da diğer adıyla tahrîrât kâtibi bir ilçede kaymakamlığın yazı işlerini yöneten görevlidir. Bâlâ Ankara'nın yüksek kesimlerinde yer alan bir ilçedir. Sözlük anlamı olarak da “yüksek” anlamına gelmektedir. Rüzgâr, divan şiirinde sevgili ile âşık arasında bir postacı görevi görmektedir. Eserin yazıldığı mektupçu, işte bu rüzgâra “teşbih” edilmiştir. Rüzgârın boşuna esmesi postacının güzel haber vermediği ya da beklenen haberin aşığa ulaşmadığı anlamındadır. Kendini mutlu ve mesud ederek bir meclis, sesini duyurabileceği bir kır ya da çimenin bulunmadığını dile getiren şâir mecâzî anlamda ifâde ettiği bu durumun gerçek hayatta istediği mertebeye kavuşamamanın bir ifâdesi olarak işaret ettiği görülmektedir. Şâirin hayatına bakıldığında İstanbul'a ve Sultan II. Abdülhamid Han'a yakın olma isteğini her defasında dile getirdiği malumdur. Ancak kendisi Ankara'dan öteye geçmemiştir. Kıt'a'dan anlaşıldığı üzere gelen haber onu çok da mutlu etmemiştir.

“Bâlâ: 1.Kaza adı, 2.Yüksek, yüce anlamlarında “tevriye”li olarak kullanılmıştır.”

“Yetişmez mi benim kırlarda nâlân olduğum böyle

Nevâ-yı andelib tab`ıma cebân (?) - çemen yok mu” dizelerinde hem “istifham” hem de “tecâhül-i ârif” sanatı vardır.

“Encümen, kır, çemen” arasında “tenâsüb” vardır.

FARŞA'DAN TERCÜME

[müstefîlün/ müstefîlün/ müstefîlün/ müstefîlün]

**Felsefe bir kelimedir kim ekser-i ânın sefeh
Ekse için hükm-i kül vardır sefehdır feseffe
Feseffî genc-i hükümden bir fülüs bulmuş değil
Diğerâna yâ nasıl rehber olur ehl-i sefeh**

(Felsefe bir kelimedir ki onun daha çoğu akılsızlıktır. Felsefe akılsızlıktır daha çok içinde kul hükmü vardır. Akılsız kişiler felsefeye dair hükmün hazinesinden bir bakır para bulmuş değil, öyleyse başkalarına nasıl rehber olur?)

Şâirin, Farsça'dan yapmış olduğu bu çeviride felsefî düşünceye ve felsefecilere yönelik eleştiriler söz konudur. İnsani hüküm, kaide ve koşulların hâkim olduğu felsefe disiplininden herhangi bir maddi ya da manevi birikimin elde edilmediği savunulmuştur. Özellikle sefeh (akılsızlık) kelimesi üzerine vurgu yapılmış, felsefe ile uğraşanlara da akılsızlık addolunmuştur.

Dörtlükte “sefeh” ve “felsefe” kelimeleri üçer kez tekrar edilerek hem ahenge hem de manaya vurgu yapılırken aynı zamanda “tekrim” sanatı yapılmıştır.

[fâ‘îlâtün/ fâ‘îlâtün/ fâ‘îlâtün/ fe‘ilün]

**Sevme hercâyî güzel âfet revân ise de
Başına takma belâyı gül-i handân ise de
Bakma endâmına dil verme husûsâ Türke
Hüsn-i sûrette eğer çi şeh-i hûbân ise de**

(Yanardöner güzel son derece güzel olsa da sevme, gülen gül olsa da başına sıkıntıya sokma. Boyuna bakma, yüz güzelliğinde güzeller şahı olsa bile Türk'e özellikle gönül verme.)

Divan edebîyatında Türk ismi genellikle sıfat olarak kullanılmış ve sevgililer hakkında söylenmiştir. Osmanlı toplumunda Türk denilince akla tatar ırkı gelirdi. Çoğunlukla Hıta ve Kıpçak çölünün insanları hakkında kullanılır ve Hülâgü orduları kinaye edilirdi. Bunların işi savaşmak olduğundan eziyete meyillidirler. Eziyete meyilli olmalarından dolayı divan şâirleri de sevgililerini “Türk” sıfatıyla anar olmuşlardır. Eserin Farsça'dan tercüme olduğu düşünüldüğünde, özellikle Arap ve

Fars edebîyatının etkisinde kalan divan edebîyatında kullanılan “Türk” kelimesi ile çeviride kullanılan “Türk” kelimesi benzer muhtevalar içermektedir.

Dörtlük aşığı, sürekli yanardöner tavırlar sergileyen sevgililere karşı uyarmaktadır. Güzeller güzel olsa da yüzünden gülücükler eksilmese de özellikle “Türk”se kesinlikle uzak durulmalı aksi takdirde bu sevgiliden aşığa hayır gelmez, başı sıkıntıdan kurtulmaz düşüncesi hâkimdir.

“Âfet revân, gül-i handân, şeh-i hûbân” arasında “tenâsüb” vardır.

“Hercai, belâ, Türk” arasında “tenâsüb” vardır.

İNCESU CÂMÎ`-İ ŞERÎFİNDEKİ LİHYE-İ SA`ÂDET İÇİN YAZILAN DÖRTLÜKTÜR

[fâ`ilâtün/ fâ`ilâtün/ fâ`ilâtün/ fâ`ilün]

**Yâ Resûlallah dökmezler seherde âb-rû
Rîş-i pâkinden arar `uşşâk feyz u rif`atı
Ben hatt-ı ruhsârına verdim tamâmen gönلümü
Yokdur `indimde cihânın kıl kadar haysiyeti**

(Ey Resûlallah âşıklar temiz sakallarından bolluk ve yüksekliği arar, seher yüz suyunu dökmezler. Dünyanın benim nazarımda kıl kadar değeri yoktur, ben gönلümü yüzünün yoluna verdim.)

Resûl-i Ekrem’in (SAV) saç ve sakalından günümüze ulaşan teller İstanbul Topkapı Saray Müzesi Mukaddes Emanetler dairesi ile dünyanın çeşitli yerlerindeki cami ve evlerde “lihye-i saâdet, lihye-i şerif, sakal-ı şerif” adı altında muhafaza edilmektedir. Her ne kadar bunlara genelde sakal (lihye) deniyorsa da büyük bölümü saç telidir. Hz. Peygamber’in tıraşı sırasında kesilen saç ve sakal tellerini bazı sahâbîler alarak saklamışlardır. Bu Hz. Peygamber’e sevgi ve bağlılığın ne derece yüksek bir seviyede olduğunun da göstergesidir. Müminler “lihye-i Şerif”in bolluk ve yükseklik getireceği inancındadır. Manevî yüceliş ve kurtuluşa erişme, hak dine

bağlanmaya, iyi davranışlarda bulunmaya, kusurların telafisi ve eksikliklerin tamamlanması azminde bulunmaya bağlıdır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ı ve Resûl'ünü sevmek şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca dörtlükte Hz. Peygamber'in abdest aldığı suyun da âşıklar tarafından dökülmediğine "telmih" yapılmıştır.

Şâir dörtlükte "Yokdur 'indimde cihânın kıl kadar haysiyeti" diyerek hem Dünya'nın bütün değerleri "lihye-i şerif" kadar gözümde değerli değildir diyor hem de bu dünyanın geçiciliği önemli olan ebedî âlem olduğuna kastediyor. Bu yönüyle kıl (lihye, saç teli) "tevriyeli" olarak kullanılmıştır.

"Yâ Resûlallah" diyerek "nidâ" sanatı yapılmıştır.

"Âb-ru, rîş-i pâk, rûhsâr" arasında "tenâsüb" vardır.

2.8. Müfredâtların Şerhi

CCCXXXIX

[fe'ilâtün/ fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün]

**Biz gidince buradan kim anacak namımızı
Gitmeden eylesin ihsân Hüdâ kâmımızı**

(Biz buran gidince adımızı kim anacak, Allah dileğimizi gitmeden lûtfetsin.)

Şâir, öldükten sonra unutulma korkusu içindedir. Allah'tan dileği ölmeden önce bu dünyada arzuladıklarına onu kavuşturmasıdır. Âşık bilir ki bu dünyada arzuladığı aşk, muhabbet, tanınırlık vb. onu ebedî âlemde ilahî aşka kavuşturacaktır.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün]

**Bir âdemin iki hem-demi şahs-ı mehîn ola
Her halde o bî-çâreye Allah mu'în ola**

(Bir insanın can ciğeri iki arkadaşı zayıf kimse olursa Allah o çaresize yardımcı olsun.)

Birbirini yakından tanıyan ve birbirine karşı sevgi, dostluk ve anlayış gösteren her birine arkadaş denir. Kişi arkadaşlarına ayak uydurmayı kendine bir görev addediğinden şâir, iyi olmayan arkadaşın kişiyi Hak yolundan ayrı düşüreceği düşüncesindedir. Halk arasında “Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” atasözü meşhurdur. Kişiyi dostluk kurduğu kimselere karşı uyarıcı şâir, hele bu, iki kişiye durumun çok daha kötü olacağı fikrindedir.

[mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fâ'ülün]

**Saâdet-mend odur kim tâl'î kendüye yâr olmuş
Cihanda yoksa kim fazl u hünerle kâmkâr olmuş**

(Saâdet sahibi odur ki kısmeti kendisine dost olmuş, yoksa dünyada fazilet ve hünlerle kim bahtiyar olmuş.)

Kısmet sözlükte; tâlih, kader, şans manalarına karşılık gelen bir kelimedir. Şâir, bu dünyada kişinin meziyet ve hünleri ile değil; ancak tâlihi, kaderi ve kısmeti yardımıyla mutlu olabileceği düşüncesindedir. Bu da ancak Allah'ın takdiri ile gerçekleşebilecektir.

“Saâdet-mend, tâl'î, kâmkâr” arasında “tenâsüb” vardır.

TARAK ÜZERİNE YAZILMIŞTIR

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Başa geçtim diye mağrur olup isyân etme

Zülf-i yâri sakın ey şâne perîşan etme

(Ey tarak sakın yârin saçını perişan etme, başa geçtim diye gururlanıp itaatsizlik etme.)

Tarak ile âşık arasındaki ilgili her ikisinde sevgiliye olan bağlılığıdır. Bunun yanı sıra sevgilinin perişan olmuş saçları ile âşık arasında bir ilgi kurulmuştur. Tarağın başa geçmesi hem mecazî anlamda hem de gerçek anlamda bir karşılık bulduğu için “tevriyeli” kullanılmıştır. Ayrıca “başa geçmek” ile sevgiliye, aşığa nazaran daha yakın olmak kastedilmiştir. Bu yönüyle de tarak beyitte bir “rakip”tir. Şâir, bu durumdan çok memnun değildir.

“Ey şâne”diyerek “nîda” sanatı yapılmıştır.

“Başa geçtim diye / Zülf-i yâri” ve “isyân etme / perîşan” etme arasında düzenli bir sıralama yoluyla “leff ü neşr” sanatı yapılmıştır.

KILIÇ ÜZERİNE HÂK EDİLMİŞTİR

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Kabzası şâyet girse dest-i düşmen-gîrime
Âhenîn cevşen dayanmaz darbe-yi şimşîrime

(Eğer kabzası düşmanlık besleyenin eline geçse, kılıcımın darbesine demirden yapılmış zırh dayanmaz.)

Kılıç Türk kültürü ve medeniyetinde gücü, adâleti, yeteneği temsil eden hem bir savaşma aracı hem de nizamı sağlayan bir sembol olarak karşılık bulur. Şâir, eğer düşmanlık eden biri ile karşılaşır ve elinde kılıcın sapını görürse; o kişi bilsin ki benim kılıç darbelerime demirden yapılmış hiçbir zırh dayanmaz diyerek hem gerçek anlamda “kılıç kullanma” yeteneğinden hem de mecazî anlamda “kalem oynatma” yeteneğinden bahsetmektedir.

“Kabza, âhenin, şimşîr” arasında “tenâsüb” vardır.

[mef’ûlû/ fâ’ilâtü/ mefâ’ilû/ fâ’ilün]

Burhân-ı vahdet iken baştan başa kâinât
Mir’ât-ı zâta karşı nedir bu sürâdikât

(Kâinat baştanbaşa birliğin deliliyken kendi aynasına karşı bu perdeler nedir?)

Vahdet; birlik, Allah’ın birliğidir. Kesret zıddıdır. Tasavvufta görelî olan vahdet, kesret içinde olandır. Yani halk ile birlikte, iş-güçle meşgul iken dahi herkesin her her şeyin Allah’ın kudreti ile meydana geldiğini idraktır. Tasavvufta insan Allah’ın bir yansıması olarak görülür ve vahdetin yani birliğin delili olarak kabul edilir. Kişi vahdete karşı uzak kalırsa kendi yansımasına karşı perde çekmiş olur yani hakikat ile arasına mesafe koyar.

“Vahdet, kâinat, mir’at” arasında “tenâsüb” vardır.

“Mir’ât-ı zâta karşı nedir bu sürâdikât” mısrasında “istifham” sanatı vardır.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Şimdi meydân-ı hüner cühhâle etti intikâl
Rahş-ı gül-gûnün eşekler tuttu cevân-gâhını**

(Şimdi bu hüner meydanı cahillere geçti, gül renkli gösterişlinin dolaşma yerini eşekler tuttu.)

“Cevlân-gâh” dolaşma yerleri, sevgilinin kendini aşığa gösterdiği yerlerdir, bu yerler âşık için gül bahçesi, çimen vs mekânlardır. Âşığın, sevgiliye karşı gösterdiği samimiyet ve muhabbeti başkaları gösteremez. Âşığı kızdıran, “meydân-ı hüner” denilen ilan-ı aşk kabiliyetinin şimdi vasıfsız kişilerce gereksiz yere işgal edilmesidir. Bu kişilere cahil ve eşek sıfatlarını yakıştıran şâir, rakipleri bilgisizlik ve görgüsüzlükle tanımlamıştır.

“Meydan-ı hüner” ile “cühhâle” arasında “tezaad” sanatı vardır.

[mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün]

**Sipihr-i kîne-perdâzın sayılmaz cevrine karşı
Serâpâ saf âhenden yapılmış bir beden lâzım**

(Kin dolu gökyüzünün sayısız eziyetine karşı, tamamen saf demirden yapılmış bir beden lazım.)

“Sipihr”; gökyüzü, semâ, felek yerine ve onunla olan ilişkisi yönünden sıkça anılmıştır. Edebîyatımızda “sipihr” daha çok şikâyet yerine kullanılmıştır. Durumu zora sokan, işleri karmaşık hale getiren, ihtiyarlığı ve dönecliği ile kimseye yar olmayan odur. Demir geçmişten günümüze sertliği ve sağlamlığı ile hem gerçek hem de mecazî anlamda sıkça kullanılan bir madendir. Şâir, felek yüzünden maruz kaldığı sıkıntılara dayanmak için saf demirden yapılmış bir bedene ihtiyaç olduğunu “mübâlağa” etmiştir.

“Sipihr, kine-perdâz, cevır” arasında “tenâsüb” vardır.

[mefâîlün/ fe'ûlün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün]

Etsen îkâd gönül şem'ini Şâhâ ne olur? (Şâhane)
Bana nîmet sana bir himmet Şâhâ ne olur... (Şâhane)

(Gönül mumunu yoksan Sultan'a ne olur? Bana iyilik sana bir yardım Sultan'a ne kadar yakışır.)

Sanat yapma gayesinin açıkça görüldüğü beyitte şâir "Şâhâ ne olur" redifiyle: 1. Sultan'a yakışır şekilde, 2. Güzel, mükemmel manalarına gelecek kelimeleri bir arada kullanarak "cinâs" sanatı yapmıştır. "Tekrîr" yoluyla ahenge katkı sunmuştur. Yine "Şâhâ ne olur" diyerek "istifham" ve ayna zamanda "tecahül-i arif" sanatı da yapmıştır.

Aşığın Sultan'a gönül mumunu yakması âşık olması, bağlanması manasındadır. Sevgiliye bağlanması her ne kadar aşığı derinden etkilese de sevgili için değişen bir şey yoktur. Ancak aşkına karşılık bulması durumunda, bu âşık için bir iyilik, mâşuk için de Allah tarafından gönderilmiş bir yardım olarak görülür. Sultanlar sultanı Allah'tır ve O'na yakışanda hakiki manada aşığın, maşuğa kavuşmasını lutfetmesidir.

[mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fa'ûlün]

Bir sînede kim nâmı tecellî ede her gâh
Lâyık mı ki âteşlere yaksın onu Allah

(Gönülde her zaman sadece adı tecelli etsin, ateşlere layık mı ki Allah onu yaksın?)

"Onlar, ayakta iken, otururken, yan yataarken Allah'ı zikrederler ve göklerin ve yerin yaratılışı konusunda düşünürler. (Ve derler ki) "Rabbimiz sen bunu boşuna yaratmadın. Sen pek yücesin, bizi ateşin azabından koru." (Ali İmran / 191) Ayet-i Kerimesine "telmih" yapılmıştır.

"Lâyık mı ki ateşlere yaksın onu Allah" mısrasında "istifham" sanatı vardır.

TARAK ÜZERİNE YAZILMIŞTIR

[mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün]

Tararken zülf-i yâri gayşolup buy-i muhabbetle

Dağıtma kâkül-i zer-târını ey şâne tel kırma

(Ey tarak sevgilinin saçını tararken aşkın kokusuyla kendinden geçip tel kırma, sırma kâkülünü dağıtma.)

Tarağın, sevgilinin kokusuyla tel kırması; kendini parçalaması, heba etmesi manasındadır. Parçalanan tarak, gönlün parçalanmasına işarettir. Bu şekilde sevgilinin saçını taramaya kalkarsa sevgilinin saçını daha fazla dağıtacak yani tarak-mâşuk ilişkisi daha da içinden çıkılmaz bir hal alacaktır. Bu yönüyle âşık, tarağa nasihatte bulunmaktadır.

“Ey şâne” diyerek “nidâ” sanatı yapılmıştır.

“Zülf-i yâr, kâkül-i zeftâr, buy-ı muhabbet” ve “taramak, şâne, tel” arasında “tenâsüb” vardır.

“Taramak” ile “dağıtmak” arasında “tezad” vardır.

BU DAHİ

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

Çok dolaşma kâkül-i zer-târ-ı yâre ey tarak

Pertev-i mihr-i cemâliyle edersin ihtirâk

(Ey tarak sevgilinin sırma kâkülüne çok dolanma, güzel yüzünün güneşin ışıyla yanıp gül olursun.)

Tarak ile güneş arasındaki ilgi tarağın dişleri ile güneşin ışınları arasındaki benzerliğe dayanır. Sevgilinin saçında fazla oyalanan tarak onun yakıcı etkisiyle yanıp kül olur. Bu bir nevi aşk ateşine düşüp yanan pervâneyi andırır. Pervânenin mumun etrafında dönüp bir müddet sonra kendini ateşe bırakması gibi tarak da sevgilinin saçında kendi sonunu hazırlar.

“Ey tarak” diyerek “nîdâ” sanatı yapılmıştır.

BU DAHÎ

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

**Ey tarak sensin olan `âlemde şâd u bahtiyâr
Cilve-gâhın zülf-i dilberdir makamın dest-i yâr**

(Ey tarak dünyada mutlu ve bahtiyar olan sensin; merteben yardımcı, cilve yerin gönül alanın saçıdır.)

Birçok beyitte tarağın bir bakıma rakip olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Aşığın gönlünün ve canının çektiği sıkıntıya sebep olan ve sevgilinin saçıyla içli dışlı bir halde bulunan tarağın, aşığın bir türlü sahip olamadığı sevgiliye yakın olmaz imkânına kavuşması bakımında rakip olarak düşünüldüğünü söyleyebiliriz.

“Âlem, cilve-gâh, makam” arasında “tenâsüb” vardır.

“Ey tarak” diyerek “nîdâ” sanatı yapılmıştır.

[mefâ’ilün/ mefâ’ilün/ mefâ’ilün/ mefâ’ilün]

**Hatt-ı âverlikten evvel bir kitâb-ı hüsn idin ammâ
Bozup dağıttık ânı şeyb ile şîrâzeden çıktık**

(Başboşluk çizgisinden önce bir güzelliğin kitabıydın fakat yaşlanma ile düzenden çıktık onu bozup dağıttık.)

Şîrâze, kitap ciltlerinin iki ucuna konulan ve yaprakları muntazam tutan, ibrişim (ipekli kumaş) ile örülmüş ince şerittir. Halk arasında “şîrâzeden çıkmak, şîrâzesi kaymak” deyimleri buradan gelmektedir. Şâir, hayat çizgisindeki sapmaları ve düzeninin bozulmasını kitabın şîrâzesine “teşbih” etmektedir. Kitabın düzenini şîrâzenin kayması bozarken, insanı da hayatın doğruluk ve güzellik sınırlarından sapmak bozar.

“Kitapî şîrâze, bozup dağıtmak” arasında “tenâsüb” vardır.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Var ise bir cânib-i `âliyye mensûbiyetin
Mutlakâ hâsıl olur her neyse fikr ü niyetin**

(Bir yüce tarafa bağlılığın varsa düşüncen ve amacın her neyse ortaya çıkar.)

“Cânib-i `Âliyye mensûbiyet”ten kasıt Allah’a karşı olan bağlılıktır. Kişi düşünce ve amaçlarında Allah’a bağlı olarak hareket ederse, bu herkes tarafından bilinecek ve vakt-i zamanı geldiğinde mükâfatı verilecektir, düşüncesi hâkimdir.

“Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik; öyleyes içten bir inanç ve bağlılık göstererek sadece Allah’a ibadet et.” (Zümer/2) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün]

**Hûbi ma`yûb görür çeşm-i hasûd
Hâsidin cânını alsın Mâ'bûd**

(Kıskananların gözleri güzeli kusurlu görür, Allah kıskananların canını alsın.)

“Âşık-mâşuk, rakip” ilişkisinde, rakip; âşık ile mâşuk arasında hasetlik (çekememezlik, kıskançlık) yönüyle de ilişkilidir. Âşık, rakibe karşı dâima nefret söylemi içindedir. Bu nefret en üst noktaya ulaştığında bedduaya kadar varan

söylemleri ortaya çıkarır. Rakip, aşığı sevgiliye karşı gambazlar ve âşık hakkında ona dâima olumsuzluk aşılar.

“Hasûd ve hâsid” arasında aynı kökten türeme münasebetiyle “ıştikak” vardır.

[müfte’ilün/ müfte’ilün/ müfte’ilün/ müfte’ilün]

Sanma bu bâdiyede hâne yıkan hâne bulur

Eskiden var ise eğer ânı da virâne bulur

(Bu ovada yuva yıkan yuva bulur sanma, önceden varsa bile onu da yıkılmış bulur.)

Kur’an-ı Kerîm’de Bakara Suresi 102. Ayette sihir gibi bazen küfrü de içinde barındıran bir suçtan bahsedilirken onun için çirkin bir vizyonu “Sihrbazlar, Harut ve Maruttan koca ile karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı” mealindeki ifâdeyle ortaya konmuştur. Kur’an’ın bu ifâdesinde yuva yıkmanın ne kadar büyük bir günah olduğunu anlamak mümkündür. Bu Ayet-i Kerimeye “telmiḥ” yapılan beyitte aynı zamanda halk arasında meşhur olan “Yuva yıkanın yuvası olmaz” atasözüne de bir hatırlatma söz konusudur.

“Bâdiye, hâne, virâne” arasında “tenâsüb” vardır.

“Hâne ile virâne” arasında “tezaḍ” yapılmıştır.

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

Mâla câha hüsne mustastır `avâmın rağbeti

Hastanın tab`ınca söz dârûdan a`lâ iş görür

(Halkın arzuları mala makama güzelliğe düşkündür, hastanın tabiatınca söz, ilaçtan daha gösterişlidir.)

Toplumun maddi varlıklara verdiği değer yine halk arasında yaygın olarak kullanılan bir atasözü ile verilmiştir: “Hasta için söz; ilaçtan iyidir.” Hastayı psikolojik

olarak rahatlatmanın ve ona moral vermenin yolu; ona güzel sözler söylemekten geçtiği gibi, toplum için de saadete erişmenin yolu mânevi ruhu diriltecek şeyler değil maddi âlemi çağrıştıracak arzulardır.

“Mâl, câh, hüsn” arasında “tenâsüb” vardır.

“Hastanın tab’ınca söz dârûdan a’laiş görür” diyerek “ırsal-i mesel” yapılmıştır.

[mef’ûlü/ mefâ’ilü/ mefâ’ilü/ fe’ûlün]

**Bir şahs-ı münafıkla `alelâde görüşmek
Girmek gibidir kelb-i `akûr ile çuvala**

(Münâfık bir kişiyle görüşmek basbayağı kuduz köpek ile çuvala girmek gibidir.)

“İnsanlardan öyleleri vardır ki: “Biz Allah’a ve âhiret gününe iman ettik” derler; oysa inanmış değildirler.” Ayet-i Kerimesine “telmih” vardır.

Şâir, münafık kişiler ile görüşmeyi kuduz köpek ile ayın çuvala girmeye “teşbih” etmiştir. Kuduz nasıl bulaşıcı ise münafıklık da o derecede bulaşıcıdır demek istemiştir.

[fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilün]

**Söyle no’ldu dedim ey gonca dehen gülmezsın
Dedi sık sık ne sorarsın şu benim gülmememi (gül mememi)**

(Ey gonca ağızlı söyle ne oldu gülmüyorsun dedim. Şu benim gülmememi neden sık sık soruyorsun dedi.)

Gonca; açılmamış çiçek, tomurcuktur. Divan şiirinde gonca sevgilinin ağzı yerine kullanılır. Açılmamışlık özelliği ile kendisini gösterir. Goncanın gülmesi açmasıdır. Kapalı hali ise içinde sırları saklar, gülmesi ve açılmasıyla sevgili sırlarını aşığa açıklamış kabul edilir. Beyitte şâir bunu sorgulamaktadır. Bu yönüyle “istifham” sanatı yapılmıştır.

Divan şiirinde “sîne, bağır, göğüs, meme” sevgilinin gönlüdür. Tüm sırlar burada yatmaktadır. Beyitte “gülmememi” sözü: 1.Gülmemek (fiil) 2.Gül meme; rengi ve kokusuyla aşığı etkileyen yer manalarında kullanılarak “tevriye” sanatı yapılmıştır. Sevgili aşığa gönlünden geçenleri açıklamak istememekte ve aşığın ısrarlı soruları karşısında rahatsızlığını dile getirmektedir.

“Ey gonca dehen” diyerek “nîdâ” sanatı yapılmıştır.

Sevgilinin aşığın sorusuna yine soru ile cevap vermesiyle de “istifham” sanatı yapılmıştır.

KAYSERİDE TRAŞ OLUP AYNAYA BAKARKEN SAÇIMDA BİRKAÇ BEYAZ
KIL GÖRÜNMEKTE BEDÂHATEN SÖYLENMIŞTİR

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün]

**Ben sanırdım ihtiyâr ettim diyâr-ı gurbeti
Bilemedim hayfâ ki gurbet ihtiyar etmiş beni**

(Ben gurbet diyarını seçtim sanyordum, bilemedim yazık ki gurbet beni seçmiş.)

Gurbet; gariplik, yabancılık, yabancı yerde bulunma hali, yaşlılık manalarında kullanılır. Tasavvufta gerçek irfana vâkıf olmadan evvel Allah yolunda yürüyenlerin kendi vatanlarında alıştıkları adetlerle uğraşmaları, kendilerini meramlarına erişmekten alıkoyacağı korkusuyla vatanlarını terk ile seyahate çıkmalarıdır. Âşık bu yolculuğu kendi arzular ve olgunluğa erişmede bu seyahat aşığa çok şey katar. Beyitte ihtiyar kelimesi: “1.Arzulamak, dilemek 2.Yaşlanmak” manaları ile “tevriyeli” olarak kullanılmıştır. Şâir, gurbeti arzularken; gurbetin onu yaşlandırdığını aynaya bakınca fark ettiğini dile getirmiştir.

“Bilmedim hayfâ ki gurbet ihtiyar etmiş beni” mısrasında bilinen bir durum bilinmezlikten gelinerek “tecâhül-i ârif” sanatı yapılmıştır.

“İhtiyar / gurbet” ve “diyar-ı gurbet / ihtiyar” kelimeleri düzensiz bir sıralama ile her iki düzede de kullanılarak “gayr-i müretteb leff ü neşr” sanatı yapılmıştır.

[fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilâtün]

**Birisi mâr-ı zehr-âlûd biri dûzah `azabıdır
Hazer lâzım münafıkla refik-i nâ muvafıktan**

(Birisi zehirli yılan birisi cehennem azabıdır. Münafıkla uygunsuz dostluktan kaçınmak lazım.)

“Allah, erkek münafıklara da, kadın münafıklara da ve (bütün) kâfirlere, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini vadetti. Bu, onlara yeter. Allah onları lanetlemiştir ve onlar için sürekli bir azap vardır.” (Tevbe / 68) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Şâir, münafık kimselerle dostluk kurmaktan kaçınmak gerektiğini çünkü münafığın zehirli bir yılanla benzediğini söylemiştir. Bu “teşbih” ile kişi, bu yılanın zehrine maruz kaldığında sonu da cehennem ateşidir.

[fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fâ’ilün]

**Beni `afveyle bu burka gelecekse ağyâr
İt giren haneye zirâ ki ferîşte girmez**

(Rakipler bu taşlık yere gelecekse beni affet çünkü köpek giren eve melek girmez.)

Âşık-mâşuk-rakip üçgeninde devamlı olarak rakibine karşı bir husumet besleyen âşık beyitte Buhari (Bed’ulhalk,17/3322) ve Müslim’in (Ellibas vezzine, 25/2106) rivayet ettiği bir hadiste köpeğin bulunduğu bir eve meleğin girmeyeceği hadis-i şerifine “telmih” yapılmıştır. Rakibi küçümsemenin ve maşuğun gözünden düşürmenin bir yolu olarak ona “köpek” imasında bulunmuştur.

“İt” il “ferîşte” arasında bir “tezaad” oluşturulmuştur.

[mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün]

Ne rütbe dikkat etse merd-i hâsid edemez tefrîk

O mehle perde-i teklîfi attık yek vücut olduk

(O ayla istek kapısını bıraktık tek beden olduk, kıskanan kişi ne derece dikkat etse de fark edemez.)

Âşık-mâşuk-rakip üçgeninde âşık, sevgili için devamlı eziyet çeken ve ona kavuşma arzusu, isteği hiçbir vakit tükenmeyen kişidir. Beyitte âşık sevgili ile “tel vücut olmak” irsal-i meselini kullanarak ona kavuştuğunu dile getiriyor. Fakat bu kavuşmadan rakibin haberi olmadığını ve ne kadar dikkatli bir şekilde olanı biteni anlamaya çalışsa da rakibin bunu anlamayacağını dile getirilmiştir. Çünkü rakip aşığın gözünde anlayışı kıt, cahil ve aklı fikri âşık ile mâşuk arasında fitne çıkarmaktan başka bir işe yaramayan kişidir.

Sevgilinin yüzü ve güzelliği bakımından “meh”e “teşbih” edilmiştir. Sevgili aşığın ruhunun aydınlığı ve ona yol gösteren bir ay gibidir.

[fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün]

Ömrü gafletle geçirdin seni dîvâne seni

Çıkarınca ne yaparsın Ulu dîvâne seni

(Seni divane seni, ömrünü vurdumduymazlık ile geçirdin, seni Yüce Divana çıkartınca ne yapacaksın?)

“İnsanları sorgulama (zamanı) yaklaştı, kendileri ise gaflet içinde yüz çeviriyorlar.” (Enbiya / 1) Ayet-i Kerimesine “telmih” vardır.

Şâirin, “Ulu divân” dediği, hesap günü, yaratılmışların Allah’ın (CC) sorgusuna çekileceği gündür. Ömrünü gaflet ve vurdumduymazlık ile geçirenlerin Hâk Divanında bunun hesabını verecekleri dile getirilmiştir.

Mısra sonlarında kullanılan “divâne seni” kelime grubu yazılışı ve okunuşu bakımından aynı; fakat anlamı bakımından farklı kullanıldığı için “cinâs” vardır.

“Seni” sözcüğü beyitte üç yerde kullanılarak hem ahenge katkı sağlamış hem de “tekrir” sanatı yapılmıştır.

[fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilün]

Hasret-i la’lin ile mey yerine kan içeriz

Üfleyip âh-ı şerer-bâr ile duhân içeriz

(Dudağının hasretiyle içki yerine kan içeriz, kıvılcım saçan feryatlarla üfleyip tütün içeriz.)

La’l, kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Yakuta benzermiş ve rivayete göre aslında ak bir taş olduğu halde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş. Bunun en değerlisi Bedaḥşam dağlarında olurmuş. Lâl-i rummâni denilen narçiçeği rengindeki la’l de çok ünlüdür. Bu taş kemer, gerdanlık, yüzük, kadeh, küpe, hokka, cilt kapağı vs eşyaların süslemesinde kullanılır. Edebîyatta en çok sevgilinin dudağı için benzeyen olur. Bazen aşığın gözü ve gözyaşları da la’l’e benzer.

Şâir, sevgilinin dudağının hasreti ile kan içtiğini söylerken; kırmızı renkte olmaları bakımından “la’l, mey, kan” arasında bir “tenâsüb” oluşturmuştur. Tütün içerken çıkan kıvılcımlar ise feryada “teşbih” edilmiştir.

“Hasret-i la’l / âh-ı şerer-bâr” ile “kan / duhân” kelimeleri beyitte düzenli bir sıralama ile verilip “leff ü neşr” sanatı yapılmıştır.

[fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fâ’ilün]

Hâk yüzbin renge girse i’tilâ eyler havâ

Galibiyet daima nermi-i mahviyettir

(Toprak yüz bin renge girse hava yükselir. Üstünlük dâima tevâzunun yumuşaklığındadır.)

“Ve Rahmanın kulları, öylesine kullardır ki yeryüzünde gönül alçaklığı ile yürürler ve bilgisizler, onlara söz söyleyince sağlık, esenlik size diye cevap verirler.” (Furkan / 63) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

Ayrıca beyitte “toprak” ile “hava” karşılaştırılmış “toprak hangi renge girerse girsin hava ondan yüksektir” irsal-i meseli ile kişinin tevazu dışında yaptığı her hareketin onu yükseltmeyeceği, bir yerlere getirmeyeceği; ancak tevazu ile insanın Allah katında daha yüksek mertebelere erişebileceği dile getirilmiştir.

[fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün]

**Âşık olanları ta'yîp ederler
Er yarın hak divanında belli olur**

(Âşık olanları ayıplarlar, er yarın Allah'ın huzurunda belli olur.)

Tasavvufta âşık Allah aşkıyla yanıp tutuşan kişidir. Bazı halleri nedeniyle âşıklar toplumda zaman zaman eleştirilere maruz kalabilir. Özellikle edebîyatımızda âşıkların sehl-i mümterî tarzıyla söylediği eserlerde toplum tarafından anlaşılmadığı ya da yanlış anlaşılmalara sebebiyet verdiği muhakkaktır. Bu yönüyle mükâfatı Allah katında arayan âşıklar, toplumun ne dediğinden çok ruz-ı mahşerde kendilerinin ne diyebileceği üzerinde durarak bunu hayat felsefesi haline getirmişlerdir. “Hak divanı” denilerek hesap gününe “telmih” yapılmıştır.

[mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fe'ilün]

**Enîsim mûnisim yârim sen oldun
Hemîşe dilde ezkârım sen oldun sen oldun**

(Sen oldun dostum can yoldaşım sevgilim sen oldun, dâima gönülde zikirlerim sen oldun.)

Gönül, aşkın tecelli ettiği yer, sevgiliye hitap yeridir. Sevgili aşığın dostu ve can yoldaşdır. Âşık dilinden düşürmediği sevgiliyi gönlü ile de zikretmeden duramaz. Beyitte bu gönülden zikrini açığa çıkarırcasına ‘sen oldun’ kelimelerini tekrar tekrar kullanarak çoğunlukla sır olarak karşımıza çıkan bu feryadı gün yüzüne çıkarmıştır. Bu yönüyle ‘tekrir’ sanatı yapılmıştır.

‘Enis, münü, yar, enkar, dil’ arasında ‘tenasüp’ vardır.

[fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün]

**Her yana `akıl saldıım gayet perîşan oldum
Âhir kapına geldim lûtfet medet Allah’ım Hû**

(Allah’ım her tarafa akıl verdim çok fazla perişan oldum en son kapına geldim lûtfet yardım et Allah’ım.)

Hû, o manasında zamir olup, Kuran-ı Kerim’de, bir Allah’tan başka ilah olmadığını ifade eden ve kelime-i tevhid olan bu lafzında şeklinde 26 defa zikredilmiştir. Müstakil olarak ‘hüve’ diye okunur.

Şâir, faydasız ilimler ile ilimlendiği ve bundan bir netice alamadığını dile getiriyor. Nitekim peygamber Efendimiz(SAV.):

“Allah’ım, bana öğrettiklerinle beni faydalandır; bana fayda sağlayacak ilim öğret, ilmimi arttır.” (Tirmizi, Daavat,128) “Faydasız ilimden Allah’a sığınırım.” (Tirmizi, Daavat,68) diye buyururdu. Yine Kuran-ı Kerim’de “İnsanlara iyiliği emreder de, kendini unuttur musunuz?” (Bakara/44) şeklinde buyurulmuştur. Şâir bu Hadis-i Şeriflere ve Ayet-i Kerimeye “telmih” te bulunmuştur. Hatalarından dönüp Allah’ın af ve mağfiretine sığınıp O’ndan yardım dilemektedir.

[fe’ilâtün/ fe’ilâtün/ fe’ilâtün]

**Yeter oldu fenâ bağında nâlâne
Yürü bülbül yürü dost ellerine**

(Yürü bülbül yokluk bağında inlemen yeter, dost ellerine yürü)

Bülbül gerek sesiyle gerekse gül olan aşkıyla divan şiirinin vazgeçilmez mazmunlarından biridir. Fena yokluk, fenafillah ‘ölmeden önce ölmüş gibi olup’ yokluk sırrına ermek, Allah’ın varlığından yok olmak, erimek anlamına gelir. Allah’ın varlığından başka gerçek varlık yoktur. Varlıklar onu gösteren birer aynadan ibarettir. Kişiye en hakiki dert Allah, en güzel dostluk da Allah’ın dostluğudur. Beyitte bülbülün yokluk bağında inlemesi kendini hakiki olmayan bir diyar uğruna heba etmesi söz konusudur. Bu bağ, âlem, diyar gelip geçicidir asıl ulaşılması gereken nokta ebedî saâdet yurdu olan ‘Allah Katı’ dır.

“Bülbül, nalan, bağ “arasında” “tenasüb” vardır.

2.9. Hece Vezni İle Yazılan Şiirlerin Şerhi

CCCXL

(İLÂHÎ)

Oldum fakîr ü nâkes

Mâl ü melâl içinde

Kaldım garîb ü bî-kes

Ehl ü `iyâl içinde

(Mal ve mülk içinde fakir ve cimri kaldım. Dost ve akraba arasında garip ve kimsesiz kaldım.)

Kalabalık içinde yalnızlık, varlık içinde yokluk çeken aşığın bu durumunun nedeni sevgiliye uzak olmasıdır. Hakiki sevgiliye ulaşmadan da içindeki bu yalnızlık ve yokluk hissi kaybolmayacaktır.

“fakir ü nakes” ve “mal ü melal” ile “garib ü bi-kes” ve “ehlü yal” arasında “tezağ” sanatı vardır.

Kuş olup ötemedim

Gül ile yatamadım

Bir mevkî` tutamadım

Ehl-i kemâl içinde

(Kuş olup ötemedim, gül ile yatamadım, olgun kimseler arasında bir makama ulaşamadım.)

İnsan-ı kâmil, tasavvuf felsefesinin temel kavramlarından bir tanesi olur. İnsan-ı kâmil; rehber, delil, kılavuz ve yol gösteren anlamlarına gelmektedir. Fenafillah (Allah-ın varlığından yok olma) mertebesine eren insanlara ihsan-ı kâmil denir. Bu aşamaya geçen kişi ilâhî aşkla kendinden geçer ve içinde yaşadığı gerçekliği başka bir gözle görmeye ruhi olgunluğa erişmiş insana insan-ı kâmil denir.

Şâir, dörtlükte “ehi kemal” olgunluk sahibi kimseler arasında bir insan-ı kâmil olamamanın üzüntüsü içindedir. Bunun gerçekleşmesi için önce kuş (bûlbûl) gibi ah u zar etmeli, çaba harcamalı; bûlbûlün güle kavuştuğu gibi sevgiliye kavuşmak ve en sonunda onun varlığından yok olmalıdır. Bu aşamaları geçemeyen âşık “insan-ı kâmil” mertebesine erişemez. Şâir, bu durumda muzdariptir.

“Kuş, gül, ötmek, arasında “tenasüb” vardır.

Tarîki etme inkâr

İnkâra etme ısrâr

Bilir misin neler var

Erbâb-ı hal içinde

(Yolu inkâr erme, inkâr olana ısrar etme nitelik sahipleri arasında neler var bilir misin?)

Tarîk; yoldan kasıt Allah’a ulaşmak için tutulan yolu ve manevi yolu ve manevi yoldur. Buna dînî-tasavvufî şîirak tarîkat da denir. Sûfilere göre dinin dış yüzü olan şeriattan dinin iç yüzü olan hakîkate ulaşmak için manevi bir yol vardır. Bir mürşide tabi olan yolcu, onun emriyle belli şartlara uyarak ahlakını güzelleştirir, kötülüklerden geçer, mevhum varlığı terk eder ve hakîkate erişir.

İnkâr edenler, Allah’ın varlığına ve gönderdiği peygamberler ile kitaplara iman etmeyen kişilerdir. Kur’an-ı Kerim’de bu kişilere yönelik çokça ayet bulunmaktadır.

“Andolsun, biz san apaçık ayetler indirdik. Bunları ancak fasıklar inkâr eder.(Bakara/99) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“Erbab-ı hal” (nitelik sahibi kişiler) ne tarikat yolundan ayırır ne de Allah’ı inkâr ederler. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de:

“Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, ayetleri okunduğu zaman imanlarını arttırır. Ve bunlar yalnızca Rablerine tevekkül ederler.”(Enfal/2) buyurulmuştur.

“Bilir misin neler var Erbab-ı hal içinde” mısralarında “istifham ve tecahül-i arif” sanatı vardır.

Gel Pîre intisâb et
Ef âlini hesâb et
Yoksa şaşar kalırsın
Kîl ü mekâl içinde

(Amellerini hesaplayıp gel Pire bağlan yoksa dedikodu içinde şaşırıp kalırsın.)

Pir, sözlükte “ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse” anlamındaki Farsça bir kelimedir. Tasavvufta, mürşidi veli, şeyh” ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bu kullanıma göre kişiye rehberlik yapan kimsedir. Pir insanları Hak yoluna davet eder ve ona doğru yolu gösterir. Mürit işlediği amellerin hesabını yapıp bir mürşide irşâd ederse hakiki yola ermiş olur. Aksi takdirde kendini bir belirsizliğin ve dedikodunun içinde bulup ömrünü boşuna heba eder. Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması için yola çıkmış birçok eren (Hoca Ahmed Yesevi, Yunus Emre, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli, Hacı Bayram-ı Veli...) bu konuya şiirlerinde dikkat çekmiş pire, mürşide, şeyhe bağlılık ve intisabın önemi üzerine durmuşlardır. Şâirin, dörtlükte aynı duygu ve düşünceye sahip olduğu görülmektedir.

Nesfi tehdîd etmeyen
Rûhu tes`îd etmeyen
Hakk`ı tevhid etmeyen
Kalır vebâl içinde

(Nefsini korkutmayan, ruhunu saadete erdirmeyen, Allah’a bir demeyen vebal altında kalır.)

“Nefs” insanın iç âlemi hakkında kullanılır. Ruh ile nefis aynı şeydir. Ancak insan iyi şeylere yönelince rûh; dünya işlerine ve kötü şeylere yönelince de nefis adını alır. Tasavvufta da nefis, kulun kötü vasıfları eleştirilen tavırları yerine kullanılır. Nefsini yenmek büyük bir cihaddır. Buda iyi amel ve Allah’ın rızası ile mümkün olur. Kişi nefisini terbiye ederse ruhunu saadete erdirmiş olur.

Tevhid: birlemek, tasavvufta Allah'ın birliğini ve yüceliğini anlatan şiirlerdir. Tevhid Allah'ın büyüklüğü, isimleri, sıfatları, kuvvet ve kudretinin sonsuzluğu, zatının tasvir ve hayal edilebilen şeylerden soyutlanması, hiçbir şeyin ona eş ve benzer olmayışı, kâinata ondan başka müessir olmaması, bütün kudret ve ilmin ona ait oluşu gibi özellikler anlatılır.

Şâir; nefis, ruh ve tevhid ‘‘ üçgeninde insan-ı kâmil olmayı bu üç aşamayı sırayla geçmeye bağlamaktadır. Aksi takdirde kişi vebal altında kalacaktır.

‘‘Nefs, ruh, tevhid’’ arasında ‘‘tenasüb’’ vardır.

**Etmişler `ahd ü mîsâk
Olmuşlar Hakk`a müştâk
Âh eyler ağlar `uşşak
Rûz ü leyâl içinde**

(Âşıklar gündüz ve geceleri ah edip ağlayarak Allah'ı arzulamaya yemin edip anlaşmışlar.)

Aşığı sevgili katında diğerlerinden üstün kılacak sebep ahları ve feryatlarıdır. Âşık ne derece ah ve feryad ederse âşıklık makamından olan o derece yükselecektir. Tasavvuftan Allah'a ulaşmanın yollarından biri de gece gündüz O'nu zikretmektir.

“(Zekeriya) Rabbim, bana bir alamet (ayet) ver.” dedi” Sana alamet, işaretleşme dışında, insanlarla üç gün konuşmamandır. Rabbini çokça zikret ve akşam sabah O'nu teşbih et.”(Ali İmran/41)Ayat-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

**Şâdi-i zâr dilinden
Çıkmaz hazîne-dârın
Hakk`ı seven zikreder
Hâb ü hayâl içinde**

(Hazine bekçisinin gönlünden inlemenin sevinci çıkmaz, Allah seven rüya ve hayal içinde zikreder.)

Tasavvufta Allah için gönülde ah u zar etmek (ah edip inlemek) onu zikretmek manasındadır ki bu âşık için ilâhî aşka kavuşmanın merhalelerinden biridir. Âşık, Allah'ın türlü nimetlerinin ve dininin dünyadaki hazinedarı (bekçisi) olarak "teşbih" edilmiştir. Gönüldeki aşkın ve kalpteki imanın muhafazası için aşk, rüya ve hayal âleminde dahi Allah'ı zikretmekten geri durmaz.

"İnananlar öyle kişilerdir ki Allah'ı anmakla yatıştır kuvvetlenir gönülleri. İyice bilin ki gönüller, Allah'ı anmakla yatıştır, kuvvet bulur." (Rad/28) Ayet-i Kerimesine "telmih" yapılmıştır.

**Erbâb-ı dil yanında
Duran bir Ehl-i gaflet
Seng-i siyâha benzer
La'l ü le'âl içinde**

(Gönül erbabının yanında duran bir gaflet ehli, süslü taşlar ve inci içinde siyah taşa benzer.)

Gönül erbâbı, gönül yordamı ile Hakk'ı bulan kişidir. Gaflet tasavvufta en büyük musibetlerden biri olarak görülür. Çünkü gaflet kişinin kendine ve nefesine esir olması demektir Bunun yanı sıra gaflete düşen kişiler gaflet içinde olduklarını bilmezler. Âşık için gönül ehli ile gaflet ehlinin birbirinden ayırmak çok da zor değildir çünkü biri inci ve mücevher misali parlarken diğeri simsiyah bir taş misali donuk ve renksizdir.

"Erbâb-ı dil" ile "Ehl-i gaflet" ve "la'lü le'al" ile "seng-i siyah" arasında "tezaad" sanatı vardır.

**Fakîri etme tahkîr
Şeytânı etme tanzîr
Çok saltanat gizlidir
Züll-i suâl içinde..**

(Fakiri küçük görme, şeytanı haber vererek korkutma, soruların zilletinde çok kudret gizlidir.)

Zillet; alçalma, soruların basit olan manasında kullanılmıştır. Tasavvufta çok basit sorular içinde çok derin manalar barındırır. İlk bakışta anlamsız ve basit gibi görünen ancak derininde büyük anlamlar barındıran sözler ve şiirlere ‘‘sehl-i mümterî’’ denir. Fakir, maddi geliri düşük kimsedir ki dörtlükte maddi âlemdekinin zıttının manevi âleme olgunluğa ulaşmış kimsedir. Fakirin soruları her ne kadar basit ve derinliği yokmuş gibi görünse de onun soruları ve kudreti yüksek cevapları Hakk’ı bulmada şeytanın bile farkında olmadan kaçırarak kudrettedir. Edebîyatımızda ‘‘sehl-i mümterî tarzının en büyük temsilcilerinden biri de Yunus Emre’dir. Binlerce yıllık bir gelenek olan dînî tasavvufi edebîyatta sehti mümterî’’ tarzı ile kişi alçaldıkça daha yüksek bir manevi noktaya ulaşır.

‘‘çok saltanat’’ ile ‘‘züll-i suâl’’ arasında ‘‘tezağ’’ sanatı yapılmıştır.

CCCXLI

(6+5)

**Nedir bu salınmış sende ey dilber
Cennetten mi çıktın tûbâ mısın sen
Yoktur zamânede sana benzer
Şîrîn misin yoksa Leylâ mısın sen**

(Ey gönül alan sende bu salınma nedir, sen tûba mısın cennetten mi çıktın? Bu zamanda sana benzeyen biri yoktur, sen şîrin misin yoksa Leyla mısın?)

Tûba, Sidre’de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır. Her çiğnemesinde ve her yutulmasında başka lezzetleri olan meyveleri vardır. Divan şiirinde Tuba ağacı, gölgesi ve boyu nedeniyle anılır ve sevgilinin boyu ve salınışı Tûba’ya benzetilir.

Şiirin, “Ferhat ile Şirin” yahut “Hüsrev ile Şirin” hikâyesinin kadın kahramanıdır. Kelimenin “tatlı, sevimli” manasıyla da beyitte “tevriyeli” olarak kullanılmıştır. Divan şiirinin müstakil mesnevilerine konu olduğu gibi münferit beyitlerde de adı çokça zikredilmiştir. Çoğunlukla dehan (ağız) kelimesi ile çokça zikredilmiştir. Sevgilinin Şirin-dehen oluşu onun başlıca özelliklerindendir.

Leyla, “Leyla ile Mecnun” mesnevisinin kadın kahramanıdır. Leyli diye de bilinir. Türk edebiyatında otuzdan fazla şâir doğrudan bu konuyu işlemiştir. Gerek divan gerekse halk edebiyatında münferit beyitlere de konu olmuştur. Leyli; karanlık, gece manasıyla kullanıldığı gibi sevgilinin saçına da “teşbih” edilir. “Şirin ve Leyla” dörtlükte “tenasüb, telmih ve tevriye” sanatlarına uygun olarak kullanılmıştır. Ayrıca sevgiliye yönelttiği sorular ile de hem “tecahül-i arif” hem de “istifham” sanatı yapılmıştır. Sevgilinin eşi benzeri olmamasının da dile getirildiği dörtlükte “mübâlağa” sanatı da yapılmıştır.

**Beşerde bulunmaz bu resm-i dil-cû
Kâkûl müdür `anber midir nedir bû
Nedir bu ök kiprik nedir bu ebrû
Nedir bu karagöz hûrâ mısın sen**

(İnsanda bu gönlü çeken sûret bulunmaz, bu kâkûl müdür anber midir nedir? Bu ök kiprik nedir, bu kaş nedir, bu kara göz nedir, muhafız mısın sen?)

Sevgilinin yüzünün, saçının, kokusunun, kirpiğinin, kaşının ve gözünün methedildiği bir dörtlüktür. Sevgilinin insani özelliklerden daha üstün bir varlık olduğunun ifâde edilmesi söz konusudur. ”İstifham” yoluyla ve ‘tecahül-i arif’ sanatı kullanılarak “hayret” dile getirilmiştir.

Kâkûl, sevgilinin alına dökülen saçıdır güzel kokusu (anber) ile birlikte anılır. Kokuyu aşığa ulaştıran sabah rüzgârıdır. Kiprik; müje, müjgân adlarıyla da kullanılır ve gamze gibi öldürücü ve yaralayıcı vasıflar için kullanılır. Kiprik oklarını aşığın üstüne salar. Kiprikler göz kapaklarına saf saf dizilirler. Saç ve kaş gibi karadırlar. Âşık kirpiğin saldıgı oklara hedef olmak ister. Kiprik yerine göre kılıç veya hançer olabilir. Kaş; ebru, sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Fitne

hususunda göz ile ortak gibidir. Adeta kaş bir fitne dükkânıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu da fitneye dâhil etmek ister. Hilale benzer ve bu haliyle bayram hilalini gösterir. Çünkü sevgilinin hilal ebrusunu görünce aşklar arasında yol (bayram) başlar. Tasavvufta kaş bazen bir mihrab, kıble veya secdegahtır yani meclistir. Âşık böylece sevgilinin cemaline yönelir. Sevgili, âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri ve manalı bakışları çokta sevgiliye bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok gibi sevgilinin gönlüne girerek onu yaralar. Dörtlükte de olduğu gibi bu yaralamaya kaşlar, kirpiklerde eşlik eder. Göz üzerine yapılan teşbihlerden bazıları; cadı, sahir, sehhar, büyücü, ok, dükkân, bekçi, muhafız vs.'dir. Nitekim dörtlükte "muhafız" olarak "teşbih" edilmiştir.

Tasavvufi açıdan değerlendirilmesi gereken bu "ilâhî" de şâir, sevgilinin yani Allah'ın mükemmelliği ve O'na olan bağlılığı her şartta kabul ettiği, O'ndan gelecek cefaya da sefaya da bağlılığı ve razı olma durumunu divan şiirinin en fazla kullanılan sevgiliye has sembolleri ile ifâde etmiştir.

"Resmi dil-cu, kâkül, anber, kirpik, ebru, hûra, karagöz" arasında "tenasüb vardır."

"Nedir" kelimesi ile hem ahenge katkı sunulmuş hem de "tekrir" sanatı yapılarak "vurgu" ile duygu belirgin hale getirilmiştir.

Gönül ayrılmıyor ki bir tanem senden

Sen de nâz edip ole çekinme benden

Niçin sakınmalıs seni sevenden

Sakınma sultanım şeydâ mısın sen

(Bir tanem gönül senden ayrılamıyor, sen de naz edip de benden çekinme. Seni sevenden sakınıyorsun, sakınma sultanım sen şaşkın mısın?)

"Şeyda" çok fazla sevgiden hâsıl olan divanelik ve şaşkınlık için "teşbih" edilir. Şüphesiz aşığın gönlü sevgiliden kopamaz, sevgili naz içindedir. Âşıktan dâima kaçır. Ancak bu kaçış yersizdir; çünkü âşık her türlü cefayı göze almış bir şekilde sevgiliye yönelmiştir ve bu yöneliştan dönmek de mümkün değildir. Tasavvufi açıdan ele aldığımızda Allah'a ulaşma arzusunun üst perdeden söylendiği ve "sehl-i mümteri" barındıran bu dörtlükte şâir Allah'a ve âhiret gününe kavuşma derdiyle en sevgiliye

seslenmektedir. “Bir tanem” sözü ile “vahdet-i vücud” (bir olana iman) kavramına “telmih” yapılmıştır. Dörtlükte sevgiliye yönelik “istifham” ve “tecahül-i arif” sanatı yaparak içinde bulunulan durum vurgulanmıştır.

**Nâr-ı pirkat te`sîr etti cânıma
Canım yanalı dedim dil-sitânıma
Ya ol muhabbetin ya gel yanıma
Sevdâlı başıma belâ mısın sen**

(Ayrılık ateşi canıma işledi, gönlümü alana canım yanalı, sen sevdalı başıma bela mısın, ya yanıma gel ya sevgini al dedim.)

Aşğın, sevgiliye olan özleminin gün geçtikçe artması her ne kadar bir şikâyet vesilesi gibi görünse de tasavvufta bu “fırkat” (ayrılık) aşğın, aşkını ve aşkının mertebesini arttıran bir unsurdur. Divan şairi ilhamını bu ayrılık açısından alır, sözlerindeki mânâ ve sır hep bu acının sahibine ulaşabilme azminin bir sonucudur. Zaman zaman aşkıdan kontrolünü kaybedercesine sözler söyleyen aşğın bu durumu hor görülmez; çünkü o ne yaparsa aşkının büyüklüğünden yapmıştır düşüncesi hâkimdir.

“Fırkat, muhabbet, bela” sevgili ile alakalı kullanılarak “tenasüb” sanatı yapılmıştır.

“Bela mısın” istifham” yoluyla sistemkar bir üslup takınılmıştır.

“can, dil-sitan, sevda” arasında “tenasüb” sanatı yapılmıştır.

“Nâr-ı fırkat/cânım yandı ‘ile’ can/dil-sitan” kelimeleri arasında düzenli bir sıralama ile ‘leff ü neşr’ sanatı yapılmıştır.

**‘Âşık isen FENNÎ gözden kan göster
Vücûdunu yâre nâ-tü`vân göster
Fart-ı muhabbete bir bürhân göster
Görelim vuslata sezâ mısın sen**

(Fenni âşıkın gözünde kan göster, bedenini sevgiliye çaresiz göster, sevgide aşırılığa bir delil göster, görelim sen kavuşmaya layık mısın?)

Tasavvufta aşığın “İlahî aşk” a kavuşma isteğinin ispatı olarak onun kanlı gözyaşı dökmesi, çaresizlik içinde âh u zâr etmesi mühimdir. Çektiği acı ve sıkıntılar onu hakiki aşka ulaştıracaktır. Âşıklıkta mertebe atlamasına bunlar vesile olacaktır.

Dörtlükte aşığın kanlı gözyaşı dökmesi, ardından çaresiz kalması ve sevgide aşırılığa kaçması aşamalı bir şekilde verilerek “tedric” sanatı yapılmıştır. Aşığın kanlı gözyaşı dökmesinde “mübâlağa” vardır. “Âşık, yâre, muhabbet, vuslat” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

CCCXLII

(4+4)

**Şîve-kârım sen gideli
Gönüller pür-melâl oldu
Sâyende gördüğüm günler
Bütün hâb u hayâl oldu**

(İşvelim sen gideli gönüller can sıkıntısıyla doldu. Sayende gördüğüm günler hep rüya ve hayal oldu.)

Sevgiliden ayrı düşen aşığın gönlünde duyduğu ızdırabın dile getirildiği dörtlükte, sevgili ile beraber olan günler yâd edilmiştir. Eskiye özlemin hâkim olduğu mısralarda ayrılık acısı hâkimdir. Tasavvufta “kesret” kavramına denk olan bu “ayrı düşme” sıkıntısı aşığın gönlündeki sıkıntıların başlıca sebebi olarak karşımıza çıkar.

“Sâyende gördüğüm günler” dizesinde, günümüzde “gün yüzü görmek” manasına kullanılan deyim kastedilerek “irsal-i mesel” sanatı yapılmıştır.

**`Aşkın beni uyutmuyor
Göz yaşımı kurutmuyor
Gönül nasîhat tutmuyor
Buna bilmem ne hâl oldu**

(Aşkın beni uyutmuyor, gözyaşımı kurutmuyor, gönül öğütleri dinlemiyor, buna bilmem ne hâl oldu.)

Âşık, gönlüne söz geçirememekten şikâyetçidir. Aşığın gönlü ateş olup yanarken göz onu söndürmek için dâima sular akıtır. Ancak bu ateş asla sönmez. Aşk acısından uykusuz geçen gecelere, gözyaşının dinmemesine sebep hep gönülde cereyan eden bu aşk acısıdır. Şâir, dörtlükte “Buna bilmem ne hal oldu” diyerek “tecâhül-i ârif” sanatı yapmıştır.

“Aşk, gözyaşı, gönül” kelimeleri arasında “tenâsüb” sanatı vardır.

**Beni teşhîr etti sevdâ
Her hâlim oldu hüveydâ
Duyuldu sırr-ı süveydâ
Âzâde-i su-`âl oldu**

(Aşk beni göz önüne serdi, her halim apaçık ortaya çıktı, siyahlığın sırrı duyuldu, soru bağlarından kurtuldu.)

Sır, gizli tutulan şey özellikle ilahî aşkta aşığın gönlünde gizlediğ i ve açığa çıkmasından korktuğ u çözülemez, zaman zaman anlaşılamaz bir kavramdır. Nitekim aşığın sıkıntılı bu ruh halini de başkalarına teşhir edecek hâl, bu aşk halidir. Gönül karalar bağlayan aşığın bu içinde barındırdığı ilâhî aşkı apaçık ortaya döken ve aşığ ı ele veren yine aşkıdır. Başkalarının anlam veremediğ i bu soru da yine aşk acısı ile zincirlerinden kurtulur ve herkese “âyan” olur.

“Sevdâ, hüveyda, süveydâ” arasında “tenâsüb” vardır.

**Tîğ-ı hasret değdi câna
Rahm eyle ben nâ-tüvâna
Kim dayanır bu hicrâna
Peyâ-pey yedi sâl oldu**

*(Câna hasret kokusu değdi, ben çaresizce şefkat eyle. Bu ayrılığa kim dayanabilir
arka arkaya yedi yıl oldu.)*

Aşığın en büyük derdi ve dert kaynağı ayrılıktır. O, ayrılık ve hasrete asla tahammül edemez. Ayrılık çekmek yerine sevgilinin bütün cefasını çekmeye hazırdır. Âşık çaresiz bu ayrılığa katlanmak zorundadır. Bu hicran ve hasret aşığa üstünlük kazandırır. Hasretle geçen bir an bin yıl gibidir. Onun ızdırabını ve özlemini arttıracak olan şey sabah rüzgârının taşıdığı sevgilinin kokusudur. O koku aşığı kendinden geçirir ve acılarının artmasına vesile olur. Özellikle tasavvufta ilâhî aşka kavuşamamanın vermiş olduğu ızdırabın yerini hiçbir şey tutamaz. Ancak âşık bu acılara katlanarak insan-ı kâmil olma yolunda önemli bir aşamayı geçmiş olur. İlâhî aşka kavuşma azminden vazgeçmeyen âşık “En Sevgili”den bu yönüyle rahmet ve mağfiret diler.

“Hasret, nâ-tuvân, hicrân” arasında “tenâsüb” vardır.

“Kim dayanır bu hicrana” mısrasında “istifham” ve “techül-i arif” sanatları yapılmıştır.

**Çok çekti Fennî fırkatı
Çok döktü eşk-i hasreti
Tükendi sabr u tâkati
Sezâ-vâr-ı misâl oldu**

*(Fenni ayrılığı çok çekti, hasret gözyaşını çok döktü, sabrı ve gücü tükendi, örneğe
yaraşır şekilde davrandı.)*

Şâir, çekmiş olduğu ayrılık acısının ve döktüğü hasret gözyaşlarının onda sabır ve güç bırakmadığını ifâde ederken bu haliyle de gerçek aşığa örnek davranışlar

sergilediğini dile getirmektedir. Ona göre bu acılar onun ilahî aşka kavuşması için yeterlidir ve hakiki âşıklar onu örnek almalıdır. Bu yönüyle kendi içinde barındırdığı aşka bir “methiye”de bulunmuştur.

“Firkât, eşk-i hasret, sabr ü tâkat” arasında “tenâsüb” vardır.

CCCXLII

(6+5)

Saltanatlı bir dilbere kul oldum

Melâhat Mısırının pâdişâhır

Nezâket bağının tâze nihâli

Evc-i muhabbetin mihr ü mâhıdır

(Güzellik şehrinin padişahı kudretli bir gönül alana kul oldum. Nezâket bağının tâze fidanı, aşkın zirvesinin güneş ve ayıdır.)

Divan şiirinde sevgili türlü özellikleri ile övülen başkişidir. Tasavvufta ilâhî aşka tezahür eden bu muhabbet, yaratıcıyı her şeyin üstünde tutmak ile ifâde edilir. O kudreti, bağışlayıcılığı ile aşğın gönlünün zirvesinde yer alan yegâne varlıktır, vahdet-i vücuttur. Dörtlükte mihr (güneş) Allah’a olan sevgiyi sembolize ederken, mâh (ay) Allah’ın nuruyla insanları aydınlatmasını sembolize etmiştir.

“Dilber, padişah, nihâl” kelimeleri sevgiliye has özellikleri çağrıştırmaları bakımından “tenâsüb”lü olarak kullanılmıştır.

“Kul” ile “padişah” arasında “tezaad” sanatı vardır.

Dâg-ı süveydâdır sevdâ-yı hâli

Hûr`a müşâbihtir bence her hâli

Hâslı o şûhun adn-i cemâli

Tâvûs-ı fikrimin cevlangâhıdır

(Beneğin siyahlık yarasıdır, bence her hali güneşe benzer. O sevgilinin yüzünün cennetinin ortaya çıkması fikir kuşumun gezinti yeridir.)

Sevdâ kelimesinin mânâ olarak bir açılımı da sevgidir, yani hubb'dur. Arapça'da bu, su kabarcığı anlamındadır. Süveydâ siyah nokta anlamındadır ve kalpteki gizli günahı işaret eder. Şâir gönlünde beslediği sevdaya bu gizli günahın tecellisinden muzdariptir. Sevgilinin her hali güneş gibi ruha dolup ferahlık verir, onun yüzünü tecelli yoluyla aşığa göstermesi âşıktaki türlü fikirlerin ortaya çıkmasına bir vesiledir ve günahların kaybolmasına bir gerekçedir.

“Süveydâ, sevdâ, hûr” arasında “tenâsüb” vardır.

**Ey sabâ dağıtma zülf-i nigârı
Perîşân eyleme hâtır-ı yârı
Getirme hâtır-ı yâra gubârı
Zümre-i `uşşâkın penâ-gâhıdır**

(Ey sabah rüzgârı sevgilinin saçını dağıtma, aşığın gönlünü perişan eyleme. Aşığın gönlü âşıklar zümresinin sığındığı yerdir, toz getirmez.)

Sabah rüzgârı âşık ile mâşuk arasında bir habercidir. Âşıktan maşuğa âh u feryad; mâşuktan aşığa güzel koku getiren bir postacıdır. Bu koku sevgilinin saçından aşığa ulaşır, rüzgâr sevgilinin saçını dağıtıp kokusunu aşığa getirince aşığın gönlü perişan olur. Gönül âşıktaki aşkın tecelli ettiği yerdir. Dert ve sıkıntı burada oturur, acı burada hissedilir, aşk buraya nüfuz eder. Dâima saf ve temiz kalmalıdır ki aşkın en güzeli burada ortaya çıkacaktır. Tozdan kasıt; elem, keder, kötü düşüncedir. Aşığın sabah rüzgârından dileği buraya toz getirmemesidir.

“Ey sabâ” denilerek “nidâ” sanatı yapılmıştır.

“Sabâ, zülf-i nigâr, hatır-ı yâr” arasında “tenâsüb” vardır.

**Nazargâh-ı Hak'tır kulûb-ı beşer
Bî-sebep kimseyi etme mükedder
Bî-günâhım feryâdından el-hazer
Menzil-i maksûdun sedd-i râhıdır**

(İnsanın kalbi Allah'ın baktığı yerdir, kimseyi sebepsiz yere kederlendirme, günahsız feryadından çekin, arzulanan yerin yoluna engelidir.)

Müslamanlar arasında sûfiler kalp kırmama hususundaki hassasiyetleri ile bilinirler. Zira kalp Allah'ın evi O'nun tecelli ettiği manevi saraydır. Bu sebeple kalp kırmak sûfilere göre şirkten sonra en büyük günahıdır. Hadis-i şerifte “Ey Kâbe, sen Allah'ın evisin, sen mübareksin fakat bir Müslüman, bir mü'minin kalbini kırsa 70 defa seni yıkmaktan daha büyük günaha girer” buyrulmuştur. Bu hadisten yola çıkarak tasavvufta çokça kalp ile Kâbe karşılaştırması yapılmış, kalp kırmanın, gönül yıkmanın Kâbe'yi yıkmaktan daha büyük günah olduğu ifâde edilmiştir.

**Ben tücrebe ettim Fennî muhakkak
Bed-aslın sohbeti muzırdır mutlak
Hîle-i vesvâsa düşüp kurtulmak
Âdemin mûcib-i intibâhıdır**

(Fennî ben şüphesiz tecrübe ettim, kötü kimsenin sohbeti mutlaka zararlıdır. İnsanın, şüphenin düşüp aldatmasına düşüp kurtulması uyanmasının neticesidir.)

“Gökler de yerlede olanlar Allah'ındır. Öyle ki, kötülükte bulunanları, yaptıkları dolayısıyla cezalandırır; güzel davranışta bulunanları da daha güzeliyle ödüllendirir.” (Necm/31) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“(Allah'tan sakınanlara şeytandan bir vesvese eriştiğinde (önce) iyice düşünürler (Allah'ı zikredip anarlar), sonra hemen bakarsın ki görüp bilmişlerdir.” (Araf / 201) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“Bed-asl, hîle, vesvâsa” arasında “tenâsüb” vardır.

CCCXLIV

(4+4)

**Ağlar hemîşe çeşm-i cân
Gönlümde bir gam var benim
Gitmez benim olsa cihân
Gönlümde bir gam var benim**

(Can gözüm dâima ağlar, gönlümde bir gam var benim. Dünya benim olsa gitmez, gönlümde bir gam var benim.)

Ten gözü, mahlûku mahlûk gören gözdür. Bu göz hayvanatta ve bütün insanlarda vardır. Bunun için maveni yönü yoktur. Can gözüne gelince onun iki kapısı vardır. Bir kapısı nefes bakar, bir kapısı ruha bakar. Bir kişi insan-ı kâmil birinden tevhid ilmini alırsa nefis kapısını kapatır ruh kapısını açar, böylece irfaniyet sahibi olur ve can gözü görmeye başlar.

Can gözüyle gören irfan sahibi kişi gönlündeki gam (keder ve üzüntü) ile Allah'ı andıkça gönülden gelen bu gözyaşı seli hem dünyadaki ayrılık ateşini söndürür hem de cehennem ateşini söndüren bir su misali kişiyi Allah'a ulaştırmada bir mertebe haline gelir. Âşık bu gamı dünyadaki hiçbir şeye değişmez; çünkü dünya gelip geçiciyken âhiret hayatı ebedîdir.

“Çeşm-i cân, gönül, gâm” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

**Her arzudan çektim el
Birdir bana ye's ü emel
Attı süveydâya temel
Gönlümde bir gam var benim**

(Her arzudan el çektim, ümitsizlik ve ümit bana birdir. Siyahlıkta karar kıldı, gönlümde bir gam var benim.)

Ebedî âlem için her türlü istek, arzu, emelden vazgeçen şâir. Bu dünyanın karanlık ve üzüntü verici hallerine her şartta razıdır. Çünkü kişiyi ilâhî aşka kavuşturacak unsur

gönlünde cereyan eden bu gam yüküdür. Şâir göre ümit ve ümitsizlik yani hayır ve şer Allah'tandır. Kişi koşulsuz kabul ile bunu idrak ettiği zaman insan-ı kâmil olma yolunda büyük aşama kaydeder.

“Ey inananlar! Gerçi hoşunuza gitmese de, savaş size farz kılındı. Bazen hoşunuza gitmeyen bir şey hakkınızda iyi olabilir ve yine hoşlandığınız bir şey de sizin için kötü olabilir. Allah bilir, ama siz bilemezsiniz bu gerçekleri.” (Bakara / 216) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“El çekmek” deyimini kullanılarak “ırsal-i mesel” sanatı yapılmıştır.

“Ye’s ü emel” arasında “tezaad” sanatı vardır.

“Süveydâ” (karanlık) “açık istiâre” vardır.

**Her rûzum olsa yevm-i `Îd
`Îdimden olsam müstefîd
Olmaz yine benden ba`îd
Gönlümde bir gam var benim**

*(Her günüm bayram günü olsa, bayramdan fayda bulsam, yine benden ozak olmaz,
gönlümde bir gam var benim.)*

Divan şiirinde âşık için bayram, sevgilinin seyrana çıktığı zamandır ya da sevgiliyi gören âşık için; içinde bulunduğu zaman bayram zamanı olarak kabul edilir. Âşık sevgiliyi dâima karşısında göre dahi gönlünde beslediği ve çekmekten hoşnut olduğu gam yükünü atamaz, atmak da istemez. Çünkü âşığın var olma sebebi sevgili için gam çekmektir. Tasavvufta ilahî aşka ulaşmanın yolu da yine Allah'a ulaşmak için her türlü gam ve tasaya göğüs germektir.

“Yevm-i id” (bayram günü) ile “açık istiâre” yapılmıştır.

**Hâk`tır bana cânı veren
Cân oldu cisme pîr-hen
Benden midir bu cân ü ten
Hiç ortada nem var benim**

(Bana cânı veren Allah`tır, can vücûduma gömlektir. Bu cân ve beden benim midir, benim dünyada neyim var?)

Dörtlükte “cân”: 1.Hayat, yaşam 2.Ruh, gönül manalarında kullanılarak “ilhâm” sanatı yapılmıştır. Cân, âşıkta; aşkım tecelli bulduğu yer olarak, gönül manasıyla da beşeri âlemde hayat bulma manasıyla da kullanılmıştır. Beşeri âlemde insana giydirilmiş bir gömleğe “teşbih” edilen “cân” bu yönüyle “istiâre”li olarak kullanılmıştır. Mutasavvıflara göre Allah’tan gelen yine O’na dönecektir. Kişinin bu dünyada madden ve manen bulunması Allah’ın rızasıylaadır.

“Bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. Yine bilin ki Allah’ın vaadi, hiç şüphe yok gerçektir, fakat çokları bilmez.” (Yunus/55) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“Benden midir bu cân ü ten” mısrasında “istifham” ve “tecâhül-i ârif” sanatı vardır.

“Cân” kelimesi dörtlükte üç yerde kullanılarak hem ahenge katkı sağlamış hem de “tekrir” sanatı yapılmıştır.

**Ben `âcizim ben ne var
Hükmümde yoktur zerre var
Ben nâmı nâm-ı müste`âr
Hiç ortada nem var benim**

(Ben güçsüzüm bende ne var, kararımda en ufak sağlamlık yoktur. Ben takma isimli biriyim, benim dünyada neyim var?)

Divan şiirinde şairlerin kullandıkları takma isime “mahlas” denir. Mahlas çoğu zaman şairin asıl adının yerine geçebilecek bir duruma dahi gelebilir. Şâir, dörtlükte

kendisini; güçsüz kararsız ve kendi ismini telaffuzdan aciz biri olarak niteleyerek Allah'ın kudreti karşısındaki çaresizliğini dile getirmektedir. “Tevazu” göstergesi de kabul edilebilecek bu ifâdeler aşığı, insan-ı kâmil olma yolunda belirli bir mertebeye de ulaştıracaktır.

Dörtlükte “var”: 1.Yok zıttı 2.Sağlamlık manalarında kullanılarak “ilhâm” sanatı yapılmıştır. Yine mısra sonlarında kullanılan “var” kelimeleri yazılışları aynı fakat anlamları farklı olarak kullanıldığından “cinas” sanatı oluşturmuştur.

“Var” ile “yok” kelimeleri arasında “tezad” sanatı vardır.

**Mâl ü menâl ehl ü `iyâl
Haysiyyet ü câh ü celâl
Yekpâre hep zıll ü hayâl
Hiç ortada nem var benim**

(Mal ve mülk, çoluk çocuk, gölge ve hayal hep tek parça, benim dünyada neyim var?)

Beşeri âleme “tenâsüb”lü olarak kullanılan “mal ve mülk, çoluk çocuk, gölge ve hayal” kelime grupları bu dünyadaki maddi varlıkların gelip geçiciliğini vurgulamak için kullanılmıştır. Tasavvufta dünya, âhiretin bekleme salonudur, misafirhanedir. Dünya hayatı sınırlıdır. Dünyanın içindeki bütün güzellikler ve imkânlar da geçicidir. Kişi için dünya bir gölge ve hayal âlemdir. İnsan dünyada ebedî kalacakmış gibi bir hayat yaşarsa gaflete ve kesrete düşer. Hakiki âşık bunu bilir ve amellerinde buna uygun davranır. Geçici hayatın aldatmacalarına kendini kaptırmaz.

**Bir kemter-i bî-pâyeyim
Bir şahs-ı bî sermâyeyim
Bir müflis-i bî-mâyeyim
Hiç ortada nem var benim**

(Rütbesiz bir acizim, sermayesiz bir kişiyim, iflas eden bir güçsüzüm, benim dünyada neyim var?)

Şâir, kendisini ilâhî aşka ulaşma noktasında yeterince birikimli görmemektedir. Bu yönüyle arzuladığı rütbeye yani dereceye henüz ulaşamamanın ızdırabı içindedir. Her ne kadar bu yolda çaba sarf etse de iflas eden bir tüccar misali emelleri hep heba olmuştur. Hakîkatte aşığın kendini böyle nitelendirmesi ve kendini aciz göstermesi onun Allah’a karşı kendisini acındırma ve ondan merhamet dileme yöntemidir. Bu nir nevî “tövbe”dir. Allah aşkı karşısındaki acizliğin bir göstergesidir. Aşığa göre Rahmet Padişah’ı onun gönlündeki bu ızdırabı bilir ve şüphesiz merhameti ile muamele eder.

“Bî-paye, bî-sermâye, bî-mâye” arasında “tenâsüb” vardır.

**Mâlik olaydım ben sana
Etmez idim celb-i gınâ
Çekmez idim cevır ü cefâ
Ben `âzicim ben var benim**

(Ben sana sahip olsaydım bana bıkmaya gelmezdi, sıkıntı ve eziyet çekmezdim, ben güçsüzüm benim neyim var?)

Divan şiirinde âşık yaşama azmini ve iradesini sevgiliye ulaşabilme umudundan alır. Her türlü sıkıntı ve eziyete ona kavuşmak için katlanır. Sevgili ulaşmak istenen son noktadır. Tasavvufta son nokta bütün bu ızdıraplara katlanarak bekâbillah mertebesine ulaşmaktır. Allah’ta bâki olmak, O’nda edebîleşmek manasındaki bu ideale insan, bütün mertebeleri aştıktan sonra varır. Ruh, Allah’a ulaşmış İlahî varlığı varlık, İlahî ahlakı ahlak edinmiştir. Aşığın acziyetinin ortadan kalkması ve idealine ulaşması ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

“Cevr, cefâ, acz” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

**`İsyân benim gufrân ânın
Lûtf u kerem ihsân ânın
Hem ten ânın hem can ânın
Hiç ortada nem var benim**

(İsyan benim bağışlama onun, lütuf ve ikram iyilik onun, hem beden hem can onun, benim dünyada neyim var?)

Allah'ın bağışlayıcılığı, lütuf, ikram ve iyilik sahibi olduğu buna karşın kulun acziyet içinde günahkâr bir varlık olarak işaret edildiği dörtlükte koşulsuz bir teslimiyet içinde olan şâir; beşerî âlemi temsil eden beden ve edebî âlemi temsil eden ruhun sahibinin Cenab-ı Hâk olduğunu ifâde etmiştir.

“Bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. Yine bilin ki Allah’ın vaadi, hiç şüphe yok ki gerçektir, fakat çoklar bilmez.” (Yunus/55) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“Gufran, lütf, kerem, ihsân” kelimeleri arasında “tenâsüb” vardır.

“Ânın” kelimesi dörtlükte sıkça kullanılarak “tekrir” sanatı yapılmıştır.

“İsyan” ile “gufran” arasında “tezad” sanatı vardır.

**Kuvvet ânın kudret ânın
Rahman odur rahmet ânın
Cûd u `âta servet ânın
Hiç ortada nem var benim**

(Kuvvet onun kabiliyet onun, merhamet ve şefkat onun, cömertlik ve lütûf zenginlik onun, benim dünyada neyim var?)

Esma’ül Hüsnâ ismin çoğulu olan esmâ ile “güzel, en güzel” anlamlarındaki hüsnâ kelimelerinden oluşan Allah’a nisbet edilen isimleri ifâde eder. Dörtlükte geçen “Rahman” ismi ile buna “telmih” yapılmıştır. Rahman, bütün varlıklara rızıkları veren, bütün yarattıklarına sayısız nimetler veren nizam ve adâlet sahibi Allah’tır. O’nun gücü ve kabiliyeti her şeyin üzerindedir. Şâir dörtlükte Yüce Yaratıcının sıfatları üzerinde durmuştur.

“Kuvvet, kudret, Rahman, rahmet, câd, âta, servet” kelimeleri Allah’ın sıfatları olarak kullanılarak “tenâsüb” sanatı yapılmıştır.

“Rahman” ve “rahmet” kelimeleri aynı kökten türemeleri nedeniyle “iştikâk” sanatı vardır.

Dûzah ânın cennet ânın
Bâzûdaki kuvvet ânın
Gözlerdeki rü`yet ânın
Hiç ortada nem var benim

(Cehennem onun cennet onun, pazıdaki kuvvet onun, gözlerdeki görme onun, benim dünyada neyim var?)

İnsan bedeninde teşekkül olan “göz ve kol” uzuvlarının kabiliyetlerini yerine getirebilme becerisinin Allah’ın bir lütfu olarak ifade edildiği dörtlükte cennet ve cehennem üzerinde durulmuştur.

Cennet, “gölgecik bahçe” anlamında olup âhirette müminlerin gidecekleri yerdir. Allah cennet hakkında “Takva sahipleri için Rablerinin önünde nimet cennetleri vardır.” (Kalem/34) buyurmaktadır. Cehennem, âhiretteki azap yurdu. İmânsız ölenler ve günahları bağışlanmayanlar için uğrak yeri cehennemdir. Allah cehennem hakkında “Cehennem, tağiler (azgınlar)’ın barınağı olarak cehennemlikleri gözetlemektedir. Onlar orada çağlar boyu kalacaklardır.” (Nebe / 21-23) buyurmuştur.

“Cennet” ile “cehennem” arasında “tezaad” sanatı yapılmıştır.

Mevcûd-ı bî-`illet oldur
Ma`bûd-i zî-kudret odur
Sultân-ı zî-satver odur
Hiç ortada nem var benim

(Sebeplerin varlığı odur; ilâh, zenginlik sahibi oldur, kudret sahiplerinin sultanı odur, benim dünyada neyim var?)

“Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındaki (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O; yücedir, büyüktür.” (Bakara/255) Ayet-i Kerimesine “telmih” yapılmıştır.

“Mevcûd-ı bî- ‘illet, mâ’bûd zî kudret, sultân-ı zî-satver” arasında “tenâsüb” vardır.

**İsterse şîrîn-kâm eder
İsterse bî-âram eder
Noksânımı itmâm eder
Hiç ortada nem var benim**

(İsterse tadı damağında bırakır, isterse susuz bırakır, eksiklerimi tamamlar, benim dünyada neyim var?)

“O sizin için yeryüzünü bir döşek, gökyüzünü bir bina kıldı. Ve gökten yağmur indirerek bununla sizin için (çeşitli) ürünlerden rızık çıkardı. Öyleyse (bütün bunları) bile bile Allah’a eşler koşmayın.” (Bakara/22) Ayet-i Kerimesine “telmih” vardır.

“Bildiklerinizle amel ederseniz, Allah size bilmediklerinizi de öğretir.” Hadis-i şerifinde de buyrulduğu gibi kişi Allah’a yöneldiği müddetçe ilmî noksanlıklarının da Cenab-ı Hâk tarafından tamamlanacağı vurgusu yapılmıştır. Kişinin bu dünyadaki saadetini ya da eziyetini ona lütfedecek olan da yine Allah’tır. “Tadı damağında bırakmak” ve “susuz bırakmak” mecazları bunu ifâde etmek için kullanılmıştır. Buna benzer bir “tezad” da “noksan” ile “itmam” arasında yapılmıştır.

Eyler kumanda kârıma
Efkârıma ezkârıma
Hattâ figân ü zârıma
Hiç ortada nem var benim

(Kazancıma, fikirlerime, zikirlerime hatta ağlayıp inlemelerime yön verir. Benim dünyada neyim var?)

İnsanoğlunun müspet veya menfiye, hayır ve şerre yönelik işler yapıp yapmamaya dair tercih kullanma salâhiyetine “cüz’î irâde” denir. “Küllî irâde” ise, yalnız Hâk Teâlâ’ya mahsustur. Bu sebeple kul için mutlak hürriyet imkânsızdır. Doğmak, ölmek, ömür süresi, cinsiyet, milliyet ve kabiliyet gibi insanın müdahale edemediği hususlar, kader-i mutlakıdır. İnsan zarurettten tâbî olduğu bu fillerden mesul değildir. Dörtlükte şâir külli iradeyi işaret ederek her türlü kabiliyetin ve cehaletin kendinden olmadığını vurgulamaktadır. Cüz’î irâdesi ile açıklanabilecek noktalarda (zikir, fikir, ağlayıp inleme) dahi bunu külli irâdeye bağlayarak hatalarından dolayı bir nevî bağışlanma talep etmektedir.

Gelmez elimden Fenniyâ
Selb-i maraz celb-i devâ
Vardır demek `ayn-ı hatâ
Ben `âcizim nem var benim

(Ey Fennî hastalığı ortadan kaldırmak, çare bulmak elimden gelmez. Elimden gelir demek suçun kendisidir. Ben güçsüzüm benim neyim var?)

Hasta (bîmâr) divan edebîyatında âşık için sıkça kullanılan bir “teşbih”tir. Aşığın hastalığının asıl nedeni sevgiliden ayrılığıdır. Tasavvufta ilahî aşka yönelen sufî bu hastalığı kendine bir rahmet ve nimet olarak görür. Bu hastalığın ortadan kalkması onun kesrete düşmesi ve mâsivâyâ kapılması demektir. Bu büyük bir günah olarak nitelendirilir. Dörtlükte geçen ‘ayn-ı hatâ (suçun kendisi) tamlaması, Allah’a yönelmekten vazgeçmek ve onun aşkının yerine başka bir aşkı tercih etmek demektir ki bu büyük bir suçtur ve kişiyi “şirk”e dahi sürükleyebilmektedir. Şâir bu hataya

düşmemesi gerektiğinin idrâki içerisinde. Bu güçsüzlüğü içinde asıl güç sahibine koşulsuz tabidir.

“Fenniyâ” (Ey Fenni) denilerek “nâda” sanatı yapılmıştır.

“Maraz” ile “deva” arasında “tezaad” sanatı vardır.

SONUÇ

Bu çalışmada Yozgatlı Mehmed Said Fenni Divanında bulunan müşterek gazeller, müstezadlar, mersiyeler, tarihler, şarkılar muammâlar, kıt'alar, beyitler ve hece vezniyle yazılan şiirler şerh edilmiştir.

Tezin ilk bölümünde Yozgatlı Mehmed Said Fenni'nin ailesi ve aldığı eğitimden söz edilmiş daha sonra hangi devlet makamlarında ve nerede çalıştığından bahsedilmiştir. Tezin ikinci bölümünde ise müşterek gazeller, müstezadlar, mersiyeler, tarihler, şarkılar, muammâlar, kıt'alar, beyitler ve hece vezniyle yazılan şiirler şerh edilmiştir. Yozgatlı Mehmet Sa'îd Fenni Divanının ilk kısmında yer alan gazeller ise başka bir çalışmaya konu olduğu için, çalışılmamıştır.

Söz konusu şiirler şerh edilirken Dr. Ali Şakir ERGİN'in Yozgatlı Mehmed Said Fenni Divanı isimli çalışması kaynak kitap olarak kullanılmıştır. Şiirler kaynak kitaptan herhangi bir değişiklik olmadan aktarılmıştır.

Şerh yapılırken Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN'ın "Fuzûlî Divanı Şerhi" kitabı incelenmiş ve bu doğrultuda şerh yapılma gayreti içinde olunmuştur.

İlk olarak şiirin kalıbı verilmiş, şiir koyu harfler ile aktarılmış, parantez içinde eğik yazı ile günümüz Türkçesi anlamı verilmiş ve son olarakta şiirlerin şerhine geçilmiştir. Kalıp oturmayan şiirlere not düşülmüştür.

Şiirler şerh edilirken Klasik Türk Edebiyatın kaynakları ölçüsünde değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Şerh esnasında yöresel ifadeler varsa değilnilmiştir (tarihler kısmında).

Beyitlerde geçen ayet ve hadislerin üzerinde çokça durulmuş ve hangi ayet ya da hadise telmih yapılmışsa ayet numarası ya da hadisi rivayet eden kişi ile eserin adı verilmiştir. Bu şerhler yapılırken dipnot değil metin içi aktarma metodu kullanılmıştır.

Beyitlerde anlam bulan peygamber kıssaları uzun olarak açıklanmıştır.

Şerh edilirken şairin, yaşadığı çevre, aldığı eğitim, memuriyeti göz önünde tutulmuş ve dikkat edilmiştir. Şâir kullandığı dil özellikleri açısından ele alındığında

diğer Divan şairlerine göre daha hafif bir dil kullandığı sonucuna varılmıştır. Zaman zaman dili bazı beyitlerde oldukça ağırlaşsa da genel çerçevede anlaşılır ve açık bir dil kullanmıştır.

19. Yüzyılın ikinci yarısında yaşayan şairin Klasik Türk Edebiyatı geleneğinden kopmadığı ve bütün Divan şairleriyle aynı mazmunlardan beslendiği sonucuna varılmıştır.

Şiirlerin içinde bulunan iki beytin tamamı Arapça olduğundan günümüz Türkiye Türkçesine aktarılmamış ve şerhi yapılmamıştır.

Sonuç olarak bulunduğu 19. yüzyılda etkisini kaybetmekte olan Klasik Türk Edebiyatı geleneğinden kapsamında şiirler yazan şairin Klasik Türk Edebiyatı şiirini ve mazmunlarını geleneğe uygun şekilde kullandığı görülmüştür.

Şerh sırasında belli bir yöntem takip edilmiş olmasına rağmen beyitler tarafımızdan anlaşılabilirdiği ölçüde ortaya konulmuştur. Eksikler ve hatalar mutlaka ki olmuştur.

KAYNAKÇA

- Tanpınar, A. H. (1956), *XIX. Asır Türk Edebîyatı Tarihi*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Banarlı, N. S. (1979), *Resimli Türk Edebîyatı Tarihi*. 2 Cilt, İstanbul: MEB Yayınları.
- Canım, R. (2012), *Dîvân Edebîyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Dilçin, C. (2000), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, A. Ş. (1996), *Yozgatlı Mehmed Said Fenni Divanı*, Ankara.
- Güzel, A. (1999), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebîyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2011), *Hadislerle İslâm 7 Cilt*, Ankara: Semih Ofset.
- İpekten, H. (1996), *Dîvân Edebîyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: MEB Yayınları.
- İsen, M. (1997), *Ötelerden Bir Ses: Dîvân Edebîyatı ve Balkanlarda Türk Edebîyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2007), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Hazırlayan: Orhan M. Köprülü, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurnaz, C. (1996), *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Kurnaz, Cemal-Halil Çeltik (2010), *Dîvân Şiiri Şekil Bilgisi*, İstanbul: H Yayınları
- Pala, İ. (2012), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Şentürk, A.A. (2002), *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Tarlan, A.N. (2013), *Fuzuli Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Gaziosmanpaşa’da doğan Şaban KARADENİZ, ilk orta ve lise eğitimini Kırşehir’de tamamladı. 2005 yılında girdiği Gazi Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünde eğitimini tamamladıktan sonra 2011 yılında Şırnak’a öğretmen olarak atandı. 2013 yılında Yozgat iline tayin olmuştur. Çeşitli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptıktan sonra 2016 yılında Milli Eğitim Müdürlüğü Ar-Ge birimine geçmiştir. Burada çeşitli yerel, ulusal ve yurt dışı projelerin yürütücülüğünün yanında Bozok Maarif Dergisinin ve Mem Ar-Ge Bülteninin editörlüğünü yapmıştır. Stratejik Plan Koordinatörlüğü, TÜBİTAK 4006 Ar-Ge Temsilciliği, e-Twinning İl Koordinatörlüğü görevlerini halen sürdürmektedir.

